

Dood van een Hengelaar Een Roman

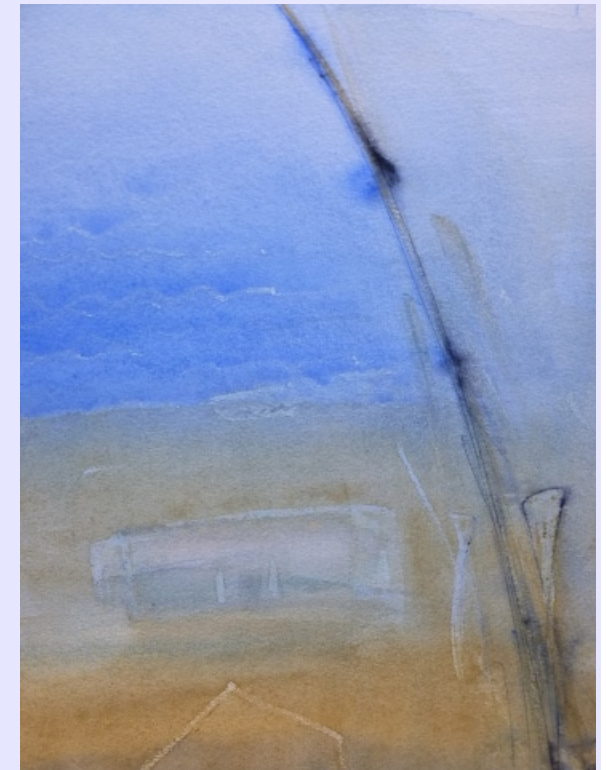
Geschreven door Jean A.Schalekamp met illustraties van Muriel ten Cate
Er zijn nog veel meer boeken van Jean beschikbaar op onze website en in de boekwinkels.

Schilderijen en illustraties van Muriel ten Cate zijn te bekijken op:
www.jeanschalekamp.com

Copyright: Jean A.Schalekamp en Muriel ten Cate en digiboeken.org,
Juni 1991- 26 juni 1990-2011.

www.digiboeken.org

Dit boek is beschikbaar als E-boek en binnenkort mogelijk als Luisterboek.
Vraag uw uitgever of zij het in druk willen nemen?

Dood van een Hengelaar Een Roman

1. Een tragisch ongeval
2. Toeval
3. Een eigenaardig voorval
4. Verandering van omgeving
5. Predestinatie
6. Een toevallige ontmoeting
7. Een gruwelijke tragedie
8. De gesloten deur
9. De verbrijzelde pop
10. Gouden kousenbanden
11. Oorlog
12. Een redelijk goed rapport
13. Onverwacht bezoek
14. Dood van een hengelaar

Hoofdstuk: 1. Een tragisch ongeval.

Een man zit te vissen op het uiteinde van een strekdam. Hij heeft zijn hengel klem gezet tussen de basaltblokken en tuurt onafgebroken naar dobber, die door de sterke stroom naar rechts wordt getrokken tot hij meer verder kan. Het is tamelijk stil op de rivier. In de verte trekt een kleine stoomsleepboot drie lege rijnaken voort. Uit de tegenovergestelde richting doemt, al vrij dichtbij, de raderboot op. Dikke zwarte rookwolken werken zich kolkend omhoog uit de hoge, rechte schoorsteen, drijven geleidelijk dalend naar de overkant en blijven laag boven de griendlanden hangen. Verder is er geen schip te zien. Een fletse zon staat aan een hemel die niet blauw en niet grijs is, maar bijna doorschijnend wit. Over de klinkers van de dijk ratelen de houten wielen van de bakkerskar.

De dobber duikt onverwachts onder het wateroppervlak weg. De man springt overeind, trekt zijn hengel los uit de spleet tussen de basaltblokken en haalt op. Een grote zilveren vis spartelt aan de haak.

Plotseling verliest de hengelaar zijn evenwicht, zwaait nog even vreemd met zijn rechterbeen en valt dan voorover in het water, de hengel en de vis met zich meetrekkend. Ternauwernood tegenspartelend laat hij zich door de stroom meesleuren naar het midden van de rivier, waar juist op dat moment de raderboot zijn pad kruist. Een van de reusachtige ijzeren schoepen van het bakboordrad raakt zijn achterhoofd. Bloed kleurt het schuimende water roze. Een vrouw die aan de reling staat geeft een schreeuw, buigt zich over de houten rand en

de
niet

verliest haar hoed. De grote witte hoed zeilt langzaam omlaag en blijft op het water drijven. Een dekmatroos grijpt een dregstok en begint naar de hoed te dreggen. De vrouw schudt haar hoofd en wijst naar de zich snel verwijderende bloedvlek in het water.

De matroos slaat alarm, de kapitein laat het schip stilhouden en dan langzaam en behoedzaam achteruit varen. Passagiers verdringen zich aan de reling, kinderen rennen joelend over de ruwe, door water en zon gebleekte planken van het dek en deinzen verschrikt terug als het dikke paard dat voor een sleperskar gespannen staat, plotseling zijn water laat lopen, waarvan de weezoete geur zich over het dek verspreidt. De geur dringt ook door tot de neusgaten van een klein meisje, dat braaf op een van de dekstoelen zit, terwijl ze met haar ene hand een pop vasthoudt en met de andere de hand van haar moeder. Een nog iets kleiner jongetje zit half slapend naast haar. Het meisje trekt haar neusje op, de geur irriteert haar. De vrouw die naast haar zit, maakt haar hand los uit de hand van het meisje en staat op om naar de reling te lopen. Het meisje wil ook opstaan. De vrouw draait zich om.

'Blijf zitten,' zegt ze streng.

De vrouw is slank en modieus gekleed, haar lange, geplooiden rok waait om haar enkels. Terwijl ze naar beneden tuurt, houdt ze met haar rechterhand haar hoed vast. De rozerode vlek in de rivier is verdwenen, er is niets meer te zien. 'Weet u wel zeker dat het een mens was?'

'Jawel, heel zeker, ik zag zijn ogen, grote, verschrikte, wijd opengesperde ogen.' De vrouw die dit zegt, beeft over haar hele lichaam. Haar lange blonde haren waaien voor haar gezicht maar ze strijkt ze niet weg. De grote witte hoed is heel ver weggedreven, niet meer dan een stipje, ternauwernood nog zichtbaar op het grijze glinsterende water van de rivier.

Meer dregghaken, een reddingsgordel, de kapitein laat een boot uitzetten. Niets. Een paar uur later, vijf kilometer stroomafwaarts, spoelt het lijk aan. Het achterste gedeelte van de schedel is geheel verbrijzeld. Een tragisch ongeval.

* * *

Een kleine jongen, Hendrik heette hij, lag onder een kruisbessenstruik te lezen in een boek dat zijn oudste broer uit de schoolbibliotheek had meegenomen. Het was een warme zomerse dag geweest en zelfs in de schaduw van de struik hing de drukkende namiddaghitte nog. Hij zweette, en sloeg zo nu en dan met zijn hand voor zijn gezicht langs om de hinderlijke vliegen te verjagen. Achter de lage takken van de struik en het ijzeren traliehek dat de tuin van de rivierwal scheidde, kon hij de rivier zien en de kleine basalten strekdam op het uiteinde waarvan een man zat te vissen. Het boek dat zijn broer had meegebracht had hij onder diens bed gevonden. *De held van Spionkop* heette het. Zijn broer had het verstoopt omdat hun vader niet wilde dat ze romans lazen. Hoewel het door de bibliotheekcommissie van de School met den Bijbel was goedgekeurd, behoorde het in hun huis tot de verboden lectuur. Zelfs kinderboeken als *Dik Trom en zijn vrienden* vielen onder het verbod, want er stonden woorden als 'allemachtig' en 'waarachtig' in. Dat waren vloeken, zei hun vader. Alleen de Heere was waarachtig en almachtig. De enige boeken die waren toegestaan, waren de Bijbel, *Een Pelgrimsreis* van John Bunyan en nog enkele zeer stichtelijke werken.

De jongen was al tot bladzijde zes gevorderd. Het ging een beetje langzaam, want hij was eigenlijk nog te klein voor dit soort boeken en er stonden veel woorden in die hij niet helemaal begreep. Het begon hem dan ook al gauw te vervelen. Daarom keek hij zo nu en dan naar de hengelaar, nieuwsgierig of hij al wat gevangen had. Vooral het spannende moment waarop de visser beet kreeg en de spartelende vis ophaalde, wilde hij niet missen. Hij kende de man vaag van gezicht. Vroeger kwam hij wel eens bij hen aan huis, maar tegenwoordig niet meer. De laatste keer dat hij geweest was, had hij zijn vader en die man erg hard tegen elkaar horen schreeuwen. In de verte kwam de raderboot uit Rotterdam aan. Dat was altijd weer een machtig mooi gezicht en het leidde hem even van de hengelaar af. Grote zwarte rookwolken dreven weg over de vriendlanden aan de overkant, en de

boot kwam stug naderbij, een bruisende witte schuimkraag om zijn hoge zwarte boeg en de halfronde kasten van zijn gestadig rond wentelende schoepen.

Plotseling leek het of er iets over zijn hoofd flitste. Of eigenlijk was het meer een zacht, hoog zoeven geweest. Hij keek omhoog, maar zag niets. Hij hoorde ook niets meer. Zeker een heel snelle vogel, dacht hij, of een groot insect, een meikever misschien. Als hij vlug was, moest hij het nog kunnen zien. Hij stond op en keek, maar er was niets, alleen wat kraaien die boven de griendlanden cirkelden, maar die konden het niet geweest zijn.

Eigenaardig was het dat de man die daar een paar minuten geleden nog zat te hengelen, ineens verdwenen was. Waar kon hij zo gauw gebleven zijn? Hij was toch niet... in de rivier? Misschien had hij wel beet gehad van een heel grote vis. Je hoorde dat wel eens, een vis zo groot en zwaar en sterk dat hij de hengelaar in het water trok. Een zalm bijvoorbeeld. Maar dan zou hij toch wel iets gehoord hebben, een plons, een schreeuw om hulp, gespartel. Het zou jammer zijn als hij dat gemist had.

De raderboot was nu bijna op gelijke hoogte met de strekdam gekomen en even later was hij er al voorbij. Hij zag de mensen aan de reling staan en druk bewegen. Er was iets gebeurd. Het schip minderde vaart, hield stil, voer langzaam achteruit, hield opnieuw stil. Een kleine boot werd neergelaten, voer enkele malen rond, werd weer opgehesen. Het koude zweet stond in Hendriks handen, zo spannend was het allemaal. Die man dus toch, het moest gebeurd zijn toen hij net even niet gekeken had. Een grote vis waarschijnlijk. Angstig idee dat er zulke grote vissen bestonden, gelukkig maar dat ze niet aan land kwamen. Hij stond op het punt naar huis te lopen en de anderen te waarschuwen om ook te komen kijken, maar hij was bang dat hij dan iets zou missen. Hij bleef staan tot de raderboot weer traag verder voer.

Toen sjokte hij over het grindpad naar huis, het boek onder zijn bloes verborgen, een paar nog onrijpe kruisbessen in zijn mond. Toen hij naar boven keek, zag hij zijn vader voor het raam staan. Hij vroeg zich af of hij alles gezien had.

'Tragisch ongeval in de Merwede,' meldde het tweemaal 's weeks verschijnende *Nieuws-en Advertentieblad voor*

Gorinchem & Omstreken en ook in *De Dordtenaar* vond het bericht een plaats. 'Van onze correspondent in Slotendrecht: Gistermiddag is de 39-jarige D. Teunissen, vader van zeven kinderen, tijdens het beoefenen van de hengelsport door onbekende oorzaak in het water van de Merwede gevallen en verdronken. De heer Teunissen had wellicht nog gered kunnen worden, ware het niet dat de krachtige stroom hem meesleurde naar de stoomraderboot van de Rederij Smit & Co, die juist op dat ogenblik langs voer op weg naar de aanlegsteiger van Slotendrecht, met het noodlottige gevolg dat hij door de schoepen van een van de raderen van het schip geraakt werd. Pogingen van de bemanning om de drenkeling te redden bleven vruchteloos. Het levenloze lichaam van de ongelukkige werd enkele uren later aangetroffen bij een van de pijlers van de Baanhoekse Spoorbrug. De heer Teunissen, van beroep boekhouder maar sinds enkele jaren werkloos, was in leven diaken van het Kerkgenootschap der Streng-Gereformeerde Gemeente. Wij betuigen vanaf deze plaats ons medeleven met de zo zwaar getroffen familie.'

* * *

Het was wel een ongelukkig toeval voor de zo zwaar getroffen familie dat de begrafenisstoet, juist toen die de weg naar het kerkhof in wilde slaan, zich de pas zag afgesneden door een optocht van woedende werklozen. Een dreigend met stokken, hooivorken en ander primitief wapentuig zwaaiende massa haveloze kerels drong langzaam over de hele breedte van de dijk op, maar werd voorlopig tegengehouden door een kleine haag van bereden politiemannen, die hen met getrokken sabel opwachtten.

'Dat gaat fout,' mompelde dominee Van Beusekom, die in het voorste volgrijtuig had plaats genomen, tegen broeder Millenaar, die tegenover hem zat en onafgebroken met prevelende lippen in zijn psalmboek las. 'De antichrist verspert ons de weg, ik weet niet waar dat heen moet. Het gepeupel neemt bezit van de straat, opgehitst door de goddeloze rode theorieën, en ieder weldenkend mens moet ervoor wijken. We worden zwaar bezocht de

laatste jaren, maar wie de tekenen der tijden verstaat...'

'De zonden der vaadren...' onderbrak broeder Millenaar hem abrupt, zonder van zijn psalmboek op te kijken. Hij maakte zijn zin niet af.

De dominee zei niets meer. Hij probeerde onder de half neergelaten rolgordijntjes door naar buiten te kijken, maar aan weerszijden belemmerde een glanzend bruin paardenlijf hem ieder uitzicht. De stank van paardendrek drong door de slecht sluitende raampjes het rijtuig in. Verward geschreeuw klonk op, waarin alleen het woord 'brood' duidelijk te onderscheiden was.

'Brood willen ze,' zei de dominee zacht, 'maar het Brood des Levens versmaden ze.'

Broeder Millenaar reageerde niet. De dominee draaide zich om en keek door het kleine ovalen achterrautje. Het paard van het tweede volgrijtuig begon ongeduldig met zijn hoofd te schudden en met zijn hoeven over de klinkers te schrapen. De onrust deelde zich ook aan de andere paarden mee, overal klonk gehinnik en gestamp en gerinkel van hoofdstellen.

Met een oorverdovend gekletter vloog de winkelruit van C. Jamin in scherven.

'Als ze met stenen gaan gooien, zijn we zelfs in de rijtuigen niet veilig meer,' mompelde de dominee. 'Hoewel de Heere ons zeker zal beschermen,' voegde hij eraan toe. Hij pakte zijn zakdoek om er zijn voorhoofd mee af te vegen, maar bedacht zich, nam zijn bril af en begon de glazen op te poetsen. Tersluiks voelde hij aan zijn voorhoofd. Het was droog, en toch had hij een gevoel of het zweet hem aan alle kanten uitbrak. Niet dat hij bang was; het was de kleine, bedompte ruimte van het rijtuig die hem benauwd maakte. En het was ook, het viel niet te ontkennen, de zwijgende aanwezigheid van broeder Millenaar. Hij had zich nooit op zijn gemak gevoeld bij die man. Dat gelig-rode borstelhaar en die flets-blauwe, stekelige prikoogjes onder de zware, ruige wenkbrauwen, die hem vaak zo kritisch op leken te nemen, ze irriteerden hem en tegelijkertijd joegen ze hem angst aan. Wat leeftijd betref zou hij de vader van die man kunnen zijn, en bovendien was hij ook als het op autoriteit aankwam boven hem gesteld, maar op de een of andere manier had hij het gevoel dat hij niet tegen hem op kon. Er ging iets

van hem uit, hij wist niet wat het was, iets angstaanjagends. Soms kwam zelfs onwillekeurig het woordje 'duivels' in hem op, hoewel hij dat onmiddellijk verjoeg.

'Zelfs de doden zijn niet heilig voor hen,' probeerde de dominee voorzichtig.

De dunne lippen van broeder Millenaar prevelden onverstoorbaar voort.

Menselijke hoogmoed, dacht dominee Van Beusekom, is ook hem niet vreemd. Zijn hooghartig zwijgen, het is alsof ik voor hem niet besta.

Plotseling keek de ouderling op.

'Hij was een zondaar,' zei hij.

'Zondaars zijn we allemaal,' antwoordde de dominee, 'maar over wie heb je het?'

'Over Dirk Teunissen natuurlijk. Zondaars zijn we allemaal, dat is waar gezegd, dominee, maar de een zondigt meer dan de ander. Dirk Teunissen zondigde zozeer dat hij het ambt van diaken nauwelijks waardig geacht kon worden. En u hebt hem altijd de hand boven het hoofd gehouden.'

Beschuldigend priemde hij met zijn wijsvinger naar het vestzakje van de dominee, die onwillekeurig achteruit deinsde. Weer ging een winkelruit aan scherven. Het gejoel en geschreeuw zwol meer en meer aan, het rijtuig schudde heen en weer alsof eraan gerukt werd, alsof het gepeupel probeerde het te doen kantelen. De bruine paardenlijven waren verdwenen, verschoten blauw en grijs manchester van werkmanskleding en rood aangelopen gezichten met verwarde haren die onder de arbeiderspetten uitkwamen, bewogen zich voor de raampjes. Een woeste kop met een grote bruine hangsnor keek nieuwsgierig naar binnen. De dominee trok snel de rolgordijntjes omlaag en maakte ze vast. Het was nu bijna donker in het rijtuig, waardoor het nog benauwder leek. Dominee Van Beusekom werd zich plotseling bewust van de bijzonder onaangename geur die broeder Millenaar uitwasemde, een zurig mengsel van zweet, vieze tabak en nog iets, dat hij niet zo gauw kon thuisbrengen.

'Ik ben nog niet zo lang in deze gemeente,' antwoordde hij ten slotte. 'Wat voor speciale zonden bedreef hij dan?'

'U bent er lang genoeg om ten minste het leven van uw diakenen te kennen. Hij deed aan sport.'

'Sport?'

'Jazeker. De hengelsport. U hebt het zelf in de krant kunnen lezen.'

'Maar dat is toch geen sport? Ik zie niet in wat daar verkeerd aan was,' zei de dominee aarzelend. 'Het gezin leed gebrek. Ieder visje dat de vader met Gods hulp kon verschalken was welkom, denk ik.'

'Hij hengelde meer dan voor hun dagelijkse behoeften noodzakelijk was,' hield Millenaar vol. 'En waar het vissen geen absolute noodzaak is, verwordt het tot sport, en dus tot verdwazing, diezelfde sportverdwazing waar u onlangs in uw preek nog tegen gewaarschuwd hebt. Dirk Teunissen hengelde zelfs...' hij wachtte even om de schok van zijn woorden nog te vergroten... ' hij hengelde zelfs op Zondag, op de Dag des Heeren.'

'Op Zondag,' herhaalde de dominee peinzend en, het viel niet te ontkennen, lichtelijk geschokt. 'Op Zondag... ik wist niet dat...' Hij wilde nog iets zeggen, maar broeder Millenaar had zijn prevelend hoofd alweer over het psalmboek gebogen.

Regendruppels kletterden plotseling op het dak van het rijtuig. Dank u, Heere, dacht de dominee. Misschien zou dat de gemoederen tot bedaren brengen. Ook scheen de bereden politie versterking te hebben gekregen uit de omliggende gemeenten. Ze gingen tot over een charge met de blanke sabel. Geschreeuw, gegil, gevloek, getrappel van paardenhoeven en geluiden van rennende klompen en doffe klappen. Vergeefs hield de dominee zijn handen voor zijn oren om de vreselijke godslasteringen en verwensingen niet te horen. Iemand gleed vlak naast het rijtuig uit in het glibberig mengsel van paardendrek en modder dat de klinkers bedekte en kwam met een lang aangehouden schreeuw voor de benen van de politiepaarden terecht. Langzaam en schokkend zette het koetsje zich in beweging.

'Broeder Millenaar,' zei de dominee. De man las onverstoorbaar door. 'Broeder Millenaar...'

* * *

Toen dominee Van Beusekom, moe en een beetje terneergeslagen, weer thuiskwam, had zijn vrouw de thee al klaar.

'Hoe is het gegaan?' vroeg ze ongerust. 'Je bent laat.'

'Er was veel oponthoud,' zei de dominee. 'Er was een demonstratie van werklozen. Ze rukten zelfs aan het rijtuig alsof ze het om wilden gooien.'

'Ja, ik heb het gehoord,' zei Margreet. 'Ze kwamen ook hier langs. Ik ben de aardappelkelder in gegaan om hun godslasterlijk gejoel en gevloek niet te horen, en ik heb voor je gebeden. De Heere heeft je weer wonderlijk bewaard, man.'

Ze kwam achter hem staan en streek hem over zijn hoge witte haardos. De dominee liet zich behaaglijk onderuit zakken in zijn stoel en trok de pantoffels aan die Margreet voor hem had klaargezet.

'Ik heb een waardevol medestander verloren,' zei hij mat. 'Het zal een zware strijd worden, vrouw.'

'De Heere zal je kracht en wijsheid geven, man. Hier, neem nog maar een bitterkoekje, daar houd je toch zo van?' Ze hield hem de koektrommel voor, en haast automatisch stak hij zijn hand uit, maar bedacht zich.

'Nee,' zei hij hoofdschuddend. 'Dank je, nee. Geef me liever het avondblad, dat leidt me misschien een beetje af.' Terwijl de dominee in *De Vaderlander* las, begon Margreet de tafel te dekken voor de avondboterham.

'En?' vroeg ze na een tijdje, 'staat er nog wat nieuws in de krant?'

Dominee Van Beusekom keek lichtelijk verstoord op, hij was net verdiept in een opmerkelijk stuk van collega Vreugdenhil over de toenemende zedelijke verwildering van onzen tijd, dit naar aanleiding van het bedenkelijke verschijnsel dat meer en meer vrouwen en jongedochters ertoe overgingen de zondige, wereldse mode te volgen en het haar kort te dragen.

'Ach, nieuws,' zei hij, terwijl hij langzaam terugbladerde naar de voorpagina. 'Colijn krijgt zijn zin. De rijwielbelasting wordt toch doorgevoerd. Een rijksdaalder per jaar. Iedere fiets moet ieder jaar weer van een nieuw rijwielplaatje worden voorzien.'

'Een hele rijksdaalder,' zuchtte zijn vrouw. 'En dat voor gezinnen met schoolgaande kinderen. Nu zullen de arbeiders nog meer gaan protesteren.'

'En de Italianen hebben opnieuw gifgassen gebruikt in Abessinië,' vervolgde hij. Hij vouwde de krant op, legde hem naast zijn stoel op het vloerkleed en ging rechtop zitten.

'Mosterdgassen en brisantbommen op met speren bewapende Abessiniërs,' zei hij. 'En hier maken we ons druk om rijwiel- plaatjes. De krant staat vol nieuws, vrouw, iedere dag weer, maar er is weinig goeds bij.

Luchtbombardementen in Abessinië en China, stakingen en opstootjes in het goddeloze Frankrijk, en zelfs hier in ons vredige dorp. Oorlogen, beroeringen en pestilentiën alom. Voor wie de Tekenen verstaat is het maar al te duidelijk: het einde der tijden is nabij. Maar kom, laten we aan tafel gaan en tot ons nemen wat de Heere ons in Zijn goedgunstigheid geschonken heeft.'

'Ja, man,' zei Margreet.

Hoofdstuk 2: Toeval.

Niet ondanks, maar juist dankzij alles wat hem in zijn lange leven al was overkomen, bleef Martin hardnekkig in het toeval geloven. Hij weigerde aan te nemen dat er ergens een hoger iets bestond - wat dat ook zijn mocht: opperwezen, planetaire conjuncties of een door hogere, kosmische machten bestierd noodlot - dat over zijn persoonlijke leven beschikte en zijn persoonlijke beslissingen bepaalde of zelfs maar beïnvloedde. Hij begreep natuurlijk wel dat zijn levensloop niet uitsluitend van zijn eigen beslissingen afhankelijk was en dat die op hun beurt weer werden beïnvloed door gebeurtenissen en omstandigheden, door de handelingen en besluiten van zijn medemensen en door eindeloze ketens van oorzaken en gevolgen. Maar uiteindelijk berustten ook al die dingen weer op toeval. Hij ging er in elk geval prat op zijn leven zoveel als maar enigszins mogelijk was in eigen hand te houden en zelf zijn beslissingen te nemen en zijn keuzen te maken. Alleen als het besluit of de keuze een beetje moeilijk was, gaf hij er de voorkeur

aan het aan het toeval over te laten en af te wachten wat dit voor hem zou beslissen. Vandaar dat hij, als hij maar niet tot een besluit kon komen in welk van twee even voortreffelijke restaurants hij nu eens zou gaan eten, gebruik maakte van de kruis- of muntmethode.

Een belangrijke gebeurtenis die, zonder dat hij daar iets tegen had kunnen ondernemen, zijn leven ingrijpend had beïnvloed, was de dood van zijn ouders en zijn zusje geweest. Dat was gebeurd toen hij een jaar of zeven was, nu alweer vijftig jaar geleden. Hoe het precies in zijn werk was gegaan wist hij niet. Maar als zijn ouders, bijvoorbeeld, op die fatale dag een halve minuut eerder of later bij die zijweg waren aangekomen doordat ze, om maar eens iets te noemen, niet toevallig hadden moeten afremmen voor een paard en wagen of voor een kind dat net de weg op holde, dan zou dat hele ongeluk niet gebeurd zijn en juist dat niet-gebeuren zou ook weer andere levens hebben beïnvloed. Maar het was wel gebeurd en daardoor had hij het grootste deel van zijn kinderjaren moeten doorbrengen in het huis van een oom die in predestinatie geloofde, in die goddelijke voorbeschikking die nu juist het absolute tegendeel was van het toeval. Dat hij daardoor niet zelf een in predestinatie gelovende zwartkous was geworden, had hij natuurlijk niet aan het toeval te danken, maar aan zijn eigen intelligentie en gevoel voor logica.

Dat alles van toeval afhankelijk was, zag hij ook nu weer bevestigd. Als hij de vorige dag niet in de stad had moeten zijn om zijn auto te laten repareren, dan had hij niet in een rare opwelling die Nederlandse krant gekocht, iets dat hij gewoonlijk zelden deed. Maar goed, hij liep naar een kiosk in de buurt van de garage, kocht een plaatselijk blad en zag die krant. Hé, dacht hij, een Nederlandse krant, lang niet gezien, vooruit, waarom ook niet eigenlijk, en zo was hij met twee kranten in het café gaan zitten.

Een ogenblik vroeg hij zich af wat hem er eigenlijk toe bracht een Nederlandse krant te kopen. Hij was Nederlander, ook al had hij de afgelopen drieënveertig jaar niet meer in het land gewoond. Maar hij had, en daar ging hij prat op, zelfs niet meer het geringste spootje van nationaliteitsgevoel, nationaal besef, nationale trots of hoe je zo iets ook maar mocht noemen. Hij voelde geen enkele ontroering bij het horen van het volkslied of het

zien wapperen van de nationale driekleur, er ging niets door hem heen als een Nederlander de Tour de France won - sport had hem trouwens nooit geïnteresseerd - of op ander gebied iets presteerde dat de internationale pers haalde. Ubi bene, ibi patria, dacht hij, maar zonder de opportunistische connotatie die deze uitdrukking gewoonlijk had.

Het was niet zo dat hij zich schaamde Nederlander te zijn. Hij zou er precies zo over denken als hij toevallig als Fransman, Spanjaard of Brit was geboren. Nationaal gevoel had voor hem iets benepens, iets onheilspellends zelfs. Het leidde maar al te vaak, dacht hij, tot een even gevaarlijk en moordzuchtig fanatisme als religie en politiek. Als hij zich al iets voelde, dan was het Europeaan of, laten we zeggen, West-Europeaan. Het enige wat hem er dus toe dreef om van tijd tot tijd een Nederlandse krant te kopen was, concludeerde hij, een soort haast morbide nieuwsgierigheid, die altijd weer op een jammerlijke desillusie uitliep. Want het waren natuurlijk niet de beste kranten die in het buitenland verkrijgbaar waren. Maar zelden stond er iets in wat werkelijk zijn belangstelling wekte.

Soms amuseerde het lezen van zo'n krant hem, vaak ook ergerde hij zich aan de onbegrijpelijke pietluttigheden waarover politici en persmensen van dat land zich ongelofelijk druk maakten, alsof het zaken van wereldbelang betrof. Dingen waaraan zoveel belang werd gehecht dat er zelfs nieuwe woorden voor werden uitgevonden.

Voordeurdelers, herinnerde hij zich. Dat was alweer van een tijdje geleden. Het waren meestal zeer lange, trage woorden die, stelde hij zich voor, net zo traag werden uitgesproken als het woord predestinatie. Er zat ook meestal een treurige, zeurderige klank in. Voordeurbeler, hoe verzonnen ze het. Merkwaardig was ook het binnenrijm dat die woorden vaak hadden. Gedoogzone, ook zoiets. WAO-ontkoppeling onontkoombaar, las hij. Allemaal o's, prachtig. Hij had geen idee waar het over ging, maar blijkbaar was het een al maanden of jaren voortslepende en zeurende affaire. Heidehaantje tast heide aan. Gebrek aan geld voor plukteams. Voor de kersenpluk? Nee, het had iets met de fiscale opsporingsdienst te maken.

Als hij ooit weer in Nederland zou moeten wonen, dacht hij - wat het toeval verhoede - dan zou hij zich een

volslagen vreemde voelen. Zelfs de taal zou nieuw voor hem zijn.

Op de afgesproken tijd, toen hij de plaatselijke krant helemaal en de Nederlandse half had uitgelezen, liep hij naar de garage om zijn auto op te halen. Als die nu op tijd klaar was geweest, dan zou er nog niets gebeurd zijn. Maar doordat ze toevallig een bepaald onderdeel niet bij de hand hadden, zou het nog wel een uurtje langer kunnen duren. Geërgerd liep Martin terug naar het café, nam nog een lager en ging weer aan hetzelfde tafeltje zitten, waar allebei de kranten nog lagen. En zo kwam het dat hij uit pure verveling zelfs de advertentiepagina's van het Nederlandse dagblad begon te spellen. Alleen en uitsluitend door dat stomme toeval was zijn oog op die kleine, onopvallende advertentie gevallen: 'Te koop: riante woning met tuin aan rivier, zitk., 4 slaapk., badk, en ruime keuken, zeer billijk, te bevr. bij Makelaarskantoor J.P. Noordzij, Dordrecht.'

Zodra hij die advertentie las kreeg hij een raar, wee gevoel ergens onder in zijn maag en op hetzelfde ogenblik zag hij een brede, traag stromende rivier voor zich, een dijk, lage huizen met helrode pannendaken, rietkragen, hier en daar een boerderij, knotwilgen en populieren, en weer die rivier met een lange, langzaam langsvarende sleep rijnaken.

Het eigenaardige is dat hij nooit eerder enig heimwee had gevoeld, integendeel zelfs. Hij was al heel lang geleden uit Nederland vertrokken en dat was, dacht hij, een goed besluit geweest, een van de beste die hij ooit had genomen. Hij had er nooit spijt van gehad. Een hoogst enkele keer kwam hij er nog wel eens en dan had hij het gevoel in een vreemd land te komen. Na een paar dagen wende het wel weer, maar hij bleef er zich toch een vreemde voelen en was altijd blij als hij weer in het vliegtuig kon stappen. De enige, snel verdrongen gedachte waarop hij zich de laatste jaren wel eens had betrappt was: áls ik om de een of andere reden naar Nederland terug zou moeten gaan, dan zou ik aan een grote, brede rivier willen wonen. Zo'n rivier, majestueus en traag stromend, midden in een immense weidsheid en onder een machtige wolkenhemel, was het enige wat hem nog wel eens een vaag, snel verdwijnend nostalgisch gevoel kon bezorgen. Waarom dat nu perse een Hollandse rivier moest zijn, kon hij ook niet verklaren. Was de Tweed soms niet mooi, of de Theems, de benedenloop van de Loire, de

monding van de Ebro of de Rio Tinto bij Huelva, de Mississippi bij Saint Louis of New Orleans? Hij zag ze allemaal voor zich, en meer rivieren en mondingen van rivieren nog, maar nee, het was toch niet hetzelfde. Hij nam de krant mee en toen hij thuis kwam, keek hij ineens met heel andere ogen naar het landschap dat hij vanuit zijn ramen kon zien. Een niet erg hoge maar zeer steile dalhelling van een grijzige, vaal bruingroene kleur met groepjes nog grotendeels kale bomen waarboven grote grijze en witte wolken dreven, en hier en daar wat struiken met een beetje kleumend, pas ontluikend groen. Hij had plotseling het gevoel dat dit uitzicht hem eigenlijk een beetje begon te vervelen. Hij had het uitbundig groen gezien, maar zelfs dan nog zelden zonnig, hij had het rood en geel zien worden, zwart en grijs, wit en grijs, en grijs en bruin, en nu begon het heel langzaam weer een groenige kleur te krijgen. Hij vond dat hij het nu wel gezien had en dat het tijd werd om weer eens naar iets anders uit te kijken.

Martin had, afgezien van het ongeluk waardoor hij op zo prille leeftijd wees was geworden, meestal wel betrekkelijk veel geluk gehad in zijn leven en daar had hij niet veel voor hoeven te doen. Een van die gelukjes was dat hij, zodra hij meerderjarig werd, de beschikking kreeg over een aanzienlijk kapitaal. Hierdoor was hij in een positie gekomen waarin hij helemaal zelf kon bepalen waar hij wel of niet wilde wonen. Waar hij beslist niet wilde blijven wonen, dat wist hij al veel langer, en daarom was hij al eerder, zonder kapitaal, uit het land vertrokken. Omdat in die tijd iedereen naar Parijs ging, deed hij dat ook maar. Hij hield het er drie jaar uit. Maar zodra hij de beschikking over het kapitaal had, kreeg de rusteloosheid hem te pakken en die had hem sindsdien niet meer losgelaten. Hij had niet alleen veel gereisd, maar ook in alle mogelijke landen en op alle mogelijke plekken gewoond, meestal in zuidelijker streken, waar het prettig leven was. In dit huis en in dit koude, noordelijke land, waar hij door een toevallige samenloop van omstandigheden terecht was gekomen, woonde hij nog pas nauwelijks een jaar, maar dat was ruimschoots genoeg geweest, merkte hij nu. En als hij toch plannen begon te koesteren om te verhuizen, waarom dan niet eens een tijdje *back to the good old country*? Zo erg kon het daar toch niet meer zijn, ook daar waren in de afgelopen vijftig jaar de tijden veranderd.

Hij pakte de krant, zocht de advertentie en draaide het nummer, maar kreeg een antwoordapparaat. Natuurlijk, dacht hij, stom, ik vergeet iedere keer weer dat ene uur verschil. Het kantoor was waarschijnlijk net gesloten. Hij haalde zijn schouders op. Nou ja, dan niet. Die krant was bovendien al vier dagen oud, het huis was natuurlijk toch allang weg. Maar het idee liet hem niet los, hij kon er die nacht zelfs bijna niet van slapen. Een huis aan de rivier. Een huis waar hij, na jarenlang nu eens hier, dan weer daar te hebben gewoond, zijn laatste levensjaren zou kunnen slijten met naar de traag voorbijvarende schepen te staren, een boek in de ene en een glas whisky in de andere hand. Het idee begon hem te obsederen, het werd een soort droombeeld voor hem, iets dat hij ten koste van alles moest proberen te bereiken. Beelden uit zijn kinderjaren kwamen terug, de tuin met de in de zon glinsterende rivier op de achtergrond, een zuidenwind die de zoetige geuren van het water aandroeg en zachte geluiden van riemslagen en het regelmatige tjokken van een motor. Klotsende golven tussen de basaltblokken van een strekdam, lange wandelingen over de dijk en de rivierboulevard als het stormde en de rivier vol korte, donkergrijze golven en gevaarlijk uitziende schuimkoppen was. Het geratel van pneumatische klinkhamers op de scheepswerf, waar roestige staalplaten geleidelijk de vormen van een klein zeeschip aan begonnen te nemen. Witgrijze ijsschotsen in de winter, waar een zwarte ijsbreker met een sleep rijnaken zich moeizaam doorheen werkte.

Hij was blij toen het licht werd, en toen hij uit het raam keek en de grauwe regenwolken zag en de woest heen en weer zwiepende boomkruinen met hun naargeestige, af en aan vliegende kraaien, had hij het gevoel dat hij het hier geen dag langer meer uit zou houden. Het eerste wat hij deed was de telefoon pakken en vragen of het huis nog te koop was.

'Het staat al jarenlang te koop, meneer,' antwoordde een lijzige, ietwat klaaglijke mannenstem. 'Ik wil maar zeggen, u hoeft zich niet te haasten, het is er morgen ook nog wel.'

Hm, dacht Martin. Het klonk niet erg enthousiast. Waarschijnlijk was het een bouwval.

'Wat moet het kosten?' vroeg hij.

'Over prijzen kunnen we telefonisch geen inlichtingen geven, meneer. Dan kunt u beter zelf even langskomen.'
Vermoedelijk was het niet alleen een bouwval, maar vroegen ze er ook nog een exorbitant hoge prijs voor. Een huis aan de rivier staat niet voor niets jarenlang te koop zonder dat er iemand op ingaat. Hij zei:

'Dat gaat een beetje moeilijk, ik woon in het buitenland. U kunt moeilijk van me verwachten dat ik het vliegtuig neem zonder te weten of het de moeite waard is.'

Het was even stil aan de andere kant van de lijn. Toen zei de man:

'In dat geval kan ik u de voorwaarden en een paar foto's wel even faxen.'

'Ik heb geen fax,' zei Martin. 'Doe het maar per post. Mijn adres is...' Hij aarzelde even, zei toen plotseling in een opwelling: 'Of nee, ik moet binnenkort toch in Nederland zijn,' en maakte een afspraak voor drie dagen later.

* * *

'Waar staat het huis?' was het eerste wat hij aan de makelaar vroeg, een kleine gedrongen man die zo diep in zijn stoel zat weggezakt dat hij nauwelijks boven het rommelige, volgestapelde bureau uitkwam.

'In Slotendrecht,' zei hij. 'Aan de rivierkant van de dijk, niet ver van de vroegere gasfabriek.'

Nee, dacht Martin, Slotendrecht, dat niet. Hij had er onmiddellijk spijt van dat hij zo gek was geweest om in een opwelling, voor een rare gril naar Nederland te komen. Het kwam door dat vervloekte ongeduld van hem. Als hij een idee kreeg, dan moest het ook onmiddellijk worden uitgevoerd, kon het geen dag wachten.

'Kent u Slotendrecht?' vroeg de makelaar. 'Een mooi, welvarend dorp, meneer.'

Martin knikte. 'Ja, ik ken het,' zei hij.

Hij had er niet wat je noemt de prettigste jaren van zijn leven doorgebracht. Toen ze nog klein waren, hadden zijn ouders hem en zijn zusje Cora er iedere zomervakantie gedumpt omdat ze zelf op reis gingen. Ze logeerden dan bij een broer van zijn vader, een onaangename man, een soort godsdienstfreak voor wie ze doodsbang waren. Hij

had ook nog een stel krenge van kinderen, die allemaal al ouder waren dan zij en hen op een achterbakse manier pestten. Alleen zijn vrouw, tante Dirkje, was wel een lief mens. Aan haar dacht hij soms nog met een zekere vertederling terug. Ze was de enige in de familie geweest bij wie hij iets van warmte had gevoeld. Als oom Willem niet in de buurt was, had ze hem zelfs wel eens geknuffeld of kinderliedjes voor hem gezongen. Ze had een mooie stem, tenminste, dat meende hij zich te herinneren.

Later, na het ongeluk, had Martin er jarenlang alleen moeten wonen, wat nog erger was. Het enige waaraan hij prettige, zij het ietwat droefgeestige herinneringen bewaarde, was de rivier. Martin aarzelde tussen onmiddellijk opstappen en terugvliegen, of eerst nog wat verder informeren, en omdat hij toch wel nieuwsgierig was koos hij voor het laatste.

'Hoeveel moet het kosten?' vroeg hij.

De man noemde een lachwekkend bedrag, zo laag dat Martin meende dat hij het niet goed verstaan had.

'Hoeveel zei u?'

De makelaar herhaalde het.

'Is dat de aanbetalings?' vroeg hij ongelovig.

'Nee, het hele bedrag. Maar wel contant. Geen termijnen.'

De makelaar drukte de sigaar die hij aan het roken was uit en ging wat meer rechtop zitten. Martin schatte hem op even in de zestig, ongeveer even oud als hij zelf was, en niet langer dan één meter vijfenvijftig. Hij kwam hem vaag bekend voor, maar dat was natuurlijk onmogelijk. Wat hij in de man herkende, was die typische gereformeerde gelaatsuitdrukking van tussen de rivieren.

'Hoe ziet het eruit?' vroeg hij sceptisch. 'Ik bedoel, is het in goede staat? Is het bewoonbaar?'

De makelaar knikte.

'Natuurlijk is het bewoonbaar, wij verkopen geen bouwvallen. Een beetje uitgewoond misschien, maar er mankeert niets aan. Het is een degelijk oud huis, zo maken ze ze tegenwoordig niet meer.'

'Waarom wil dan niemand het hebben?' vroeg hij.

De man haalde zijn schouders op.

'Niet iedereen wil aan een rivier wonen. Er zijn gegadigden geweest, maar de een stond de plek niet aan, de ander het dorp niet, een derde bleek ineens niet genoeg geld te hebben, er was altijd wel wat. En die advertentie zetten we maar eens in de zoveel maanden. Er is geen haast bij.'

'Kan ik het zien?' vroeg hij.

'Natuurlijk. Even wachten tot mijn collega komt, dan rijdt ik u er zo even heen.'

Martin stond op het punt om te zeggen: nou nee, doe maar geen moeite, ik zie er toch maar liever van af, maar hij hield zijn mond. Eigenlijk had hij helemaal geen zin om met dat rotdorp geconfronteerd te worden, laat staan er te gaan wonen, en hij vroeg zich af wat hij hier dan eigenlijk nog deed. Wat was het toch moeilijk om een besluit te nemen. Hij keek op zijn horloge en besloot niet langer dan tien minuten te wachten. Als het langer duurt voordat die collega komt, dacht hij, kan ik altijd nog zeggen dat ik haast heb en later nog wel eens terugkom. Slotendrecht, dat het nu ook uitgerekend dat dorp moest zijn. Er lagen zoveel dorpen aan rivieren die voor hem niet met negatieve herinneringen beladen waren.

De telefoon rinkelde een paar maal, de makelaar antwoordde met zijn lijkige stem. Martin keek om zich heen.

Wanden behangen met foto's van huizen, een tweede bureau met een telefoon, een fax en een kleine computer.

Door de gesloten deur van een aangrenzende kamer klonk het zachte, af en toe door kleine pieptootjes onderbroken geratel van een elektronische schrijfmachine. Hij betrapte zich op een zekere prikkelende nieuwsgierigheid naar het misschien wel heel mooie of sexy meisje dat achter die schrijfmachine moest zitten en hoopte dat de deur open zou gaan, maar die bleef hermetisch gesloten. Door het hoge raam zag hij een nog vrijwel kale boom, af en toe de schim van een voorbijganger en, aan de overkant van de kleine haven, wat huizen en de zware, vierkante toren van de kerk met zijn reusachtige wijzerplaten. De tijd kroop, er waren nauwelijks drie minuten voorbijgegaan. Als hij er over vijf minuten nog niet is, dacht hij, ga ik weg. Op die manier liet hij

tenminste nog iets aan het toeval over.

De deur achter hem ging open en de collega kwam binnen. De makelaar besprak een paar dingen met hem, stond toen op en zei: 'Zullen we dan maar, meneer...?'

'Millenaar,' zei hij. 'Martin Millenaar.'

'Millenaar?' mompelde de makelaar, nauwelijks hoorbaar. 'Millenaar? Dat is ook toevallig...'

* * *

Hij kon er niets aan doen, er ging toch wel even iets door hem heen toen hij de naam op het richtingbord zag. SLOTENDRECHT. Het deed hem iets, dat viel niet te ontkennen, een raar, zinkend gevoel ergens onderin zijn maag. Het was een morbide, vaag opwindende nieuwsgierigheid, vermengd met een zekere beklemming, een soort beduchtheid voor wat, stelde hij zich voor, de schok der herkenning zou worden. Maar vooralsnog was het enige wat hij van het dorp zag een eindeloze reeks nieuwbouwwijken met lage rijtjeshuizen, afgewisseld door tien verdiepingen hoge galerijflats zoals je die aan de rand van iedere willekeurige stad of dorp kunt zien. De nieuwbouw strekte zich tot aan de spoorlijn uit en overdekte alles wat vroeger weilanden, sloten en knotwilgen geweest waren.

'Groot geworden, ja?' zei de makelaar met een zekere trots. 'Ik kom er zelf vandaan, dus ik kan het weten.'

Martin knikte. Ze namen de afrit en reden de Stationsstraat in. Eindelijk iets dat hij herkende. De oude huizen nog, aan weerszijden, met hun voortuintjes en zijgangetjes, het Rusthuis, de zware, massieve Nederlands-Hervormde Kerk die, streng en sober, het hele kruispunt domineerde. Maar waar vroeger de Dijk begon, waren nu voetgangerszones en winkelcentra gekomen en ze moesten een heel eind omrijden om een eindje verder de Dijk opnieuw te bereiken. Daar ergens, waar nu al die nieuwe winkels waren, moest eens het kerkje van de Streng-Gereformeerde Gemeente hebben gestaan.

De makelaar reed nog een paar honderd meter verder en stopte toen.

'Neem me niet kwalijk, ik moet hier even iets afgeven.' Hij stapte uit, liep naar een laag huis aan de overkant, belde aan en verdween door een donkergroene deur. Op hetzelfde ogenblik drong het tot Martin door dat hij het huis herkende. Er was iets gebeurd. Hoe oud was ik, dacht hij, zes of zeven misschien. Maar ook als kind had hij, hoewel niemand hem iets vertelde, de opwindning gevoeld die in het dorp heerste. Mensen met ontdane, verbijsterde gezichten stonden in groepjes te praten. Het was 's nachts gebeurd, en de volgende morgen was het ontdekt. Ze liepen langs de oude pastorie, die afgebroken werd. Hij zag de lichtgroen gesausde binnenkant van de muren met hun wit en bruin afgebrokkelde steenranden en hier en daar loshangende flarden van behang en, waar eens de keuken was geweest, resten van witte tegeltjes, en terwijl hij daar, als altijd met een zekere huivering, naar keek, hoorde hij flarden van het gesprek dat oom Willem en tante Dirkje voerden. Het woord slachten kwam erin voor en het woordje bijl, en hij dacht aan het gillende varken dat hij een keer gehoord had, 's avonds toen hij in bed lag en niet slapen kon, en hij kreeg een vreemd, ziekmakend gevoel in zijn buik, dat hij zelfs nu, meer dan vijftig jaar later, nog voelde als hij eraan terugdacht. En altijd weer had hij de herinnering aan die angstaanjagende, opengereten pastorie geassocieerd met het slachten. Even later waren ze langs dit huis gelopen waar nog steeds mensen samendrongen die telkens weer 'hier was het' of 'hier is het gebeurd' zeiden.

Hij wendde zijn blik van het huis af en keek naar de andere kant, waar hij tussen twee huizen door de rivier kon zien. Die leek minder breed dan in zijn herinnering. Er was een druk verkeer van duwboten met zwaar dreunende dieselmotoren, en hij zag ook twee vroege windsurfers die er tussen door laveerden. Ook de rivier was niet meer wat hij geweest was.

De makelaar kwam terug. 'Sorry dat het even wat langer duurde,' zei hij.

Een goede halve kilometer verder, even voordat de dijk een scherpe bocht maakte, stopte hij opnieuw.

'Hier is het.'

Nee, dacht Martin. Dit kan niet. Dit is te veel. Het was Het Huis. Hij herkende het onmiddellijk. TE KOOP stond

er op een kartonnen bord achter het grote raam links van de voordeur. Het was niet dezelfde voordeur. Deze was modern en lelijk, oranje met een hoog smal raam waardoor je in de gang kon kijken. De oude was donkergroen geweest met krullen en een zware koperen klopper. Hun moeder bracht hen altijd. Ze bleef nooit lang. Ze stonden voor die grote groene deur om haar na te wuiven als ze de dijk afliep in haar lange witte jurk en met altijd een grote, elegante hoed op haar blonde haren, op weg naar de aanlegsteiger van de raderboot en later naar het station of de bushalte. Bij de bocht keek ze nog één keer om en zwaaide. Dan werden ze binnengeroepen en ging die hoge zware deur achter hen dicht.

'Komt u er niet uit?' vroeg de makelaar, die al was uitgestapt en nu het portier voor hem openhield.

"Ja, o ja, nat uur lijkt."

Zijn benen waren loodzwaar, hij kon ze nauwelijks bewegen.

Hij keek omhoog, naar de nu niet meer grijs, maar lichtgeel geverfde gevel met de strenge ramen en de al helemaal uitgebotte kastanjabomen aan weerszijden. Boven de deur was nog steeds de lichtgrijze hardsteen aangebracht met het ingebeitelde opschrift: EBEN HAEZER.

'Wat betekent dat?' vroeg hij op een keer, toen hij al kon lezen, aan oom Willem.

'Wil jij weten wat dat betekent?' antwoordde hij, zijn rossige borstels van wenkbrauwen hoog opgetrokken boven de kleine fletsblauwe, stekelige oogjes.

'Ja, oom.'

'Dat betekent,' zei hij langzaam en plechtig: 'Tot hiertoe heeft de Heere ons geholpen.'

De makelaar zocht in zijn jaszakken en haalde er de ene sleutelbos na de andere uit. Martin hoopte dat hij de sleutels vergeten had, zodat het allemaal niet door zou gaan.

'Ik heb de sleutel van de voordeur niet bij me,' zei hij. 'We zullen achterlangs naar binnen moeten.'

Hij ging hem voor, duwde het tuinhekje aan de zijkant open en liep het trapje af. Daar was hij als kind altijd weer verbaasd over geweest, hoe een en hetzelfde huis aan de voorkant een, en aan de achterkant twee verdiepingen

kon hebben. De tuin zag er verwilderd uit en waar eens een linde had gestaan was nu een lelijk betonnen schuurtje gebouwd. De makelaar opende de achterdeur en hield die voor hem open. Martin bleef staan.

'Wilt u het niet zien?'

'Ik ken het huis,' zei hij schor.

De man was er helemaal beduusd van. Het duurde even voordat hij antwoord gaf.

'U kent het huis?' vroeg hij. 'Hoe kan dat? Hebt u...?'

Martin haalde zijn schouders op, ging ostentatief met zijn rug naar het huis staan en keek tussen de struiken en het hoog opgeschoten onkruid door naar de rivier, die zilverig glinsterde in de lentezon.

'Wanneer hebt u het dan gezien?'

Hij draaide zich om.

'Vijftig jaar geleden,' zei hij en liep resoluut het trapje weer op naar de Dijk.

'Vijftig jaar,' mompelde de makelaar. 'Vijftig jaar. Bent u soms familie van...' Hij vroeg niet verder, antwoordde zichzelf, nauwelijks hoorbaar mompelend: 'Ja, dat moet wel, dat kan haast niet anders, dezelfde naam. 'Kent u de eigenaar?' vroeg hij, iets harder nu. 'Nee,' antwoordde Martin, 'en familie heb ik hier ook niet.'

'Dan gaat de koop zeker niet door,' zei hij een beetje geïrriteerd, terwijl hij het portier voor hem opende.

'Dat weet ik nog niet,' antwoordde Martin. 'Daar ben ik nog helemaal niet zeker van. Ik moet erover nadenken.

Maar ik wil het nu niet zien. Later misschien.'

Hoofdstuk 3: Een eigenaardig voorval

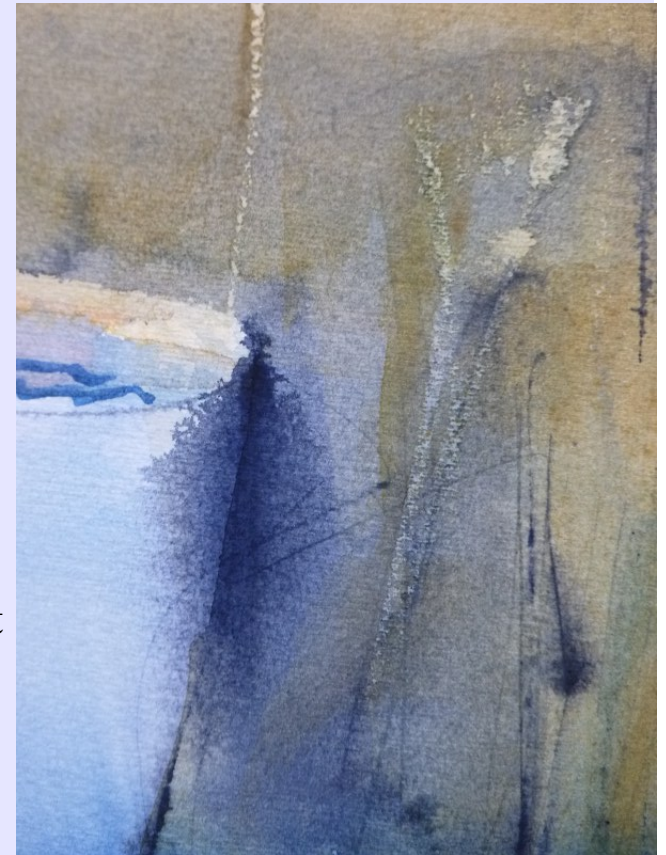
Een zacht brommen in de blauwe lentelucht doet de dorpelingen nieuwsgierig omhoog kijken, Het is geen vliegmachine. Een lange zilverkleurige sigaar beweegt zich traag over de weilanden en de lage huizen. Niemand heeft nog ooit zoiets aanschouwd. Onder de reusachtige, soms even in de zon blikkerende romp is een cabine met minuscule raampjes te zien en wie scherpe ogen heeft, kan ook twee in verhouding tot de omvang van het monster belachelijk kleine motortjes onderscheiden.

'Het is een luchtschip,' weet iemand.

Overall staan groepjes mensen met het hoofd in de nek te staren. Zelfs belangrijke werkzaamheden worden voor het wonderlijke fenomeen in de steek gelaten. Als het gevaarte nog dichterbij komt, is op het staartvlak een rode vlek te zien met, in een witte cirkel, duidelijk waarneembaar een zwart hakenkruis.

'De Hindenburg,' zegt iemand. 'Ik heb het over de radio gehoord, hij zou vandaag overkomen.'

'Welnee,' zegt een ander, 'dat moet de Graf Zeppelin zijn.'

Het paard van de groenteboer begint te steigeren van angst en twee jongens moeten helpen om het in toom te houden. 'Als die krenge overkomen, wordt de melk in de koeien zuur,' zegt een vrouw.

Voorlopig maar geen melk drinken, dus.

'Bakerpraatjes,' beweert de melkboer, die ook bij het groepje is komen staan. 'Dat zeiden ze van de stoomtreinen ook.'

Op dat moment gaat in een van de nieuwe rijtjeshuizen de achterdeur open en komt een bleke, naakte figuur te voorschijn. Het is een jong meisje. Ze schreeuwt iets, haar lange blonde haren zijn verwilderd, ze doet niets om de naaktheid van haar borsten en haar geslacht te bedekken,

'Hé!' roept iemand verschrikt. 'Hé, wat is dat? Maar dat is...' en een vrouw die, nu de zeppelin zich alweer in de verte verwijderd, net een bos peentjes en een krop sla van de kar heeft genomen om ze keurend te bekijken, laat alles op de grond vallen en slaat haar handen voor haar ogen. 'O Heer!' roept ze.

Het meisje rent plotseling de straat op, wild met haar armen zwaaiend, fladderend als een grote opgeschrikte vogel. Haar haren wapperen achter haar aan. Ze holt tussen de uiteenstuivende groepjes mensen door en verdwijnt om de hoek,

'Maar grijp haar dan toch, pak haar!' roept iemand, 'ze kan toch niet zo maar...'

En ineens beginnen sommigen te hollen in de richting waarheen ze gevlucht is. Een half uur later komt ze terug, in een politiejas gehuld; de veldwachter, in hemdsmouwen en bretels, omstuwd door joelende mensen, heeft haar in de houdgreep. Sommigen beweren gezien te hebben dat het lichaam van het meisje vol rode striemen zat. Een eigenaardig voorval

‘Eigenaardig voorval in Slotendrecht,’ schreef onze correspondent twee dagen later. In het tweemaal 's weeks verschijnende *Nieuws-en Advertentieblad voor Gorinchem & Omstreken*. 'Jongstleden dinsdagmiddag omstreeks drie uur is de zestienjarige Antje K. op straat verschenen in de staat waarin God haar geschapen heeft. Nadat ze

hiermee de nodige opschudding onder de dorpsbevolking had veroorzaakt, werd de jeugdige exhibitioniste gearresteerd door de plaatselijke gezagsdrager, die haar naaktheid met de mantel der liefde bedekte en het, gezien de uiterst opgewonden staat waarin de jongedame verkeerde, nodig oordeelde haar naar het plaatselijk ziekenhuis te begeleiden vanwaar ze, na te zijn onderzocht en behoorlijk gekleed, per ambulance naar een inrichting voor geesteszieken in Dordrecht werd overgebracht. Haar ouders en verdere familieleden waren tijdens dit voorval niet aanwezig en werden bij thuiskomst van het gebeuren op de hoogte gebracht. Naar wij vernemen werden geruchten als zou het meisje een glazen deur hebben vernield en sporen van ernstige mishandeling vertoond hebben, met klem tegengesproken.'

* * *

Het was een groot geluk voor broeder Millenaar dat de hoofdagent van het dorp, Nico den Toorn, voor de volle honderd procent achter hem stond. Agent den Toorn was al vijfenveertig jaar, maar hij woonde nog steeds bij zijn moeder, een zachtaardige maar in wezen zeer tirannieke weduwe die, doodsbang haar enig kind te verliezen, iedere poging van hem om contact met de andere sekse te zoeken in de kiem had gesmoord. Twee vage verkeringen waren op die manier, nu alweer twintig of meer jaar geleden, definitief de grond in geboord en daarna had de brave Nico maar geen pogingen meer in die richting gedaan. Hij was zeker geen onaantrekkelijke man, al begon hij de laatste tijd een beetje pafferig dik te worden, zodat hij iets van een oude gecastreerde kater kreeg.

Toch gebeurde het nog wel eens dat een meisje uit het dorp een oogje op hem liet vallen, al was het alleen maar omdat hij bij de politie was wat, afgezien van het mooie uniform, een zekere vastigheid voor de toekomst betekende in deze onzekere tijden van werkloosheid en crisis. Maar Nico bleef ongevoelig voor al die lonkende blikken en subtiele avances. Zijn moeder ging hem boven alles, en hij had gezworen dat hij tot aan haar dood aan

haar zijde zou blijven.

Sinds een jaar behoorde hij, samen met zijn moeder, tot de gestaag groeiende aanhang van broeder Millenaar, en toen die

affaire met dat meisje van Keunings plaats vond was hij wel even geschrokken. In de eerste plaats omdat hij voor het eerst in zijn lange leven een vrouwspersoon naakt had gezien en zelfs, per ongeluk, iets van dat zachte, warme, zondige vlees had aangeraakt toen hij zijn jas om haar heen gooide. Die aanraking leek nog uren daarna in zijn hand te branden, had vreemde trillingen en woelingen in zijn lichaam veroorzaakt en hij had er die nacht bijna niet van kunnen slapen. Maar meer nog was hij geschrokken omdat hij wist dat zijn grote voorganger erbij betrokken moest zijn. Dat het meisje lelijke bloederige striemen op haar lichaam had waren beslist geen loze geruchten geweest, zoals hij diezelfde dag nog de pers had voorgespiegeld; hij had ze zelf met eigen ogen gezien, hoe snel hij ook zijn geschokte blikken weer van haar naaktheid had afgewend. En ook in het ziekenhuis hadden ze de eigenaardige verwondingen kunnen constateren. Toen de artsen hem ernaar vroegen, had hij gezegd niet te weten hoe het meisje ze had opgelopen. Later, na haastig overleg met broeder Millenaar en het echtpaar Keunings, was hij tot de conclusie gekomen dat, mits het ter ere Gods gebeurde, een leugentje of zelfs een meined, mocht het ooit zo ver komen, niet ontoelaatbaar waren. Daarom had hij zich bereid verklaard om zo nodig te getuigen dat het meisje in haar plotselinge aanval van krankzinnigheid zichzelf al die wonden had toegebracht. Ze was trouwens ook nog met geweld dwars door de glazen keukendeur gebroken om het huis te verlaten, en wie zou zich daarbij niet verwond hebben?

Maar wat ze in het ziekenhuis blijkbaar nog wel voor waar wilden aannemen, daar werd in het dorp weinig geloof aan gehecht. Vooral onder de vijanden van 's Heeren kleine schare werden de wildste verhalen over broeder Millenaar verteld. In de dorpswinkels was het geval, samen met de verslagen over wie er nu weer aan de tering overleden of in een sanatorium opgenomen was, nog weken lang het verhaal van de dag. Millenaar zou aan zwarte magie, geestenbezwering en duiveluitbanning doen, hij zou het meisje niet alleen mishandeld, naar ook

seksueel misbruikt hebben, de ouwe gluiperd, hij zou zelfs een kind bij haar hebben verwekt, een misgeboorte die de dokters als een dode vleesboom uit haar buik hadden moeten trekken. De verhalen werden met de dag fraaier en onwaarschijnlijker,

Millenaar zelf kwamen die verhalen natuurlijk ook ter ore, en hoewel hij pretendeerde zich er niets van aan te trekken, ging hij er de eerste tijd toch wel een beetje onder gebukt, vooral omdat hij zich in zijn somberste ogenblikken wel eens afvroeg of hij niet inderdaad een beetje te ver was gegaan. Maar later sterkte dit juk dat hem te dragen was gegeven hem alleen nog maar in zijn vaste wil door te gaan met de strijd, vooral toen hij merkte dat al die wilde verhalen en geruchten geen enkele negatieve invloed hadden op het geloof dat zijn trouwe volgelingen in hem stelden. Trouwens, wat was er nu uiteindelijk helemaal gebeurd?

Dat meisje was slecht, dat stond vast. Of misschien was ze in wezen niet slecht, maar de duivel had zich van haar ziel meester gemaakt en het was duidelijk dat ze als daar niets tegen gedaan werd voor altijd verloren was. Goede woorden haalden niets uit, kwade evenmin, ze bleef hardnekkig bij haar zondige levenswandel: met jongens lopen, in het café komen, haar lippen verven en zelfs haar nagels lakken. Het was duidelijk dat er niets anders op zat dan de Boze met geweld uit haar te verdrijven. Ook haar ouders en haar broers waren daarvan overtuigd, daar had Millenaar wel voor gezorgd. En de enige die daartoe bevoegd was, was natuurlijk hijzelf, broeder

Millenaar,

Die avond laat, na een korte familieraad, was de oudste broer hem komen halen. Het was een lange, vermoeiende nacht geworden en broeder Millenaar moest toegeven dat hij, hoezeer hij zich ook had ingespannen, uiteindelijk toch had gefaald. De duivel was te sterk voor hem geweest en had het meisje nu nog vaster in zijn greep dan tevoren. Hij had haar zelfs zozeer in haar macht dat ze haar in een gesticht hadden moeten opsluiten. Maar goed, als zulks de wil des Heeren was, dan hadden zij zich daarbij neer te leggen.

* * *

'Wat nu, Millenaar?' vroeg de dominee. 'Er gaan vreemde geruchten over je. Sommige mensen beweren dat jij iets uitstaande zou hebben met dat eigenaardige voorval van Antje Keunings.'

'Dat is de duivel, dominee,' antwoordde broeder Millenaar, 'Het is Satan zelf die al die boze geruchten verspreidt. Dat meisje was van den Bozen bezeten. Ik heb hem door middel van langdurig gebed uit haar gedreven, maar hij is weer teruggekeerd, kwaadaardiger dan ooit. Wat kunnen we anders verwachten dan dat Satan nu alles doet om 's Heeren dienstknecht zwart te maken? Broeder Millenaar was niet in het minst uit het veld geslagen. Hij zat schrijlings op de stoel die de dominee hem had aangeboden, met zijn armen over de rugleuning, zijn in dikke grijze sokken gestoken voeten breeduit op de versleten namaakpers, Zijn klompen had hij, zoals het hoort, beneden in het portaaltje laten staan. Rustig stak hij zijn sigaar, die was uitgegaan, opnieuw aan. De lucifer liet hij in de dichtstbijzijnde bloempot vallen, op het tapijt lag al een flink hoopje as, maar de asbak die de dominee, die zelf niet rookte, voor hem had neergezet, bleef ostentatief leeg. De dominee nam zich voor om zodra Millenaar vertrokken was het ashoopje met zijn zakdoek weg te slaan voordat Margreet het zou zien. Met een luidruchtig gepaf blies de ouderling een zware rookwolk in de richting van de predikant, die vol walging zijn gezicht afwendde. Vergiste hij zich, of mengde zich ook een dranklucht door de sigarenrook?

'Er gaan geruchten, Millenaar, dat jij de avond vóór het gebeuren met Antje in haar huis bent geweest. De burens hebben je naar binnen zien gaan en niet lang daarna een ijselijk gillen gehoord. Een ouderling hoort in een geur van heiligheid te staan. Hij mag geen aanleiding geven tot zelfs maar het vaagste gerucht dat zijn naam in opspraak zou kunnen brengen, want daarmee wordt ook de naam van de Kerk bezoedeld waartoe hij behoort en, wat nog veel erger is, de naam des Heeren. Broeder Millenaar nam de sigaar uit zijn mond en tippte de as op het vloerkleed, nauwkeurig langs de asbak heen mikkend die op de rand van dominee's bureau-ministre stond. De dominee strekte zijn arm uit en schoof de asbak nog een beetje dichterbij de ouderling toe, 'Verder wil ik je er op wijzen dat dit hier niet voor niets staat,' zei hij verwijtend,

Broeder Millenaar reageerde niet. Hij keek misprijzend om zich heen naar al de geleerde boeken die de muren van het studeervertrek in beslag namen. Toen richtte hij zijn doordringende blik weer op de predikant.

'Dominee,' zei hij streng. 'Dit gezin verkeerde in hoge nood. De duivel was in die jongedochter gevaren. Het arme kind leidde een leven van zonde en, met permissie, hoererij. De ouders riepen mijn hulp in. Kon ik die weigeren?

'Waarom hebben ze niet mij, hun zielenherder, om hulp gevraagd? Dat zou toch meer voor de hand hebben gelegen. Maar goed, het ware hoe dan ook toch beter geweest als je eerst mij had geraadpleegd.'

Broeder Millenaar lachte schamper,

'Waartoe? Ik bezit krachten, dominee, waarover u niet beschikt. U hebt veel geleerde boeken, u hebt gestudeerd, maar ik heb krachten die mij door God gegeven zijn. En de Heere sprak in de nacht tot mij en zei; "Ga nu, en draal niet".'

Zijn ogen boorden zich in de oude grijze ogen van de predikant, die ze neersloeg. Toen vermande hij zich.

'Millenaar,' zei hij, 'de duivel vaart niet meer in de mensen. Dat gebeurde tweeduizend jaar geleden misschien maar we leven nu in de twintigste eeuw. We hoeven niet alles wat de Schrift zegt letterlijk op te vatten, er zijn ook andere interpretaties mogelijk. Hoe dan ook... in mijn gemeente wens ik het niet tot zulke dingen als zwarte magie te laten komen.'

Broeder Millenaar stond op, gooide zijn nog smeulende sigarenpeuk in de pot van de ficus en schoof met een bruuske beweging zijn stoel naar achteren,

'Dominee Van Beusekom, weet wat u zegt. Dat u mij valselijk van zwarte magie beschuldigt is nog tot daar aan toe. Maar uw woorden reken naar ketterij, naar gevaarlijke nieuwlichterij. Kan een man des Heeren het woord van de Schrift in twijfel trekken? Weet wat u zegt, dominee. Ik zeg niet dat ik het zal doen, maar ik zou de kerkenraad hierover kunnen inlichten, en als het vandaar naar de classis gaat, dan hebt u hier uw langste tijd gehad.'

Met die woorden draaide broeder Millenaar zich om en liep met grote stappen naar de deur.

* * *

Juist toen dominee Van Beusekom zijn zakdoek uit zijn broekzak had gehaald om de verbrande resten van Millenaars sigaar weg te wapperen, kwam na een kort tikje op de deur zijn vrouw Margreet binnen. Betrapt richtte hij zich op, bracht de zakdoek naar zijn neus en begon verwoed te wrijven.

‘Wat stinkt het hier,’ zei Margreet. ‘Bah, die vieze sigarenrook van die man. Waarom verbied je het hem niet? Wat moest hij eigenlijk? Ik kwam hem in de gang tegen. Hij keek nog kwader dan anders.’

‘Ik had hem ontboden,’ zei de dominee. ‘Er schijnen eigenaardige geruchten over hem de ronde te doen, ja ik weet het, in de winkel hebben ze het er nog steeds over. Ze zeggen dat hij dat meisje halfdood geranseld heeft en dat ze daardoor krankzinnig is geworden. Ze zeggen ook dat hij weer drinkt. Dat doet de naam van onze kerk geen goed.’ De dominee zuchtte,

‘Het is merkwaardig,’ zei hij. ‘Tot enkele weken voor het gebeuren stonden de Keunings nog achter mij. Daarna kwam Millenaar er bijna dagelijks op bezoek en begon hun houding al te veranderen. Nu, na het gebeurde met Antje, zijn ze volledig omgezwaaid. Ze groeten me zelfs niet meer, alsof ik schuldig ben aan wat dat arme kind is overkomen. Goed, ik weet het, ze ging het slechte pad op. Ze kwam niet meer in de kerk, niet meer op catechisatie, ze ging dansen in de stad, ze droeg rare stadse kleren en verfde haar lippen, en men beweert zelfs dat ze iets met jongens had. Dat is natuurlijk allemaal heel verschrikkelijk en ik heb dan ook een paar maal ernstig met haar gesproken, maar wat kun je er verder aan doen? Een mens staat machteloos. De roomsen zouden haar in een klooster hebben opgesloten, maar wij hebben nu eenmaal zulke heidense dwangmiddelen niet. Wij moeten wachten tot de Heere in Zijn oneindige goedheid beschikt, haar van den weg des verderfs te redden.

‘Denk je dat Millenaar...’

‘Ik weet het niet. Ik kan geen vat op die man krijgen. Ik dacht: nu heb ik hem, maar nee, hij is degene die mij

beschuldigt. Van ketterij en nieuwlichterij, welja. Wat wil hij toch, waar is hij op uit? Ik heb het gevoel dat hij tegen me stookt, en dat ik hier hoe langer hoe meer alleen kom te staan.'

Dat gevoel heb ik al heel lang, man. Maar wie op de Heere vertrouwt ,, . , '

'Ik weet het, ik weet het, vrouw, ik moet het van me afzetten.'

'Ik heb de krant voor je meegebracht,' zei Margreet. 'Misschien leidt dat je een beet je af.'

Maar de lectuur van het *Christelijk-Historisch Dagblad De Vaderlander* maakte het er voor de predikant niet vrolijker op. De werkloosheid was nog verder toegenomen, de steun werd verlaagd, het gepeupel kwam in opstand, oorlogen, pestilentiën en beroeringen alom, strijd in China, in Abessynië en nu ook in Spanje, het Paapse en het Gele Gevaar rukten op, en de jolige verloofde van onze Kroonprinses had opnieuw de Dag des Heeren ontheiligd met zijn snelle sportwagen, waarvoor de God der Wrake hem dan ook had gestraft met een ernstig ongeluk.

Dirkje Millenaar hoorde al van verre dat er iets mis was. Het was donker, de kinderen sliepen al en nog was hij niet thuis gekomen. In haar eentje had ze het treurige avondmaal gebruikt. En nu pas, juist nu ze op het punt stond zich ook maar te bedde te begeven, hoorde ze in de verte zijn onregelmatige klompstappen aankomen over de dijk. Hij had weer gedronken, ze hoorde het aan zijn stap. En waar? vroeg ze zich af. In de kroeg vertoonde hij zich niet,

'Waar ben je geweest?' vroeg ze toen hij de kamer binnenstapte.

'Bij tante op het feest,' antwoordde hij. 'En wat heb je daar gehad? Een koekje met een gat. Is er nog wat te eten voor me, moeders?'

'Ja, ja, direct.' Ze holde naar de keuken om iets op te warmen.

'Had je niet op me kunnen wachten?' donderde hij, toen ze even later met de dampende schaal de kamer weer binnenkwam. 'Gezellig is anders.'

'Maar manlief,' zei ze. 'Het was al zo laat, en de kinderen.. Waar ben je toch geweest?'

'Bij Egas,' zei hij, plotseling ernstig. 'Bij Egas. We hebben lang en breed gepraat, en ik geloof dat we hem er wel onder krijgen, onze dominee Van Beusekom. De nieuwlichter,' zei hij schamper. 'Alleen de vrouw van Egas, dat domme mens, zijn vrouw en zijn kinderen, die moeten nog bewerkt worden want die lopen met hem weg, met die vrijdenker. Als ik Egas maar eenmaal mee heb, dan hebben we een meerderheid in het kerkbestuur.

'Vooral nu Teunissen er niet meer is,' zei Dirkje.

'Juist ja, vooral nu Teunissen er niet meer is. God heeft hem voor zijn koppigheid gestraft, De Heere staat ons bij.'

'Maar je hebt gedronken, geloof ik,' zei ze voorzichtig.

'Natuurlijk heb ik gedronken. Een kleine hartversterking had ik wel nodig, dat begreep die goeie ouwe Egas best. Denk je soms dat de Heere dat kostelijke spul had laten groeien als Hij niet wilde dat we er gebruik van maakten? Ha, dominee Van Beusekom, hij is nog van de Blauwe Knoop ook, de sukkelaar. We krijgen hem wel.' En hij sloeg met zo'n kracht op de tafel dat zijn bord er van opsprong.

Toen schoof hij met een geweldige ruk zijn stoel naar achteren, zodat die achterover op de plavuizen kletterde, en maakte aanstalten om naar boven te gaan. Dirkje zuchtte van opluchting. Ze was al lang blij dat hij haar niet bont en blauw had geslagen, zoals vroeger vaak gebeurde als hij gedronken had, en in gedachten dankte ze de Heere. Naar plotseling draaide broeder Millenaar zich weer om. Onderaan de trap had hij de pop van Cora gevonden, het dochttertje van zijn goddeloze broer.

'Wat!' riep hij. 'Zijn die kinderen er nog? Ik dacht dat ze vandaag weg zouden gaan.'

'Vandaag over een week pas,' zei Dirkje. 'Vandaag over een week worden ze weer gehaald. Wat doe je! In 's hemels naam, man, wat doe je?'

Broeder Millenaar had zijn voet opgetild en liet hem nu met kracht op het poppengezicht neerkomen. Het celluloid kraakte dramatisch.

‘Die pop,’ zei hij verachtelijk. ‘Een afgodsbeeld in mijn huis, hoe heb ik het ooit toe kunnen staan.’ En weer liet hij zijn voet op de pop neerkomen. Nu was het het poppenlijfje dat krakend verbrijzeld werd.

Dirkje kreunde. ‘Dat arme kind,’ mompelde ze zachtjes, zodat hij het niet kon horen.

Broeder Millenaar bukte zich, raapte de vernielde pop op, opende de achterdeur en gooide hem naar buiten waar hij, half onder de struiken, in de zachte motregen bleef liggen,

‘Zeg maar dat de jongens het gedaan hebben,’ zei hij.

* * *

De eerste keer dat er die dinsdagmorgen bij dominee Van Beusekom werd gebeld, was het ene werkloze die een zelfgemaakt gedicht kwam voordragen. Dominee liet hem in de gang komen. Het gedicht was erg lang en de man reciteerde uiterst traag en monotoon, en sproei de bij alle s’en en t’s die hij uitsprak overvloedig met speeksel om zich heen. Dominee gaapte discreet en begint tekenen van ongeduld te vertonen.

Toen de man ongeveer een vierde deel van zijn poëem had voorgedragen, legde de predikant zijn hand op de versleten schouder en zei:

‘Nee, aan een heb ik wel genoeg, beste man,’ en hij gaf de werkloze een dubbeltje. ‘Laat maar zitten, en ga met God.’

De man tikte beleefd aan zijn pet en vertrok.

Toen er tien minuten later opnieuw gebeld werd, was het een werkloze die een uit triplex gefiguurzaagde en mooi donkerbruin gebeitste vogelkooi in de vorm van een gotische kathedraal te koop aanbood. Hij had er vierenzeventig uren aan gewerkt, zei hij. Het was een prachtig kunstwerk, maar de dominee schudde zijn hoofd.

'Ik zou niet weten wat ik ermee aan moet,' zei hij. 'En bovendien, wat moet dat wel kosten?'

'Tien gulden,' zei de man.

'Tja.' De dominee streek zich bedachtzaam over zijn kin. 'Tja, ik geef toe dat het niet erg veel is, maar ik ben ook niet rijk. Bovendien heb ik geen vogels.'

'Ik maak ook andere dingen,' zei de man hoopvol. 'Lampenkappen van triplex, mooi donker gebeitst en met rood doek achter de openingen, dat is toch machtig mooi als de lamp erachter brandt, en krantenbakken, die kosten maar drie gulden, en een houten vliegtuig voor uw kinderen.'

Ik heb geen kinderen, zei de dominee, een beetje kortaf opeens. Hij gaf de man een dubbeltje en vertelde hem dat hij iedere week terug mocht komen, maar nooit op zondag.

Een half uur later werd er opnieuw gebeld. Deze keer was het een werkloze die alleen naar honger had en verder niets. Dominee liet hem in de gang komen, vroeg Margreet snel twee boterhammen met kaas klaar te maken en gaf hem nog een stuiver op de koop toe.

Toen er tegen het eind van de morgen voor de vierde maal werd gebeld, zag hij niemand op de stoep staan, maar er was wel een in kranten gewikkeld en met ruw touw dichtgebonden pakketje neergelegd. In de verte hoorde hij weghollende klompstappen, en toen hij in de richting van het geluid keek, meende hij twee van de jongens van Millenaar te herkennen, maar helemaal zeker was hij er toch niet van. Hij bukte zich, raapte het pakje op en liep ermee naar de keuken, waar Margreet bezig was de groenten schoon te maken.

'Ik vertrouw het niet,' zei ze. 'Maak het alsjeblieft in de tuin open, of nog liever helemaal niet.'

Een ogenblik had ook de dominee dat laatste overwogen, maar zijn nieuwsgierigheid werd hem toch te machtig. Gehoorzaam liep hij met het pakje naar de tuin, knipte het touw door en wikkelde het krantenpapier eraf. Toen hield hij een oud, rechthoekig koektrommeltje van Verkade in zijn handen. Het woog zwaar en de inhoud rammelde niet, dus op koekjes hoefde hij niet te rekenen. Hij aarzelde, begon toen voorzichtig het deksel er af te halen, bang dat er misschien een beest uit zou springen. Een walgelijke lucht kwam hem tegemoet. Het

trommeltje was tot de rand toe met menselijke uitwerpselen gevuld.

Kokhalzend liet hij het pakje vallen en liep naar binnen, regelrecht de trap op naar zijn studeerkamer. Margreet, die hem gehoord had, kwam hem achterna. Ineengedoken zat hij achter zijn bureau en prevelde: 'Heere, geef me kracht.'

Margreet vroeg niets, ze legde alleen maar haar hand op zijn schouder.

'Ik ben bang, Margreet,' zei hij langzaam. 'Ik ben bang dat ik de strijd verloren heb. Tegen dergelijke dingen kan ik niet op.'

Hoofdstuk 4. Verandering van omgeving.

Het merkwaardige was dat sinds Martin het huis en de rivier had gezien, de oude rusteloosheid hem weer te pakken kreeg. Hij voelde zich heel ambivalent. De rivier trok aan hem, dat was duidelijk, maar het huis niet. Of liever, het huis trok hem op een rare morbide manier ook aan, maar stootte hem tegelijkertijd af. Ongeveer zoals je door iets weerzinwekkends of angstaanjagends kunt worden gefascineerd.

In zijn herinnering aan het huis was het er altijd donker.

Zelfs als de zon uitbundig scheen, want alle zonlicht werd dan weggenomen door de zware schaduw van de lindeboom die achter het huis stond. En overal waar het zonlicht wel binnen zou kunnen dringen, gingen de dikke, donkere gordijnen dicht. Het leek wel of oom Willem geen zonlicht kon verdragen. Misschien associeerde hij zon wel met zonde, dacht Martin, of in elk geval met het zondig gebruik dat er van Gods zon werd gemaakt door de goddeloze menigten die schaars gekleed op de stranden lagen en zich zelfs niet ontzagen om, als het mooi weer was, de Dag des Heeren te ontheiligen door er op de fiets op uit te trekken, de meisjes met blote benen en in lichte, door de wind

opwaaiende zomerjurkjes.

Martin herinnerde zich dat soort gesprekken als ze om de met zeildoek bedekte keukentafel hun boterhammen met stroop zaten te eten, in de grote, altijd schemerige keuken waar het enige licht van het kleine keukenraam en van het waxinelichtje kwam. Ook in de rest van het huis was het altijd halfduister. Het leek wel of alle dingen, het behang, de plinten, de plafonds, de deuren, de gordijnen en de meubels, met dezelfde naargeestige tint overtrokken waren, die een mengsel was van donkerbruin, donkergrijs en zwart, met misschien nog een vage nuance van vies groen erin. 's Avonds heerste er eenzelfde soort schemering bij het treurige, gelige schijnsel van de schaarse 25-Watts peertjes, die bovendien nog door donkere lampenkappen met franje omgeven waren. Er viel nauwelijks bij te lezen. Maar dat hoefde ook niet. Oom Willem kende de heilige teksten die hij voorlas wel zo ongeveer uit zijn hoofd, ook al zat hij, scherp door zijn goudomrande leesbrilletje turende, met zijn hoofd diep over de bladzijden gebogen terwijl zijn grove, dikke wijsvinger de woorden volgde. Soms zweeg hij plotseling, hief zijn hoofd op en keek Martin of een van de andere jongens scherp aan. Pas na een hele tijd vroeg hij, dreigend: 'Wat was het laatste woord?'

Bepaalde woorden waren Martin, hoewel de betekenis ervan toen nauwelijks tot hem doordrong, altijd bijgebleven, en ze hadden allemaal dezelfde onheilspellende, dreigende klank. Schuld, Boete, Straf, Eeuwige Verdoemenis, Satan, Gods Rechterstoel, Zonde, Vlamvend Zwaard en het lange, moeilijke Predestinatie. Het waren woorden die nieuw voor hem waren omdat hij ze thuis nooit gehoord had, en die hij daarom voor altijd associeerde met het sombere huis Eben Haëzer. Als hij aan die tijd terugdacht, kon hij niet begrijpen waarom hij niet al onmiddellijk NEE had gezegd in plaats van de makelaar een maand bedenktijd te vragen en hem een handgeld te geven. Aan de andere kant was het misschien ook wel een soort uitdaging, er wat geld tegenaan te gooien en dat donkere huis in iets lichts en vrolijks te veranderen.

Bovendien was de kans om binnen afzienbare tijd ergens anders een goed, betaalbaar huis aan een rivier te vinden niet erg groot, en hij was te ongeduldig om daar op te wachten. Als hij zich eenmaal iets had

voorgenomen, dan moest het ook onmiddellijk gebeuren. En sinds hij die advertentie had gezien, wilde hij aan een brede, traag stromende rivier gaan wonen. Het vervelende was dat hij nog steeds niet zeker wist of hij dat huis wel echt wilde.

Wat hij wel zeker wist was dat hij niet langer wilde blijven waar hij nu was. Hij wist nu ook wat het was dat hem hier tegenstond. Het was het gevoel van ingeslotenheid. Als hij uit het raam keek van wat hij om de een of andere reden zijn werkkamer noemde, dan zag hij op nog geen honderd meter afstand de steile helling van het dal oprijzen. Vanuit zijn slaapkamerraam, aan de achterkant van het huis, zag hij min of meer hetzelfde beeld, al was de afstand tot die andere helling iets groter. Als hij door de anders ramen keek, stuitte zijn blik op een muur van zeer hoge, donkere bomen, waartussen het grijs en bruin van nog drie of vier huizen schemerde. Beneden, waar het riviertje stroomde, was het nog donkerder.

Toen hij hier nog geen anderhalf jaar geleden voor het eerst kwam, had juist het sombere, dramatische karakter van de plek hem aangetrokken, waarschijnlijk omdat hij toen daarvoor juist in de stemming was. Het had er toen ook heel anders uitgezien. Het regende wel, en lage, grauwe wolken vulden het dal, maar verder was alles uitbundig groen en daardoor minder naargeestig dan op deze vroege lentedag, waarop de kleuren zwart, donkerbruin en donkergrijs allesoverheersend waren. Ronald Sheppard had hem meegenomen om hem het huis te laten zien.

Ronald Sheppard, die een jaar of tien ouder was en weduwnaar, had hij leren kennen in de Ancorabar, in de jachthaven van die zuidelijke stad waar hij iedere avond zijn eenzaamheid en zijn verdriet kwam verdrinken. Het was in de periode kort nadat Fiona voorgoed vertrokken was; dat had hem erger aangepakt dan alle vorige keren dat zoiets was gebeurd. Hij was aan haar gehecht geraakt, was op een of andere manier van haar gaan houden, mocht je wel zeggen, en hij begon zich af te vragen of hij op zijn leeftijd ooit nog iemand anders zou kunnen vinden.

Thuis hield hij het niet meer uit. Het was het huis waar hij het langst gewoond had, zes jaar lang, maar de nieuwe

leegheid van het huis en de herinneringen aan haar aanwezigheid die er nog hingen maakten hem gek. Hij zocht troost bij het groepje vreemdelingen dat daar in een eigen besloten wereldje leefde zonder zich, evenals hij, ooit met de plaatselijke bevolking in te laten.

'Je moet hier weg. Jij moet eens een tijdje in een heel andere omgeving gaan wonen,' zei Ronald Sheppard, die er juist over begon te denken om zich voorgoed in het zuiden te vestigen, waar hij toch al jaren zijn boot had liggen.

'Als je hier maar door blijft sukkelen kom je er nooit overheen.'

Het leek Martin een goed idee, te meer omdat hij er, ook vóór het verlies van Fiona, al vaker over had gedacht om weg te gaan. De laatste paar jaren werd de plek te veel overstroomd door een goedkoop soort toeristen, en die walgelijke dikke padden met hun roodverbrande, over hun shorts heen hangende buiken, de dikke, schommelende moekes met hun grijze permanentkrulletjes boven de enorme rode nekken, de schreeuwerige, onnatuurlijk bruine jongeren met hun rare opzichtige kleren en knetterende, gehuurde brommers, al die massale grofheid en platheid en wansmaak, het ergerde hem tot walgens toe. Het enige wat hem er eigenlijk van had weerhouden, ergens anders heen te gaan, was het feit dat Fiona niet weg wilde.

Hij liet Ronald zijn huis zien, vloog met hem mee naar het hoge noorden om het zijne te bekijken, en ze werden het erover eens elkaar hun bezit voor dezelfde prijs te verkopen. Een ruil met gesloten beurzen. Maar een paar dagen voordat de koopcontracten getekend zouden worden, stierf Ronald Sheppard plotseling aan een hartverlamming.

Dat maakte de zaak wel een beetje gecompliceerder. Maar Martin liet zich door die kleine toevallige tegenslag niet uit het veld slaan. Als hij zich eenmaal iets in zijn hoofd had gezet, dan moest het ook doorgaan. Hij verkocht zijn eigen huis in het zuiden voor een aanzienlijk lagere prijs dan hij aan Ronald had gevraagd, en kocht Ronalds huis in het donkere dal, via de makelaar bij wie de erfgenamen het inmiddels hadden ondergebracht, voor een heel wat hoger bedrag dan hij oorspronkelijk met Ronald overeen was gekomen. Alles bij elkaar een tegenvaller van bijna een halve ton, maar aan geld had hij geen gebrek. Door dit alles duurde het natuurlijk wel wat langer

voordat hij er in kon trekken en toen was het inmiddels al laat in de herfst geworden. De overgang van zijn oude omgeving met zon, strakblauwe hemel en felle, contrasterende kleuren naar dit nauwe dal met zijn sombere tinten en grauwe regenwolken was wel heel groot, maar hij besloot zich terug te trekken in de knusse warmte van zijn werkkamer en eindelijk eens te beginnen met het schrijven van zijn memoires, zoals hij al zo lang van plan was geweest, want eigenlijk had hij toch wel een interessant leven achter de rug, dacht hij. Veel gereisd, veel gezien. Maar na ruim een jaar was er nog niets noemenswaardigs op papier gekomen en hij begon zich trouwens af te vragen wat de zin ervan was. Want wat had hij uiteindelijk al die jaren gedaan? Welbeschouwd niets. En al die plekken waar hij geweest was, daar ging nu iedereen met goedkope charters naar toe.

Al voordat hij naar Nederland was gegaan om het huis aan de rivier te bekijken had soms de twijfel aan hem geknaagd of hij wel de juiste beslissing had genomen toen hij tot die woningruil overging. Dat gebeurde vooral als het dagen, soms weken achtereen grijs en guur weer was, zonder dat de zon al was het maar een ogenblikje doorbrak. Maar nu hij de weidse openheid van het rivierenlandschap had gezien, sloeg het gevoel van beklemming erger toe dan ooit en wist hij zeker dat hij, om het even of hij dat huis zou kopen of niet, in elk geval van deze plek zou vertrekken, en wel zo snel mogelijk.

Hij had zichzelf een maand de tijd gegeven om te beslissen. In een maand kon er van alles gebeuren. Misschien vond hij hier in de buurt wel iets anders, in het heuvelland of dicht bij de stad, of aan zee, of meer naar het zuiden, waar het klimaat wat minder somber was. Maar dat huis bleef aan hem trekken en hem afstoten tegelijk. Het obsedeerde hem, als een soort uitdaging. Soms betrapte hij zich zelfs op de idiote gedachte: het heeft zo moeten zijn, en daarom moet je het doen. Het leek natuurlijk ook wel allemaal te veel toevalligheden bij elkaar: dat hij die advertentie onder ogen moest krijgen, dat het uitgerekend in Slotendrecht was en bovendien ook nog, van alle honderden oude rivierhuizen die daar stonden, dat ene vervloekte huis. Het bracht bijna zijn geloof aan het toeval aan het wankelen en onwillekeurig kwam het woord Predestinatie hem in gedachten. Onzin, dacht hij onmiddellijk. Het was van dezelfde orde van toevalligheid als wanneer je bij het pokeren drie keer achtereen een

full house in handen kreeg. Zulke dingen gebeurden.

Hij stond op, trok zijn jas aan, liep de deur uit en bleef aarzelend staan. Het was koud en hoewel het al eind april was, dwarrelden er zo nu en dan wat sneeuwvlokjes uit de lage grijze wolken. Hij kon natuurlijk de auto nemen, naar de stad rijden en kijken of er kennissen zaten in de Guildford Arms of het Café Royal. Maar daar was hij op het ogenblik niet voor in de stemming en hij besloot ondanks het slechte weer naar het dorp te lopen.

Soms hield hij van het geluid van de wind in de hoge, langzaam heen en weer zwaaiende boomkruinen en het naargeestige krassen van de af en aan vliegende of traag rondcirkelende kraaien en raven. Beneden bruiste het riviértje, zwakker naarmate hij hoger kwam. Eenmaal boven was er meer openheid om hem heen. Hij zag de golvende groene weilanden met de lage heggen en hier en daar een kleumend paard of een groepje langharige zwartkopschapen, en in de verte een lange rij hoge bomen, de donkere, afgeronde bulten van oude sintelbergen en wat verlaten loodsen en mijninstallaties. Uitbundig mooi kon je het landschap niet noemen, en toch was hij er op de een of andere manier van gaan houden. Ik zal het gek genoeg toch missen, dacht hij, zoals ik soms ook de andere landschappen en omgevingen mis waar ik geleefd heb.

Boven was de wind kouder en krachtiger, soms voelde hij het scherpe prikken van sneeuwvlokjes in zijn gezicht. De laatste sneeuw van april. Het bleef gelukkig niet liggen, hij had genoeg sneeuw gezien in de afgelopen winter. Met flinke tred liep hij verder naar het dorp, langs de lelijke grijze huisjes van de nieuwbouwwijk met hun keurig verzorgde tuintjes met minuscule, gladgeschoren gazonnetjes en perkjes en rotstuintjes vol bloemetjes, ten minste toch nog iets kleurigs tussen al die lelijkheid maar allemaal zo klein, zo miezerig, zo oneindig saai en mistroostig. Even later kwam hij in het dorp zelf, in de hoofdstraat met de lage, grauwe mijnwerkershuisjes met hun hoge zwarte, haast dreigende leidaken en de buiten proporties grote schoorstenen, die een bruingele rook met de scherpe geur van vetkolen uitwalmden. Tegenover de kerk met zijn minuscule begraafplaatsje, waar wat zielige narcissen en hyacinten bloeiden tussen de scheefgezakte zerken, was het postkantoor dat tegelijk kruidenierszaakje, garen- en bandwinkeltje en drogisterij was. Hij kocht er sigaretten, een krant en een paar

pakjes Kleenex, want altijd weer probeerde hij, juist in zijn nutteloos leven, een nuttig doel te verzinnen voor wat hij ook deed. Door de kou had hij trek in een whisky gekregen, maar de Laird Dog was nog gesloten. Hij keek even woedend naar de dichte deur en liep toen weer naar huis terug.

De mensen in dit land waren vriendelijk, dacht hij, maar niet meer. Er was altijd afstand. Het contact was niet groter geworden dan in de eerste dagen van zijn verblijf. Als hij in de dorpskroeg zat, keken ze nog steeds met een zekere nieuwsgierigheid naar hem, een tikkeltje wantrouwig ook, zo van: wat moet die man hier in onze kroeg, in onze kleine, intieme gemeenschap, en wat doet hij eigenlijk, wat voert hij uit? Ze vonden hem raar. Hij hoorde duidelijk niet bij hen. Niet dat hij er ooit veel moeite voor had gedaan. Het lag evenzeer aan hem als aan hen, en hij vond het eigenlijk wel goed zo.

Ook in de stad had hij niet echt wat je noemt vrienden. Mensen die even gezelschap voor hem waren, maar onmiddellijk daarna volledig uit zijn gedachten verdwenen. Praten, eten, drinken, roken, een paar keer mee uit vissen, dat was alles. Hij bleef een vreemde.

Hij was trouwens altijd een vreemde geweest, overal waar hij gewoond had. Hij had het zelf zo gewild. Op al die plaatsen was hij zich zeer bewust geweest van de tijdelijkheid van zijn verblijf. Verandering van omgeving, telkens weer opnieuw een nieuw leven beginnen, dat houdt je jong, maakte hij zichzelf wijs. Maar dat nieuwe leven bleek, in welke omgeving ook, toch altijd weer een voortzetting van het oude te zijn. Maar goed, deze manier van leven gaf hem een zekere vrijblijvendheid, een soort vrijheid, een leven zonder verplichtingen en knellende banden.

Door dit alles was hij ook nooit in staat geweest om langdurig met iemand samen te leven, om wat voor band ook te scheppen, noch met huis, dingen of omgeving, noch met personen. Zijn relaties met vrienden bleven aan de oppervlakte, niemand wist ooit door zijn afstandelijkheid heen te dringen. Hij leefde als in een luchtledig, als in een glazen capsule, voor iedereen zichtbaar, maar onbereikbaar. Ook zijn relaties met vrouwen kwamen zelden verder dan het stadium van een voorbijgaande verliefdheid. Hij was niet in staat liefde te beantwoorden. Met

liefde had het in elk geval weinig te maken; het was meer een masturberen in iemand anders' lichaam. Soms had hij het gevoel of hij helemaal geen gevoel had, absoluut niets kon voelen, geen echt geluk, geen echt verdriet, een totale leegte van binnen. Vrouwen werden er wanhopig van. Al hun pogingen om dieper in hem door te dringen, door die donkere bril die hij bij wijze van spreken voortdurend voor zijn ogen had heen te kijken, liepen op niets uit. Het leek of hij voortdurend vluchtte en zocht, vluchtte en zocht, en altijd bleef hij onbevredigd. Soms betrapte hij zich op een gevoel van gemis, een vage afgunst als hij naar anderen keek. Samen oud worden met iemand, kinderen hebben. Maar nee, als hij aan die verantwoordelijkheid dacht... Kinderen op de wereld zetten. Het idee dat je in zekere zin verantwoordelijk bent voor alles wat hun later overkomt. Daarom had hij ze nooit willen hebben. Hij vroeg zich af of zijn ouders hem wel bewust gewild hadden. Misschien ook Cora niet. Door louter toeval was hij op de wereld gekomen. Een van die zoveel miljoen spermatozoïden. Zelfs als je wel kinderen wilde was het toeval, en toch, toeval of niet, je bleef verantwoordelijk. Maar waar hij nog het meest bang voor was geweest, dat was verlies. Iets dat hij lief had, nodig had, verliezen. Na de dood van zijn ouders had hij nooit meer een ernstig verlies geleden, en hij wilde dat dat ook nooit meer zou gebeuren. Pas na het vertrek van Fiona was er iets veranderd. Fiona had iets in hem geraakt, iets in hem losgemaakt waarvan hij zichzelf niet bewust was geweest. Maar het was te laat gekomen. Maar de laatste tijd was ook het gevoel van eenzaamheid groter geworden. Ik moet oppassen dat ik niet te veel vereenzaam, niet te eenzelvig word, dacht hij terwijl hij tegen de ijzige wind in liep. Toen hij thuiskwam, draaide hij de verwarming wat lager en maakte de haard aan. Het was pas vier uur, maar de wolken boven het dal waren zo zwaar en grauw dat hij de lichten aan moest steken. Zoveel mogelijk en zo fel mogelijke lichten, om de sombere, dreigende grauwheid buiten te sluiten. Het regende nu, afgewisseld door tegen de ruiten kletterende hagel. Hij schonk zichzelf een glas whisky in, stak een sigaret op en ging met de krant voor het vuur zitten. Van het nieuws las hij alleen de koppen. Het interesseerde hem niet meer. Het was al heel lang geleden dat hij zich voor het laatst verbaasd of druk gemaakt had over wat er in de wereld gebeurde. Het waren

altijd weer dezelfde soort rampen en oorlogen en massale moorden en wreedheden, even snel als ze in het nieuws kwamen weer vergeten en vervangen door andere, nog ergere gebeurtenissen. Oorlogen, pestilentiën en beroeringen alom, zou oom Willem gezegd hebben, of was het dominee Van Beusekom? Hoe dan ook, er kwam nooit een eind aan. Nu waren het weer de Koerden, vijfduizend doden per dag, doodgevroren en verhongerd, en tweehonderdduizend doden in Bangladesh, en zesenvestig Bantoes, grotendeels vrouwen en kinderen, met bijlen en speren afgeslacht door Zoeloes, dat allemaal op één pagina, een klein meisje gruwelijk verminkt door een pitbullterriër, en terwijl West-Europa hard op weg was om één grote federatieve staat te worden, dreigde het oostelijk deel te verbrokkelen tot een steeds groter aantal miniatuurstaatjes. Als dat zo doorgaat, hebben de Verenigde Naties binnenkort drieduizend lidstaten, dacht hij.

Toen sloeg hij de advertentiepagina's op en keek wat er aan landhuizen werd aangeboden. Er was niet veel bijzonders bij, althans niet wat hij zocht. Het beeld van de brede, traag stromende rivier liet hem niet los. Het beeld van het huis ook niet. Eben Haëzer. Het eerste wat hij zou doen als hij het ooit kocht, was die steen eruit laten hakken.

Hij besloot in elk geval zijn huis te koop aan te bieden en de drieënhalve week die hem nog restte te gebruiken om iets aardigers te zoeken dan dit sombere huis. Als hij in die tijd toevallig een of andere cottage tegenkwam die er zo aantrekkelijk uitzag dat hij er geen weerstand aan kon bieden, dan zou hij dat vervloekte huis in Slotendrecht maar vergeten. Vond hij niets dat hem aanstond, dan zou hij de makelaar in Dordrecht bellen en hem zeggen dat de koop doorging. Op die manier liet hij ten minste nog iets aan het toeval over.

Hij stond op, liep naar de telefoon en belde het makelaarskantoor in de hoofdstad om te zeggen dat hij zijn huis te koop aanbood. Toen nam hij nog een slok, gooide een paar blokken op het vuur, ging weer zitten en sukkelde in slaap. Fiona kwam naar hem toe met in elke hand een glas campari. Ze glimlachte naar hem terwijl ze hem het glas aanreikte. Het was erg warm, zelfs in de schaduw van de palmboom. Hij transpireerde, zijn vingers waren glibberig van het zweet. Het glas gleed uit zijn hand en rolde in het gras. Fiona reikte hem het andere glas aan. Ze

glimlachte nog steeds. Terwijl hij zijn hand uitstreekte om het glas te pakken, keek hij naar haar mond, hij begreep haar glimlach niet, die star was en onveranderlijk, als van een masker of een marmeren beeld. Zijn hand miste het glas, dat viel en naar het eerste glas toe rolde. Het kwam er met een korte tik tegenaan en brak. Met een schok werd hij wakker. Waarschijnlijk was er een kort, knappend geluid in het brandende hout geweest. Hij voelde zich intens verdrietig en eenzaam, het was een bijna fysiek gevoel alsof er een grote holle leegte, een enorm koud gat in zijn borst was. Hij kende dat gevoel, hij had het altijd als hij van Fiona droomde, iets wat gelukkig niet vaak gebeurde. Het was een gevaarlijk gevoel, dat tot sentimentaliteit en huilerig zelfmedelijden leidde. Hij dacht aan Brian, die laatst zei: 'Het wordt hoe langer hoe leger om me heen.'

Martin gooide een nieuw blok op het vuur, keek naar buiten en zag dat het lichter was geworden. Het regende niet meer en tussen de grijze en witte wolken verschenen steeds meer fletsblauwe openingen. Een waterig zonlicht gleed over de bomen en de grijsgroene helling aan de overkant, en de bosjes narcissen lichtten ineens helgeel op. De telefoon ging.

Het was Rutherford, de makelaar. Hij had iemand die wel interesse had voor het huis, maar de prijs die hij bood was een stuk lager dan wat Martin vroeg. 'De markt is slecht,' zei Rutherford. 'De prijzen kelderen.'

Hij had ook een paar landhuizen die hem wel zouden interesseren, zei hij. Maar de prijzen die hij noemde waren zo exorbitant hoog dat Martin er zelfs niet aan behoefde te denken. 'Ik dacht dat de markt slecht was en dat de prijzen kelderden,' zei hij. 'Ja, maar niet in de omgeving waar u belangstelling voor hebt.'

Martin besloot van zijn diensten af te zien en het lot, of het toeval, een handje te helpen door zelf een advertentie te plaatsen.

Hoofdstuk 5: Predestinatie

'Nee,' zei Martin, 'eerlijk gezegd geloof ik toch niet dat dit precies is wat ik zoek. Het spijt me. Bedankt voor de moeite in elk geval.'

Het was een van die nieuwe, met een saai grijze, grofkor-relige cementlaag bestreken huizen, twee onder één kap in een brede straat met allemaal eendere villaatjes en eendere voortuintjes, niet ver van de hoofdstad. De omgeving was niet onaardig. Lage groene heuvels met schapen en uitgestrekte lupinevelden die helgeel oplichtten in het plotselinge licht van een door het lage wolkendek heen brekende zon. In de verte, onder een zware wolkenbank die bijna zwart leek tegen het zonnegeel van de velden, schitterde het brede water van de Firth of Forth.

'Wat zoekt u dan precies?' vroeg de eigenaar van het huis, een van de weinigen die op zijn advertentie gereageerd hadden, een beetje geïrriteerd. Martin haalde zijn schouders op.

'Iets dat meer apart staat, misschien, of dichterbij het water,' zei hij vaag.

'Het spijt me.'

Hij liep het grindpad af en stapte in zijn auto.

Dit was pas het derde huis dat hij bekeken had. In bijna twee weken tijd. Je kon moeilijk zeggen dat Martin met veel overtuiging aan het zoeken was.

Hij zocht omdat hij zich dat nu eenmaal had voorgenomen, maar eigenlijk hoopte hij steeds meer dat hij niets zou

vinden dat hem aantrok. Waardoor het hem geleidelijk duidelijker werd dat wat hij eigenlijk het liefste wilde, toch dat vervloekte huis in Slotendrecht was.

Waarom dan niet meteen dat besluit genomen? Dat zou toch veel praktischer en logischer zijn geweest voor de anders altijd zo praktisch en logisch denkende Martin. Maar nee, dat kon niet. Hij had nu eenmaal met zichzelf afgesproken dat hij eerst een maand lang hier zou zoeken en van die maand waren pas twee weken voorbijgegaan. Pas als hij hier werkelijk niets vond mocht hij dat andere huis nemen. Wat hij had afgesproken moest hij ook doen, ook al deed hij het op een weinig geestdriftige en halfslachtige manier. Als hij dat niet deed zou hij, dat wist hij uit bittere ervaring, last krijgen van schuldgevoel en het rare idee dat hij er op de een of andere manier voor gestraft zou worden. Hij wist zelf dat het onzin was en alleen maar een idioot, traumatisch overblijfsel van zijn zwart-calvinistische opvoeding, maar hij had dat nu al zo verschrikkelijk lang dat hij het had opgegeven ertegen te vechten.

De wolken weken hoe langer hoe meer uiteen en de perioden met zon werden langer en langer. Het was nog vroeg in de middag. Martin reed zonder bepaald doel door het Borderland, langs al die dorpjes en stadjes met hun vreemde namen waar hij al zo vaak langs was gekomen: Peebles, Innerleithen, Qalashiels, Kelso. Heuvels, kerkjes, vooral veel kerkjes en hier en daar, tussen de bomen schemerend of aan een smalle, kronkelende rivier, een kasteel of een ruïne.

Even buiten Coldstream stopte hij bij de ingang van een parkje. Hij stapte uit, liep een eindje over de paden en ging op een bankje zitten, zijn kraag hoog opgetrokken tegen de nog koude noordoostelijke wind. Hij voelde zich vreemd, nu hij begreep dat zijn besluit eigenlijk al genomen was; vol tegenstrijdige gevoelens! een tikkeltje weemoedig, nostalgisch zelfs, al voordat hij vertrokken was, en tegelijkertijd ook vol ongeduldig verlangen om te vertrekken en aan deze nieuwe en, dacht hij, misschien wel laatste periode in zijn leven te beginnen.

Dit land, met zijn vreemde landschappen, zijn wonderlijke mensen, gewoonten, eigenaardigheden en tradities, was hem vreemder gebleven dan alle andere landen en streken waar hij had gewoond. En toch had het hem vaak

aan zijn prille kinderjaren doen denken, veel vaker dan vroeger ooit het geval was geweest. Hij keek naar het kortgeschoren gras aan zijn voeten, dat vol witte en gele bloemetjes was. Geuren van noordelijk gras, van vochtige, noordelijke aarde, zwarte, donkere aarde, het directe contact, als kind, met grassprietjes, aarde, grind, klinkers, tegels, dingen. Hij vroeg zich af of het een kwestie van leeftijd was of van omgeving. Misschien waren het ook de vele kerkjes hier, de strenge, puriteinse sfeer, die hem afstootte en fascineerde tegelijk. Misschien was hier, in dit land, zonder dat hij zich ervan bewust was geweest het verlangen ontstaan om terug te gaan naar het land van de brede trage rivieren. Misschien, dacht hij, heeft dit me op die terugkeer voorbereid. Toen hij naar de auto terugliep, nam hij zich voor om zich, ondanks het risico van schuldgevoelens en angst voor straf, voor eenmaal niet aan zijn afspraak te houden en de volgende morgen de makelaar in Dordrecht te bellen om hem te zeggen dat de koop doorging.

* * *

'Zo, dus je gaat weg,' zei Brian langzaam. Er klonk iets van teleurstelling in zijn stem, iets van: wéér een lege plek. Hij streek het bier uit zijn witte snor en vroeg:

'Hoe lang heb je hier nu helemaal gewoond? Nauwelijks een jaar, is het niet? Dat is niet genoeg om aan een land gewend te raken. Daar heb je meer tijd voor nodig, man. Dit is geen makkelijk land voor een vreemdeling, ik weet het. Ik ben ook niet van hier, al woon ik hier al vijfenveertig jaar.'

Brian kwam uit het meer zuidelijke deel van het land, maar was niet van de rest van de bewoners te onderscheiden en had zelfs hun dialect overgenomen, dat Martin even koddig in de oren klonk als Vlaams of Zuidoost-Afrikaans.

'Dat is het niet,' zei Martin. 'Ik kan nergens lang achter elkaar zitten. Maar deze keer is het toch iets anders, geloof ik.'

'Ik begrijp het. Terug naar waar je wortels liggen, dat blijft toch altijd aan je trekken.'

Martin schudde zijn hoofd. Dat is het ook niet, wilde hij zeggen, maar hij liet het maar zo, hij begreep zelf nauwelijks wat het dan wel was. Uiteindelijk lagen zijn eigenlijke wortels ook niet in dat dorp, maar in de hoofdstad, hoewel dat nauwelijks verschil voor hem maakte want om zijn wortels had hij zich nooit druk gemaakt. Hij had ze ook nooit aan zich voelen trekken, had juist altijd het gevoel gehad helemaal geen wortels te hebben.

Hij keek om zich heen. Het was stil in de hoge, kathedraalachtige ruimte van het café. Een paar oudere heren zaten The Scotsman en The Times te lezen aan de ovalen, mahoniehouten tafeltjes. Brian had ook zijn krant weer opgepakt. Hij was niet erg spraakzaam en Martin zelf was ook niet wat je noemt een gezellige babbelaar. Sommige mensen worden door hun eenzaamheid juist drukke, haast compulsieve praters zodra ze iemand tegenkomen. Bij Martin en Brian gebeurde het omgekeerde: de eenzaamheid maakte hen zwijgzaam, zelfs in gezelschap. Misschien konden ze daarom zo goed met elkaar opschieten, geen van beiden voelde zich verplicht iets te zeggen als hij daar geen zin in had. Ze gingen wel eens vissen samen, in de Tweed of in een van de meren, dan zei je ook niet veel.

Er was geen ander geluid te horen dan het ritselen van krantenpapier en het zoemen van een bromvlieg, die ergens tussen de plooien van de zware, donkerrode gordijnen zat. In dit café was, afgezien van de moderne bierpompen, de telefoon en de elektronische apparatuur, niets veranderd sinds de tijden van koningin Victoria. Gp dit uur van de dag leek het meer een oude herenlab dan een café. Je zou er in slaap kunnen vallen zonder dat iemand het merkte. Toch kwam Martin er graag, om het even of hij er kennissen ontmoette of niet. Maar dit was zijn afscheidsbezoek.

Hij stond op om naar het toilet te gaan. De laatste tijd moest hij vaker dan normaal, vooral sinds hij in dit koude, vochtige land was gaan wonen. Het was soms hinderlijk. Op de meest ongelegen ogenblikken moest hij plotseling met een dringende, dwingende noodzaak terwijl hij een half uur geleden pas geweest was, een

beschamende situatie als hij in gezelschap was. Misschien moest hij toch maar eens naar een specialist gaan, dacht hij, terwijl hij zijn handen stond te wassen.

Hij keek op, zag zijn gezicht in de spiegel. Toch wel wat je noemt een knappe oude heer, dacht hij met een mild sarcasme. Ondanks dat jaar in het noorden nog niet echt noordelijk bleek, iets van het sportieve bruin van vroeger jaren lag nog als een waas op zijn voorhoofd en wangen. Waarschijnlijk zou het nooit meer weggaan, zijn huid was getaand door de vele jaren zon, als van iemand die in het Zuiden geboren was.

Zijn gezicht was nog betrekkelijk jong, niet veel rimpels, redelijk glad, iets jongensachtig zelfs, nog steeds, ondanks de grijze haren. Het was vreemd, de weinige keren dat hij zichzelf in een spiegel bekeek zag hij zich op de een of andere manier nog steeds als de jongen die hij vroeger was. Hij zou in elk geval voor een goede vijftiger kunnen doorgaan. Het snorretje dat zijn bovenlip sierde was grijzend maar toch nog vrij donker, donkerder dan zijn haren in elk geval. Het was het snorretje van zijn vader, herinnerde hij zich, hoewel hij dat alleen maar als heel donker, bijna zwart had gekend. Een klassiek verleiderssnorretje uit de tijden van Clark Gable, hoewel hij zich dat toen natuurlijk niet realiseerde. Het zijne was toch anders, meer in de stijl van David Niven. Jammer dat de kin niet wat vier kanter en wilskrachtiger was. Hij had er wel eens over gedacht een baard te laten groeien om de slapheid ervan te verbergen, maar hij was er zeker van dat een baard hem niet zou staan. En nu was het te laat. Het zou een grijze baard worden, die hem alleen maar nog ouder zou maken.

Enigszins nieuwsgierig keek hij naar zijn ogen, die hij altijd vermeed als hij zichzelf in een spiegel zag, alsof hij er bang voor was ze te zien. Ook nu hield hij het niet lang vol. Hij was er nooit helemaal zeker van geweest wat voor kleur ze hadden. Grijs stond er in zijn paspoort, maar was dat wel zo? Het was een nauwelijks definieerbare kleur, niet helemaal grijs en ook niet groen, met in de iris iets van blauw en soms zelfs een ietwat bruinige weerschijn. Iemand, een vrouw, had hem eens gezegd dat hij verdrietige ogen had, en dat terwijl hij altijd zo vrolijk was. Hij was zich daar nooit van bewust geweest en geloofde haar dan ook niet. Jawel, drong ze aan, ergens heel diep in je moet een groot verdriet verborgen zijn, maar wat is het, ik kan er niet bij. Soms zou ik je

open willen scheuren en met mijn handen in je wroeten om het eruit te halen. Je bent altijd zo ver. Hij was ervan geschrokken. Lang had de verhouding niet geduurd. Ze had hem bang gemaakt en op een dag had hij zijn koffers gepakt en was verdwenen. Wat gek, hij kon zich zelfs haar naam niet meer herinneren, alleen haar ogen, die iets gulzigs hadden, maar ook weer niet de kleur ervan, donker, of juist licht, hij wist het niet meer, zijn geheugen was er ook niet beter op geworden de laatste tijd.

De deur ging open en iemand liep achter hem langs naar de urinoirs. Hij streek een grijze, bijna witte lok die over zijn voorhoofd viel naar achteren, droogde zijn handen en liep terug naar de cafézaal.

De oude Brian met zijn vriendelijke appelwangetjes legde de krant neer en keek op toen hij binnenkwam.

'Ik moet nu echt weg,' zei hij.

'Wacht nog even,' zei Brian, 'ik heb iets voor je.'

Hij pakte een plastic boodschappentasje, haalde er een pakje uit en gaf het hem.

'O,' zei Martin verrast, 'bedankt. Mag ik het open maken?'

'Nee, bewaar het maar voor op de boot, dan heb je wat te lezen.'

Martin was er verlegen mee, wist niet goed wat hij zeggen moest. Hij had dit niet verwacht. Eerlijk gezegd ontroerde het hem een beetje. Hij had nog nooit zomaar een cadeautje van iemand gehad en ook zelf had hij niet de gewoonte iets te geven als er geen speciale redenen, verjaardag of kerstmis bijvoorbeeld, voor waren. Hij voelde zich zelfs een beetje schuldig nu, vroeg zich af of hij de vriendschap met Brian wel genoeg had gewaardeerd. Hij nam zich voor, hem vanuit Nederland een aardigheidje te sturen.

'Nou ja, goeie reis en veel geluk daar,' zei Brian nog. 'En laat nog eens wat van je horen.'

Toen hij buiten kwam, scheen de al late zon droefgeestig op het kasteel en de hoge, oude huizen aan de overkant van het eindelijk groen geworden park.

* * *

Pas toen hij op de boot, diep weggezakt in de zachte fauteuil van de Moonlight Lounge, zijn avondwhisky zat te drinken, herinnerde hij zich het pakje weer dat hij van Brian had gekregen. Alleen herinnerde hij zich niet meer waar hij het gelaten had: in zijn weekendtas of in een van de vele koffers die hij in de Volvo had gestouwd, die nu ergens onbereikbaar in het ruim stond. Hij was toch wel nieuwsgierig. Hij stond op en liep naar zijn hut. Het zat in de weekendtas. Terug in de lounge maakte hij het open. James Hogg: *The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner*. Merkwaardig. Hij las de flap. Predestinatie. Het ging over predestinatie. Pre-des-ti-na-tie, dat lange, moeilijke woord. Hij zag het gezicht van Oom Willem weer voor zich. De borstelige, rossige wenkbrauwen, de koude fletsblauwe, stekelige prikoogjes, spinneoogjes, waar toch zo'n ontzagwekkende kracht in zat. Hij sloeg het boekje niet open maar hield het op een afstandje voor zich en staaarde ernaar. Vreemd, dacht hij. Hij had Brian nooit iets over zijn verleden verteld. Dat die man hem nu uitgerekend en stomtoevallig zo'n boekje moest geven.

Hij legde het neer en nam een slok whisky. Van ergens uit de verte drong de zachte, beschaafde muziek van de pianist tot hem door, liedjes uit de vijftiger jaren, soms overstemd door het gepraat en gelach van de Hollanders die aan het tafeltje naast het zijne waren komen zitten. Het stond hem tegen, Hollands te horen spreken. Waar was hij aan begonnen? Hij zou er toch aan moeten wennen het voortaan dagelijks om zich heen te horen.

Hij voelde zich vreemd, opnieuw vol tegenstrijdige gevoelens. Een vaag gevoel van spijt, een vage angst dat hij misschien toch het verkeerde besluit had genomen, en tegelijkertijd ook iets van een opwindende nieuwsgierigheid naar het nieuwe leven dat hij nu weer zou beginnen, een soort kinderlijke illusie zoals hij vroeger had als hij 's morgens veel te vroeg wakker werd op de dag van een schoolreisje. Zijn hele leven was eigenlijk zo geweest, dacht hij, iedere avond alweer verlangen naar de volgende morgen, naar wat de nieuwe dag hem brengen zou, vijftig jaar lang wachten zonder goed te weten waarop, of ja, iets anders, iets nieuws, iets beters. Vandaar die rusteloosheid, het altijd maar weg willen gaan, weg van de plaats waar hij woonde, weg van

oude vrienden, van degene met wie hij leefde. Daarom had niemand het met hem uit kunnen houden. Was hij hier, dan verlangde hij naar daar, was hij daar dan verlangde hij weer naar hier. Het was geen wachten, geen verlangen meer, maar een vluchten, realiseerde hij zich plotseling, een voortdurend op de vlucht zijn, een zoeken en vluchten tegelijk, zoeken en bang zijn om, wat het ook zijn mocht dat hij zocht, ooit echt te vinden. Nu niet te diep gaan, dacht hij, dat is niet leuk. Zijn glas was leeg, hij stond op om een nieuw te halen en begon toen toch maar in het boekje te lezen.

Hoofdstuk 6. Een toevallige ontmoeting.

Met enige moeite baande Martin zich een weg door het natte, hoog opgeschoten onkruid en de wild naar alle kanten uitgroeiende struiken van de tuin tot hij aan de waterkant kwam. Het was hoog water. De strekdam was bijna geheel verdwenen, de golfjes kabbelden klotsend tegen de basaltblokken van de dijk en woelden en kolkten in de spleten en gaten tussen de stenen. Hij rook het water, nog de zelfde, ietwat zoetige, weeë geur van vroeger, vermengd met af en toe een vleugje van verrotting dat van de kleine kreek meer links aanwoei. Het regende zacht. Over de rivier tjokten twee kleine binnenvaartschepen, die langzaam om de bocht verdwenen. Het gekef van een hondje dat door het gangboord van het laatste schip holde was nog lang te horen, schel en irriterend in de vochtige stilte. In de verte naderde zacht dreunend een duwboot met twee rijnaken. Maar het was vooral de overkant die Martin fascineerde, die lange, lage streep van donkergroen, in het grijze licht bijna zwart land die de brede grijze, dof glinsterende watermassa van de rivier afsloot, een volmaakt horizontale wereld onder een immens hoge, egaalgrijze hemel, een dunne, donkere lijn tussen twee grijze oneindigheden. Aan die overkant was in de meer dan vijftig jaren sinds hij het voor het laatst gezien had, niets

veranderd. Geen huis of boerderij was er gebouwd. Niets dan lage donkere rietkragen waar hier en daar een eenzame boom bovenuit stak en, wat verder weg, een lange rij in het grijze niets verdwijnende hoogspanningsmasten. Die waren er toen nog niet, dacht hij, of wel misschien? Hij wist het niet meer. Hij zuchtte en streek het nat uit zijn grijze haren. Dit hele landschap straalde een oneindige droefheid uit die hem paradoxaal genoeg een al even oneindig, onvatbaar geluksgevoel bezorgde. Een weemoedig geluk.

Martin draaide zich om, keek naar het huis en probeerde zich vertrouwd te maken met de gedachte dat het nu van hem was, dat hij er binnenkort helemaal alleen zou wonen en er zou kunnen doen en laten waar hij zin in had, zonder bang te hoeven zijn voor de dodelijke, stekende blik van die koude, fletsblauwe ogen onder de kwaadaardige borstels van wenkbrauwen. Het gaf hem een vreemd opwindend gevoel van voldoening, alsof de koop van het huis een soort wraakactie was tegenover die man die al zo lang dood en begraven was en met wie hij sinds bijna vijftig jaar niets meer te maken had gehad. Daar rechts boven was de dakkapel van de kamer waarin hij zich vaak opsloot en waar niemand ooit mocht komen. Gedurende een fractie van een seconde had Martin het gevoel dat hij daar stond en naar hem keek, half achter het iets opzij geschoven gordijn verborgen, en hij voelde zich bijna betrap, bijna schuldig.

Hij liep naar het huis, pakte de sleutelbos en opende de keukendeur. Toen hij binnen was, keek hij onwillekeurig om. Boven de deur was nog altijd het bovenlicht, een klein raam van lichtgroen glas dat hem als kind een onverklaarbare angst inboezemde. Terwijl hij daar op de grote grijze plavuizen van de benedengang stond, herinnerde hij het zich plotseling weer. De lucht boven de rivier, vol zwarte, grijze en kopergele, zich voortdurend op elkaar stapelende wolken en een zwaar dreunend rommelen. Hij werd snel naar binnen getrokken en keek als gefascineerd naar het helle weerlicht dat door het groene glas nog veel dreigender leek dan anders en overal akelig groen weerkaatst werd. Het joeg hem een verlamrende angst aan en toch kon hij zijn ogen er niet van afhouden. Oom Willem kwam langzaam de trap aflopen en zei, tussen twee rommelende donderslagen door, met onheilspellende stem: 'De Heere spreekt.' Hij ging op een van de laagste treden zitten zodat zijn hoofd op

gelijke hoogte met dat van Martin kwam, keek hem doordringend aan en zei: 'Ik weet niet wat je ouders je van het onweer verteld hebben, jongen, maar dit is de waarheid: het is een teken van Gods toorn. En wie Hij wil straffen, vernietigt Hij met Zijn bliksem. Laat dit een waarschuwing voor je zijn.'

Martin verstijfde van angst. Het vaalgroene licht flikkerde aan alle kanten om hem heen en hij barstte in huilen uit tot iemand, Cora of tante Dirkje misschien, hem troostte en mee naar boven nam.

Nog jaren lang was hij zo bang voor dat groene raam geweest dat hij er niet naar durfde kijken en iedere keer als het onweerde was hij er zeker van dat hij een gruwelijke dood zou sterven, doormidden gekliefd door een van die groene blik-semstralen. God stelde hij zich voor als een gezicht met dreigende, borstelige wenkbrauwen dat net boven een reusachtige kopergele onweerswolk uitkeek. Soms meende hij het gezicht in een wolk te herkennen en rende dan naar zijn bed om zich onder de dekens te verstoppen, hoewel hij heel goed wist dat dat niet hielp. God zou hem overal weten te vinden. Thuis, in de stad, lachten zijn ouders om zijn redeloze angst voor onweer. 'Wat heeft oom Willem je nu toch weer allemaal wijsgemaakt,' zeiden ze, maar het hielp niet, hij geloofde hen niet meer. De stem van oom Willem klonk overtuigender. Martin vroeg zich af wat hij nu zou voelen als het plotseling begon te onweren en het groene glas oplichtte door de bliksem. Hij besloot het in elk geval door normaal glas te laten vervangen. Niet omdat hij bang was, maar het was gewoon te somber.

Hij draaide zich om en liep de keuken in. Het rook er muf en beschimmeld. Het huis was maandenlang niet bewoond geweest en de vorige bewoners, huurders, hadden het in een nogal rommelige en smerige staat achtergelaten, alsof ze plotseling hadden moeten vluchten. Vuile borden met bedorven etensresten stonden nog op het aanrecht en in de ouderwetse koelkast, die half open stond, lagen half leeggedronken colaflesjes vol schimmel, een fles dik en groen geworden melk, een half pakje groen uitgeslagen boter en rottende groenten. De trap naar de bovenverdieping was gedeeltelijk versperd door een kapotte matras die vol vieze vlekken zat. Hij schoof de matras met zijn voet opzij, ging de trap op naar de bovengang en bleef daar even staan, zonder een van de deuren te openen. Direct links was de mooie kamer, herinnerde hij zich, waar alleen op zon- en feestdagen

gezetten mocht worden en als er belangrijk bezoek was. De deuren en de gangmuren waren nu anders geverfd, maar hij kon zich niet meer herinneren hoe ze vroeger waren, een soort bruinachtig geel misschien. Door het raampje van de voordeur scheen het grijze, haast winterse daglicht. Af en toe kwam er iemand langs door de regen. Martin trok zich dan onwillekeurig een beetje terug, alsof ze hem niet mochten zien. Hij voelde zich niet prettig. Het vreemde geluksgevoel dat hij bij de rivier had gehad en het kleine gevoel van voldoening daarna waren verdwenen; ervoor in de plaats was een gewaarwording van angst en schuld gekomen, alsof het niet goed was wat hij had gedaan, alsof hij achteraf gezien toch het verkeerde besluit had genomen, een vergissing die niet meer goed viel te maken en waarvoor hij onherroepelijk door iets of iemand zou worden gestraft.

Hij besloot de kamers niet binnen te gaan. Het elektrisch licht was afgesloten, de luiken waren dicht en hij had geen zin ze open te maken. Waarschijnlijk zou er alleen maar troep en waardeloos meubilair te vinden zijn. Voorlopig zou hij hier toch niet kunnen wonen. Eerst moest hij via de makelaar proberen een paar mensen te vinden die alle rommel weghaalden en het huis schoonmaakten en waar nodig opknaptten. Daarna moest hij het nog helemaal opnieuw inrichten, zijn boeken, compact discs en schilderijen waren nog ergens onderweg. Er zou dus weinig anders opzitten dan de eerstkomende weken in het hotel te blijven waar hij voorlopig zijn intrek had genomen.

Hij liep de trap af om de keukendeur van binnen af te sluiten en ging toen door de voordeur naar buiten. Terwijl hij naar zijn auto liep, zag hij de mensen aan de overkant haastig de vitrage dichtschuiven.

Er was nog een detail waar Martin eigenlijk een beetje tegenop zag, terwijl hij er tegelijkertijd nieuwsgierig naar was. Bij de ondertekening van het officiële koopcontract moest de oorspronkelijke eigenaar van het huis aanwezig zijn en dat was, zoals wel te verwachten was, een van de Millenaars. Hendrik Millenaar om precies te zijn. Als hij zich goed herinnerde was Hendrik de jongste zoon, een paar jaar ouder dan hij. Martin had niet de minste zin om die man te ontmoeten, maar er viel niet aan te ontkomen.

Natuurlijk herkende hij hem niet toen hij hem in de wachtkamer van de notaris zag zitten. Hendrik was veertien

toen hij hem voor het laatst had gezien, met zijn peenhaar dat onder het zwarte mutsje van de Jeugdstorm uitkwam. Nu was hij een oude man met gelig-grijze, glad achterovergekamde haren en een ietwat hoekig gezicht met normale, grijze wenkbrauwen, grijsgroene ogen en dunne, zuinige lippen. Hij leek helemaal niet op zijn vader. Gelukkig, dacht Martin. Hij had een keurig, donkergrijs streepjespak aan. Een geslaagde zakenman, zo te zien.

De man was zelf ook een beetje met de situatie verlegen en keek voortdurend een andere kant op als Martin hem aansprak.

'Ik zou u niet herkend hebben,' zei hij.

'Ik u ook niet,' antwoordde Martin. 'Anders wel toevallig, niet? Dat ik nu net uw vaders huis... ik wist het niet, toen ik...'

'Toevallig?' zei Hendrik Millenaar langzaam en nadrukkelijk. 'Toevallig?' En heel even keek hij hem aan en Martin meende ook in zijn ogen die stekende blik te herkennen. 'Toeval bestaat niet,' vervolgde hij. 'Alles is gepredestineerd. Als het zo gelopen is, dan heeft het zo moeten zijn.'

'Ach, het is maar hoe je het bekijkt,' zei Martin om ervan af te zijn.

'Nee, nee, het is helemaal niet hoe je het bekijkt. Het is zoals het is.'

'Natuurlijk,' antwoorde hij, en vervolgde snel:

'Dat is lang geleden. Hoe is het met je broers?'

Hendrik keek omhoog, alsof hij hulp van de hemel inriep. Toen zei hij:

'Willem, de oudste, is overleden. Ach, maar dat weet je, dat gebeurde in de oorlog, toen je nog bij ons was. Arie is indertijd naar Duitsland geëmigreerd en daar gebleven. En Pieter woont in Zeeland'

Ja, natuurlijk, hij herinnerde het zich weer, de twee oudsten, die zich voor het Oostfront meldden, het doodsbbericht, hij besloot er maar niet verder naar te vragen, dat lag waarschijnlijk te pijnlijk.

'Woon je zelf nog in het dorp?'

'Nee, allang niet meer. Ik woon in Ridderkerk. Ik heb daar een eigen zaak.'

'0,' zei Martin, en voelde zich een beetje opgelucht. Hij was bang geweest hem iedere dag in het dorp tegen te zullen komen.

Toen alle stukken voorgelezen en ondertekend waren, nam hij met een handdruk afscheid.

'Ik hoop dat je het huis goed verzorgt,' zei Hendrik. 'Uiteindelijk was het van mijn vader en dat doet je toch wel wat. '

'Daar hoeft je niet bang voor te zijn,' zei Martin. 'Die huurders van je hebben er anders niet zo best voor gezorgd. Het was er een beestentroep, de eerste keer dat ik er binnenkwam.'

Hendrik Millenaar keek hem strak aan: 'Dat was een beetje slordig volk, ja,' zei hij, 'maar verder wel oppassend en ze kwamen geregeld in de kerk.' Hij wachtte even en weer voelde Martin die stekende blik. Toen vervolgde hij: 'Het voornaamste is niet dat een huis netjes wordt schoongehouden, maar dat er geen dingen gebeuren die niet door de beugel kunnen. Dat bedoel ik met goed verzorgen.'

Met die woorden draaide hij zich om en liep weg.

'Trekt u zich er maar niets van aan,' zei de makelaar. 'Die man is wat vreemd. Een beetje wereldvreemd als u het mij vraagt, erg godsdienstig, weet u wel, ik bedoel godsdienstig is goed, maar je kunt ook overdrijven. Hoe dan ook, het huis is nu van u.

Al wilt u er een bordeel beginnen bij wijze van spreken. Hij heeft er niets meer mee te maken.'

Dat moest er nog bijkomen, dacht Martin, dat een jongere uitvoering van oom Willem Millenaar bij mij zou komen controleren of ik wel netjes leef. Hij hoopte oprecht de man voor het laatst gezien te hebben.

* * *

Martins kamer in het ouderwetse, oer-Hollandse hotel lag op een hoek van het gebouw. Door het ene raam keek

hij uit op het punt waar één brede, trage rivier zich in drieën splitste, door het andere op een kleine, smalle haven en een kantoorgebouw. Het regende nog steeds, maar in het westen, boven de lage horizon van bomen, huizen, fabrieksschoorstenen en, heel ver weg, ternauwernood nog zichtbaar in het grijze waas, de boog van een brug en een woud van havenkranen, vormde zich in het lage wolkendek een gele streep, die zich langzaam uitbreidde en in het water van de breedste rivier glinsterend werd weerspiegeld.

Er was een druk verkeer van kleine kustvaartuigen en rivierschepen, die op dit punt naar alle richtingen leken uit te waaieren. Vlak onder het andere raam klonk het luide, nadrukkelijke tjoeken van een scheepsmotor. Hij liep erheen en keek omlaag. Het was de ONRUST II die aanlegde, een klein, zwart binnenschip dat waarschijnlijk al over deze wateren had gevaren toen Martin nog een klein jongetje was en in de tuin van oom Willem, op zijn buik in het gras liggend, naar de rivier lag te staren. De Onrust, dacht hij, wat een vreemde naam voor een schip dat met zijn regelmatig getjoek juist rust geeft. Twee mannen in glimmende plastic regencapes pakten de fietsen, die tegen de donkerbruin geverfde stuurhut aan stonden, duwden ze over de loopplank naar de wal, stapten op en reden langzaam de met kinderhoofdjes bestrate kade af.

Door de grote ramen van het rode bakstenen kantoorgebouw aan de overkant kon hij in de neonverlichte kamers kijken, waar typistes en secretaresses de computers uitschakelden en zich klaar maakten om naar huis te gaan. Meisjes, dacht hij, toen ze even later een voor een naar buiten kwamen en hun kleurige paraplu's opstaken, de meesten gekleed in lelijke spijkerbroeken en vormloze nylon jacks, een enkele kortgerokt en met mooie, elegante benen.

Hij trok zich van het raam terug, ging in de comfortabele fauteuil zitten en aarzelde of hij de pas gekochte Penthouse en Playboy op zou pakken, of het boekje dat hij van Brian had gekregen. Hij besloot tot het laatste, om de onrust die hij in zich voelde woelen niet nog groter te maken.

'I ken he's a' that ye say, an' mair, my man... It says nae muckle for ony o'ye to be tearing like tikes at ane anither here,' las Martin. Hij legde de pocket weer neer. Het was niet wat je noemt een boek waar je makkelijk doorheen

kwam, vooral door de vele in dialect geschreven dialoog zinnen. Toch fascineerde het hem. Robert Wringhim, de sombere, in het zwart geklede calvinist, die met geweld het zondige tennisspel van zijn frivole broer George trachtte te verhinderen en zich voornam om de vijanden Gods niet met het woord, maar met het zwaard te verdelgen, deed hem onwillekeurig aan oom Willem Millenaar denken en hij stelde zich hem voor met dezelfde borstelige wenkbrauwen en stekelige prikoogjes. Maar nu vermengde het beeld zich met dat van de man die hij nog pas een paar uur geleden de hand had gedrukt, zoon Hendrik. Het was waar, hoewel die in vlot streepjespak geklede figuur weinig of niets van zijn vader had, leek ergens diep in zijn ogen dezelfde dodelijke kracht te schuilen. Hij hoopte inderdaad hem nooit meer tegen te komen.

Martin stond op en liep naar het raam dat op de rivieren uitzag. Het regende niet meer. Een vals, waterig zonlicht scheen laag over de kleine, druk bewegende golfjes. Meeuwen vlogen krijsend door de lucht, die plotseling vol hardblauwe plekken en rossige wolkjes was. Drie lange rijnen vol blinkende rode, witte en grijze auto's voeren langzaam voorbij, voortgestuwd door een donker ronkende duwboot. De eenzaamheid drukte plotseling erger op hem dan ooit en hij had het gevoel dat hij het geen seconde langer in deze kamer zou kunnen uithouden. In een haast panische haast liep hij naar de kast, pakte zijn jas, griste de kamersleutel van het nachtkastje en liep de trap af, zonder goed te weten wat hij eigenlijk van plan was.

Hoofdstuk 7. Een gruwelijke tragedie.

Het Naai kransje van de Streng—Gereformeerde Gemeente, dat iedere donderdagavond in het Evangelisatie zaaltje werd gehouden, was een hoogst gezellige aangelegenheid waar de vrouwen graag naar toe gingen. Soms kwamen ze zelfs uit de omliggende gemeenten, zo groot was de faam die het verworven had, en meestal zaten er wel zo'n dertig a vijfendertig vrouwen in het zaaltje. Dominee opende met gebed, daarna zongen de dames, op het harmonium begeleid door Margreet, de domineesvrouw, gezamenlijk een psalm of stichtelijk lied, en dan wijdden de aanwezigen zich onder gezellig gekeuvel aan het naaiwerk, waarvan de opbrengst voor een liefdadig of heilig doel bestemd was. Dominee trok zich intussen terug in het spreekkamertje om alvast te beginnen met het voorbereiden van zijn preken voor de komende zondag.

Lamplicht blonk op de tikkende breinaalden, de haakpennen en het driftig bewegende naaigerei, en niets vermocht de sfeer van gezellige, warme geborgenheid te verstoren. Op gepaste tijden werd het werk onderbroken

voor een kopje thee met een koekje, rondgedeeld door de dominese en een paar vrijwillige helpsters, en na het zingen van nog een opwekkend geestelijk lied werd het weer vrolijk hervat. Tegen het eind keerde de dominee in het zaaltje terug, las een stuk uit de Schrift voor en daarna werd, na het uitspreken van een dankgebed en het zingen van nog een laatste psalm, de avond besloten. 'Tot de volgende keer dan maar weer, dames.'

Maar de laatste tijd leek er een beetje de klad in te zijn gekomen. De donderdagavonden van dominee en mevrouw Van Beusekom werden geleidelijk minder bezocht. Het gemiddelde bezoekersaantal liep terug naar vijftientig, naar twintig, naar vijftien, en nu zaten er nog maar acht dames in het zaaltje, de dominese niet meegerekend. En vier van die dames behoorden tot een en hetzelfde gezin, de familie Egas. Moeder en dochters Egas, de trouwe zielen, dacht Margreet vertederd, maar ook een beetje ongerust. En de dominee trok zich na het gebed hoofdschuddend terug in de spreekkamer.

Niet lang daarna ontstond er een kleine consternatie toen de op één na jongste van de drie meisjes Egas, Jantien, die een beetje onhandig was, zich met haar borduurnaald in de onderlip prikte en heel hard 'au' riep. Een mooie, parelend rode bloeddruppel verscheen op de volle, van nature al bloedrode lip van het meisje en vloeiende toen langzaam uit over haar roomblanke kin. Meer druppels volgden, zodat een minuscule, dun stroompje haar kin in tweeën deelde. Alle dames keken verschrikt om naar het meisje, dat niet wist waar ze moest blijven van schaamte, en de domineesvrouw zei: 'Zuig het maar op, kind, dan houdt het vanzelf wel op. We kunnen er moeilijk een pleister op plakken.'

Maar wat niemand had verwacht, was de reactie van moeder Egas, een kleine, ietwat tobberige vrouw met een buitensporig dikke neus en rode, altijd glimmende appelwangetjes. broeder Egas zat wel vijf minuten lang als verwezen naar het bloed op haar dochters kin te kijken en barstte toen plotseling in een hysterische, gierende huilbui uit.

'Maar vrouw Egas dan toch,' zei Margreet. 'Zo erg is het toch niet. Een klein prikje, dat gaat zo weer over.' Maar het meisje was niet tot bedaren te brengen. De meisjes schaamden zich dood voor hun moeder, de andere

dames kwamen met zakdoeken, eau de cologne en glazen water aanlopen, en de domineesvrouw werd er helemaal wanhopig van. Ze wilde net haar man roepen, maar die had het tumult al gehoord en kwam het spreekkamertje uit. Terwijl de dominee op het wenende vrouwtje toestapte, legde Margreet hem uit wat er gebeurd was.

'Maar vrouwtje dan toch,' zei hij vaderlijk, 'zo'n klein prikje kan toch niet de oorzaak van zo'n groot verdriet zijn? Er moet meer aan de hand wezen. Kom maar eens mee, dan zullen we er samen over praten en de hulp des Heeren inroepen.'

En met die woorden hielp hij het mensje overeind, legde zijn arm om haar schokkende schouders en leidde haar naar de spreekkamer .

'Kom, dames,' zei Margreet dapper, 'zullen we eerst nog maar eens gezamenlijk een vrolijk lied zingen?' En terwijl de ietwat iel geworden samenzang losbarstte, wist de dominee na enige moeite vrouw Egas te kalmeren en aan het praten te krijgen.

'Het is Geert-Jan, mijn man,' zei ze na nog een laatste gierende uithaal, 'hij is zo vreemd de laatste tijd, ik ken hem niet meer, het is, het is broeder Millenaar, dominee, sinds die geregeld over de vloer komt is hij dezelfde niet meer, o dominee, als u eens wist, er worden zulke verschrikkelijke dingen over u gezegd, en ik ben zo bang, mijn man doet zo raar, hij dreigt, en zijn ogen, ik ken ze niet meer, ik...' en weer begon het vrouwtje hartverscheurend te wenen.

'Rustig nu, vrouwtje, rustig nu,' zei de dominee en hij schonk haar een glas water in uit de karaf die op de schrijftafel stond. 'Rustig nu maar, laten we eerst samen bidden en dan zullen we kijken wat we kunnen doen. De Heere zal ons de juiste weg wijzen, en ik zal in elk geval eens met je man komen praten.'

Toen een uurtje later de dames, terneergeslagen door het deprimerende verloop van het anders zo gezellige avondje, naar huis wandelden, werd de nachthemel boven de dijk verlicht door de smalle, langzaam heen en weer zwaaiende stralenbundels van zoeklichten, die zich in het kalme rivierwater weerspiegelden.

'Oefeningen,' zei de dominee op geruststellende toon tegen zijn vrouw met wie hij, een eindje achter de andere dames aan, naar de pastorie terugwandelde. 'Het zijn maar oefeningen. Het leger is paraat en op alle eventualiteiten voorbereid, dat heeft de minister pas nog gezegd. En bovendien, de Heere waakt over ons kleine landje. Maar wat er hier, in onze gemeente, in ons kleine kuddeke gebeurt, is veel ernstiger.'

'Ja, wat had vrouw Egas eigenlijk'?

'Het is Millenaar weer,' zei de dominee. 'Hij stookt en intimideert en terroriseert, en hij heeft Geert-Jan Egas blijkbaar helemaal van streek gemaakt. Ik heb dat vrouwtje beloofd eens met haar man te komen praten, maar ik vraag me af of ik daar wel welkom ben. Ik weet zelfs niet of ik het aandurf. Egas is een woesteling, vooral als hij wat op heeft, wat helaas vaak het geval schijnt te zijn de laatste tijd. En dan is hij tot alles in staat. Maar ach,' zei hij na een tijdje, 'waarom zou ik bang zijn'? De Heere zal me bijstaan.'

Een voor een doofden de witte lichtbundels uit in het nachtelijk zwerk. De oefening was afgelopen. Het vaderland kon gerust zijn.

* * *

Zodra broeder Millenaar vertrokken was, pakte Geert-Jan de fles en schonk zich nog een glaasje in. De vrouwen waren naar het naaikransje, dus kon hij rustig zijn gang gaan zonder al die huilerige verwijten aan te hoeven horen. Hoewel, het was de laatste keer dat ze naar die goddeloze bijeenkomsten gingen. Broeder Millenaar had hem persoonlijk opgedragen daarvoor te zorgen. Achteraf gezien begreep hij niet dat hij al niet veel eerder paal en perk had gesteld aan die kwalijke praktijken. Afgezien nog van het feit dat dominee Van Beusekom, die met zijn vrouw het kransje leidde, van het rechte pad was afgeweken en dus ongetwijfeld een verderfelijke invloed uitoefende op de weinige zielen die er nog kwamen, gaf het geen pas dat een getrouwde vrouw en drie jongedochters 's avonds zo laat nog over straat zwalkten. Ook daar had broeder Millenaar volkomen gelijk in.

Terwijl hij met het minuscule kelkje in zijn reusachtige hand naar de keukentafel terugschuifelde en zijn kolossale, zware lichaam langzaam in de stoel liet zakken, begon hij met niet helemaal vaste stem zachtjes een psalm te zingen, maar toen hij aan het 'God heeft de wapnen aangegrepen, - Tot 's Vijands wissen dood geslepen...' kwam, zweeg hij plotseling en spitste zijn oren. De hond blafte, en hij meende een geluid te horen bij de achterdeur. Waren ze dat al? Hij keek op de traag tikkende klok. Het was nog geen half negen. Meestal was het kransje niet voor negen uur afgelopen en dan was het nog een kwartiertje lopen. Nee, het was weer stil. Hij neuriede weer verder, een andere psalm nu: 'Dan moogt g'in zegepraal uw'voet - Ja uwer honden tong, in 't bloed - Van eiken vijand steken - 0 Groote God! Geduchte Heer!' Prachtig waren die liederen toch. Vooral deze, een van zijn lievelingspsalmen. Hij zag het al helemaal voor zich, de vijanden Gods, machteloos op de grond liggend, badend in hun bloed, en dan de hond, met zijn tong... Ach, het glaasje was alweer leeg. Hij stond moeizaam op en schuifelde naar het buffet om het bij te vullen. Even dacht hij erover om maar gelijk de hele fles op tafel te zetten, maar nee, dat sou maar overdaad en uitspatting in de hand werken. Als het helemaal geen moeite kostte, zou hij het glaasje veel sneller bijvullen.

Was drinken slecht en zondig? vroeg hij zich af. Sommigen zeiden van wel. Dominee van Beusekom bijvoorbeeld, de huichelaar, was van de Blauwe Knoop. Maar hij luisterde liever naar broeder Millenaar, die er zelf ook niet vies van was. Zolang je maar niet in de kroeg kwam, zei broeder Millenaar, en zorgde dat de duivel van de drankzucht geen vat op je kreeg. Het was allemaal een kwestie van maat betrachten. En Gods hulp natuurlijk. Dus thuis, in de huiselijke kring, en dan nog alleen bij bijzondere gelegenheden, was het niet erg af en toe een glaasje te pakken. Het bezoek van broeder Millenaar was zo'n bijzondere gelegenheid, dat was duidelijk. Bovendien wist hij nu zeker dat hij uitverkoren was, de broeder had het hem zelf verteld. Dat betekende natuurlijk niet dat je op je lauweren kon gaan rusten. In tegendeel, je moest ernaar streven nog des te godsvruchtiger te leven. Ook moest je blijven worstelen en tegen je kleine zwakheden vechten, maar als het eens niet lukte, dan stond het nu al vast dat de Heere hem die uiteindelijk toch zou vergeven. Zijn plaats in de Hemel,

aan Gods rechterhand, was verzekerd, dat had de Heere al zeventuizend jaar geleden, toen hij de aarde, de zon en de sterren schiep, zo beschikt. Dat was de voorbeschikking, had broeder Millenaar hem uitgelegd. De pre-des-ti-na-tie. Zeventuizend jaar geleden had God zijn naam, Geert-Jan Egas, met gouden letters in het Boek der Uitverkorenen geschreven. Nu moest alleen de bekering nog volgen. Dat kon op de meest onverwachte ogenblikken gebeuren, maar gebeuren zou het.

Het maakte hem wel eens een beetje bang, hij had geen idee hoe dat in zijn werk zou gaan. Het scheen bij ieder weer anders te gebeuren. Sommigen hadden het over een plotseling licht, zo fel dat je je ogen dicht moest knijpen omdat je anders blind zou worden. En als dat zo onverwachts kwam... hij moest er niet aan denken dat hij op dat moment niet eens de tijd zou krijgen om zijn ogen dicht te doen, hoewel, daar zou God toch wel voor zorgen, ofschoon, aan de andere kant, soms sloeg Hij je met plagen, daar had Hij zo Zijn redenen voor. Anderen hadden het over stemmen, of een stem. De stem van God, of van een van Zijn Engelen misschien. Hij huiverde onwillekeurig. Weer anderen spraken over een worsteling die heel lang kon duren, zoiets als de worsteling van Jacob met de Engel. Maar als je daar eenmaal doorheen was, dan brak de grote gelukzaligheid aan. Niets kon je dan meer deren. Zelfs met Satan hoefde je niet meer te worstelen.

Hij stond op om nog één allerlaatste glaasje te pakken. Ze waren zo klein. Juist toen hij bij het buffet kwam, hoorde hij de hond weer aanslaan en even later ging de achterdeur open. Nu waren ze het echt. Nu was de tijd aangebroken om op te treden. Hij vulde het kelkje, sloeg het in één teug achterover, likte zijn lippen af, zette het op het buffet en stelde zich, met zijn handen op zijn heupen, midden in de keuken op.

'Zo,' zei hij, zodra ze alle vier hun voeten hadden geveegd en binnenkwamen, en keek hen dreigend aan. 'Zo, weer naar het naai kransje van die goddeloze Van Beusekom geweest, hè? Dat Belialskind, die Beëlzebub!'

'Dat wist je toch,' waagde vrouw Egas voorzichtig, terwijl haar dochters zich bevend van angst tegen haar aandrukten.

'Ja, dat wist ik,' herhaalde hij langzaam, 'maar ik weet ook dat dit de laatste keer is geweest. Ik sla jullie alle vier

tot moes, hoor je dat, als je het nog één keer waagt om daarheen te gaan. Tot moes sla ik je, tot pap, geen een uitgezonderd. Jullie poten zal ik breken, jullie armen zal ik uitrukken, zo waarachtig als ik hier sta, God is mijn getuige. Die godlooचनाar, die nieuwlichter, die vrijdenker, en dan dat goddeloze wijf van hem, niks dan slechtigheid en drogredenen leren ze jullie daar. Weet je wel dat ze een radio in huis hebben? Een radio, die uitvinding van de duivel! En dat hij van plan is om jullie de psalmen met hele en halve noten te laten zingen? De psalmen! Met hele en halve noten! Alsof het wufte, wereldse wijsjes zijn! Zulke godslasteringen voert die fijne dominee van jullie in zijn schild.'

En zo ging boer Egas nog een tijdje door, met woest rollende ogen en schuim op zijn lippen, terwijl hij als een getergde leeuw heen en weer liep. Toen hij in de buurt van het buffet kwam greep hij naar de fles, maar daar zat inmiddels niets meer in. Woedend keilde hij de lege fles door de keuken, waar hij op de plavuizen uiteen spatte, opende toen een van de deurtjes van het buffet en pakte een nieuwe.

'Ach vader, niet meer!' riep de jongste dochter, de twaalfjarige Kaatje, die in een onbegrijpelijke vlaag van wanhopige moed naar hem toe holde en de hand probeerde te grijpen waar hij de fles in had.

Met één zwaai van zijn machtige arm slingerde hij het kind van zich af, zodat ze met haar rug tegen de tafel kwam en viel. De andere meisjes hielpen haar wenend overeind en verlieten bevend van angst het vertrek, op de voet gevolgd door de handenwringende moeder, die nog lang in het brede ledikant lag te woelen en te bidden alvorens de Heere het haar eindelijk vergunde in slaap te vallen.

Nu was het stil in huis. Alleen het loeien van de koeien in de stal, die onrustig waren omdat ze die middag niet waren gemolken, was te horen. Iedereen sliep nu, behalve Qeert-Jan Egas, die met een duistere blik voor zich uit zat te kijken aan de keukentafel, een vol kelkje in zijn grove boerenknuist geklemd, maar deze keer zonder er zelfs maar van te proeven. Hij taalde er niet meer naar. Er was een wonder gebeurd. Hij was plotseling nuchter geworden.

En bijna op datzelfde ogenblik had, zo onverwachts dat hij er eerst even van schrok, de Heere tot hem gesproken

en hem het Licht laten zien zonder dat hij er blind van was geworden. Er was een flits, maar voordat hij zijn ogen dicht had kunnen knijpen was het er al niet meer, en ook de Stem zweeg weer voordat hij zich er echt bewust van werd. Er was alleen een donkere toon die nog wat nagalmde. Het was zo snel gegaan dat het niet eens tot hem was doorgedrongen wat God eigenlijk gezegd had. Misschien had Hij hem alleen maar bij zijn naam geroepen. Maar dat gaf niet. Hij voelde zich als Saulus die Paulus was geworden. Dit was het, begreep hij onmiddellijk: de Beking. De Bevestiging. Nu had hij de drank niet meer nodig, dat helse vocht.

Hij stond op, goot het kelkje en de nog zo goed als volle jenever fles in de gootsteen leeg, deponeerde toen beide in de vuilnisemmer en ging weer zitten. Met een serene glimlach dacht hij aan later, wanneer hij in een lang, wit gewaad gekleed eeuwig voor Gods troon zou huppelen en zingen.

Hij dacht na. De stem van God was hem, hoe kort het ook geduurd had, bekend voorgekomen. Hij had hem al eens eerder gehoord. Geen wonder: het was de stem van broeder Millenaar. En dat bewees dat broeder Millenaar werkelijk een Man Gods was, dat God door hem sprak. Misschien was hij wel een van de gedaanten waarin God soms aan de mensen verscheen. Misschien was hij de Messias, en dus God zelf.

Traag sloeg de oude Friese klok drie uur. Boer Egas fronste zijn voorhoofd en dacht heel diep na, dieper dan ooit tevoren. Als broeder Millenaar God was, dacht hij, dan was dominee van Beusekom de Duivel, en dan waren zijn eigen vrouw en kinderen de handlangsters van Beëlzebub zelf! Maar dat was verschrikkelijk, dat betekende dat Satan in zijn eigen huis verkeerde.

Ineens verstijfde hij. Weer hoorde hij de stem van God. Hij luisterde scherp. Had hij het goed verstaan'? Ja, deze keer had de Stem heel duidelijk en nadrukkelijk gesproken, er kon geen twijfel over bestaan.

Gehoorzaam stond hij op, liep naar de werkplaats en pakte de grote, zware houthakkersbijl.

* * *

'Gruwelijke tragedie in Slotendrecht,' schreven zowel De Dordtenaar als het Nieuws-en -Advertentieblad voor Gorinchem & Omstreken twee dagen later. 'Een gruwelijke tragedie heeft zich gisternacht in Slotendrecht afgespeeld. In de woning van de landbouwer G.J.E. werden gisterochtend de deerlijk verminkte lijken van zijn vrouw en drie dochters aangetroffen. Het wapen, een zware houthakkersbijl, bevond zich nog in de woning. De vermoedelijke dader, de landbouwer G.J.E. zelf, zat op het moment van zijn arrestatie aan de keukentafel in de Bijbel te lezen en gaf, naar verluidt, tijdens de eerste ondervraging slechts verwarde en onsamenhangende antwoorden. Waarschijnlijk heeft hij in een vlaag van verstandsverbijstering gehandeld, waaraan misschien een overvloedig gebruik van sterke drank niet vreemd is geweest. Overigens doen ook geruchten de ronde volgens welke de heer E. al enige tijd aan godsdienstwaan zou lijden.

Zoals wel te begrijpen valt, is de ontsteltenis in de gemeente Slotendrecht en de omringende dorpen zeer groot. De hele dag nog stonden groepjes mensen de gebeurtenissen te bespreken en in de omgeving van het huis waar de tragedie zich heeft afgespeeld, was de belangstelling zo groot dat de plaatselijke politie er de orde moest handhaven.'

Hoofdstuk 8. De gesloten deur.

Over de rivier voer een grote witte passagiersboot op weg naar de Rijn. Flarden muziek woeien aan over het in de zon glinsterende water, waar hier en daar een surfer scheerde. Boven de rietkragen aan de overkant hingen trillende blauwe warmtenevels. Geuren van jong, pas geschoren gras en bloeiende sering en zweefden uit de tuin van de burens aan en drongen door in de neusgaten van Martin, die met gesloten ogen achterover geleund in zijn tuin zat. Hij sliep niet, maar bijna, doezelde soms even half weg en kwam dan met een schokje weer bij zijn positieven. Op een van die momenten zag hij zichzelf op het dek van een boot zitten. Hij probeerde het beeld vast te houden, zich meer details voor de geest te halen. Hij zag de verweerde, door zon en regen gebleekte houten planken van het dek met de brede, dofzwarte peknaden, aan de reling een vrouw in een lange zomerjurk en met een grote witte hoed op het hoofd. Ze was niet zijn moeder. Nee, zijn moeder zat aan de andere kant naast Cora, die met haar pop op schoot in de dekstoel naast de zijne zat. Hij kon zich niet herinneren wat ze aan had, zijn moeder. Hij voelde de zon en de wind op zijn gezicht en zijn blote knietjes. Ineens gebeurde er iets. De vrouw die aan de reling stond greep verschrikt naar haar hoofd. Haar blonde-haren wapperden in de wind, haar

hoed was weg. Kinderen holden voorbij, mensen riepen iets, liepen opgewonden door elkaar, zijn moeder stond op, zei streng: 'Blijf zitten.' Een weezoete, misselijk makende geur drong in zijn neusgaten. Het was het paard, dat een eind verder voor een sleperskar op het voordek stond. Een geel stroompje kwam langzaam hun richting uit over het dek, deed de planken donker worden, de zwarte peknaden glanzen. Hij wendde snel en met een vies gezicht zijn hoofd af, keek naar wat er bij de reling gebeurde. De oever schoof niet langer traag voorbij, de boot lag stil.

'Bah, wat stinkt dat,' zei Cora met opgetrokken neusje. En toen: 'Er is zeker iemand overboord gevallen. Wat spannend.'

Martin durfde nooit dicht bij de reling te komen, hij was bang voor het donkere water dat langs de scheepswand stroomde, en nog meer voor het woeste, bruisende schuim dat van het grote rad met zijn wild rondmalende zwarte planken spoot.

Hij vroeg zich af hoe oud hij was toen die korte episode plaats vond. Vier of vijf misschien. De vrouw met de hoed die afwoei, het plassende paard, de opgewonden mensen en langshol- lende kinderen, de boot die ineens midden op de rivier stillag, dat was alles wat hij zich ervan kon herinneren. Het moest een van zijn allereerste herinneringen zijn, en ook de eerste herinnering aan de raderboot, die toen nog een vaste passagiers- en vrachtdienst over de rivier onderhield. Het begin van de zomervakantie. Het was een enorme reis. Eerst met de trein naar Rotterdam, vandaar met de tram naar de haven en dan met die boot naar Slotendrecht. Daar moesten ze dan weer een bus nemen, want van de aanlegsteiger naar het huis van oom Willem was het nog een heel eind. Hij had nooit begrepen waarom zijn moeder zo'n ingewikkelde reis maakte, want er ging ook een trein naar Slotendrecht. Misschien dacht ze dat ze het leuk vonden om met de boot te gaan. Misschien vond ze het zelf prettig, gaf de bootreis haar op de een of andere manier de rust die ze, wie weet, nodig had. Hij wist niets van zijn moeder, minder dan niets. Hij wist ook niet waarom zijn vader hen niet gewoon met de auto bracht en haalde, dat zou nog veel eenvoudiger zijn geweest. Later begreep hij dat hij zijn broer niet wilde ontmoeten, maar hij had

hen toch ook ergens in het dorp af kunnen zetten. Later begreep hij ook waarom ze iedere vakantie weer in dat dorp door moesten brengen, ook als ze dat eigenlijk liever niet wilden. Zijn ouders waren moderne ouders. Ze vonden hen wel lief, maar ook een beetje lastig en grepen iedere gelegenheid aan om eens een tijdje ongestoord alleen te zijn en, als het zomer was, lange reizen met de auto te maken. Pas toen zijn zusje al wat ouder was en minder lastig, mocht ze voor het eerst mee. Martin niet, hij was nog te klein. En toen, juist toen gebeurde het. Martin stond op, een beetje moeilijk. De laatste tijd begon hij stijf te worden. De vochtige, noordelijke kou van het grote eiland aan de overkant had hem geen goed gedaan. Hij liep wat heen en weer door de tuin, die helemaal was opgeknapt en schoongemaakt. Zelfs de grindpaden waren weer te voorschijn gekomen en met nieuw grind bestrooid. De bessenstruiken en de rhododendor ons waren gesnoeid, de bloemperken van onkruid ontdaan, het gazon was gefatsoeneerd, er waren een paar vruchtboompjes geplant en zelf had hij wat tuingereedschap gekocht, zodat hij het verder zonder hulp bij zou kunnen houden. Hij plukte hier en daar een dor blaadje af en besloot toen naar binnen te gaan om een pilsje te pakken.

Dit was de dag waarop hij voor het eerst definitief in het huis was getrokken. Hij voelde zich vreemd, miste de prettige opgewondenheid die hij anders ervoer als hij een nieuw huis in een nieuwe omgeving betrok. Er was iets dat hem verhinderde zich er onverdeeld gelukkig mee te voelen, alsof hij nog steeds aan de juistheid van zijn besluit twijfelde. Hier zat hij nu in zijn eigen tuin aan de oever van die brede, traag stromende rivier waarnaar hij de laatste jaren, eerst onbewust, later steeds bewuster, zo naar had verlangd, en hij probeerde zichzelf haast te dwingen om gelukkig te zijn en er onbekommerd van te genieten, maar nee, dat rare, onbestemde gevoel bleef. Het was of het huis hem nog steeds een zeker respect inboezemde, en dan was er ook nog het volstrekt idiote gevoel dat hij eigenlijk niet het recht had om hier te zitten, alsof hij een of ander streng verbod had overtreden. Het was zo sterk dat hij aanvankelijk het huis alleen maar geleidelijk, stapje voor stapje, had durven verkennen, iedere keer als hij er moest zijn weer een stapje verder, en zelfs nu was hij nog niet eens overal geweest. De zolder was nog onbetreden terrein. Ach, dacht hij, het zou wel wennen op den duur. Hij nam zich in elk geval

voor om aan het eind van de middag naar de zolder te gaan.

Op het water klonk een korte klap. Een surfer was omgevallen. Hij klauterde in zijn druipende surfpak op de plank en probeerde het zeil uit het water op te hijsen. Het lukte niet. De stroom trok de plank in de richting van de strekdam. Even voordat hij bij de basaltblokken kwam, sprong hij eraf, trok de plank zwemmend verder, droeg hem over de dam heen en probeerde het aan de andere kant nog eens. Het hel rood en oranje gekleurde zeil kwam omhoog en scheerde in een scherpe bocht weg naar het midden van de rivier, vlak voor de hoge, brede boeg van een binnenvaartschip langs.

Er was een huis waaraan hij prettiger herinneringen had, wist hij ineens. Het was het huis van de dominee. Het stond ook aan de rivier, maar hij kon zich niet meer herinneren waar precies. De dominee en zijn vrouw hadden geen kinderen, maar ze kwamen er graag, Cora en hij, ze waren altijd zo aardig voor hen. Ze gingen er gewoonlijk alleen heen, zonder de neefjes, die er minder welkom waren. Later mochten ze er niet meer naar toe gaan, oom Willem verbood het hen. Er was iets gebeurd.

Martin had plotseling het gevoel dat er iemand naar hem keek. Onwillekeurig draaide hij zich om en keek naar achteren en omhoog, naar het raam van oom Willems kamer. Onzinnig natuurlijk. Hij keek opzij, rechts van zich, en zag boven de heg nog net een hoofd verdwijnen. Hij had het niet eens kunnen waarnemen, zo snel ging dat, wist alleen dat het er geweest was. Nu ja, so what, dacht hij. De burens hadden net zo goed als hij het recht om in hun eigen tuin te zitten, en hij kon zich ook nog wel voorstellen dat ze nieuwsgierig naar de nieuwe buurman waren. Misschien zou hij zich eens voor moeten stellen, dat scheen hier de gewoonte te zijn. Maar ze hadden toch ook wel gewoon kunnen kijken en goeiemiddag zeggen? Dat stiekeme gedoe beviel hem niet.

Hij stond op, liep naar de heg, ging op zijn tenen staan en keek er overheen. Er was niemand meer in de tuin. Waarschijnlijk stonden ze nu vanachter de gordijntjes te loeren. Als ze zo waren, zou hij een hogere afscheiding laten maken. Aan de linkerkant was al een hoge stenen muur, waar trouwens geen tuin achter was maar de korte, ondiepe kreek en de resten van wat eens een kleine scheepswerf was geweest.

Een grote witte wolk schoof voor de zon en op hetzelfde moment stak er een kille wind op. Hij huiverde, pakte zijn glas en liep naar binnen.

* * *

Terwijl hij de trap naar de zolder opliep, herinnerde hij zich een lange saaie, regenachtige middag. De regen kletterde op de pannen en door het kleine dakraampje scheen een winters grijs licht hoewel het midden zomer was. Hij zat in een hoekje in wat oude prentenboeken van thuis te bladeren. Beneden hoorde hij het lawaai van de neven. Waar Cora was, wist hij niet, misschien was ze er toen al niet meer. Hij was razend omdat hij niet buiten kon spelen.

'Wat doe je hier?' vroeg oom Willem, die net de trap opkwam om naar zijn kamer te gaan, wantrouwig. 'Verveel je je soms?'

'Ja,' zei Martin boos. 'Het is haast elke dag slecht weer.'

Met een ruk draaide oom Willem zich naar hem om, bukte zich en op hetzelfde ogenblik had hij een venijnige klap op zijn wang te pakken, die nog lang nagloeide.

'Sta op,' zei hij. Hij greep hem met beide handen bij zijn schouders, keek hem fel aan met zijn spinneoogjes en schreeuwde:

'Zeg dat vooral nooit weer! Er is geen slecht weer. Geen enkel weer is slecht. De Heere maakt het weer en wat de Heere maakt kan nooit slecht zijn. Heb je dat begrepen?'

'Ja oom,' zei hij snikkend.

Vanaf dat moment begon ik hem te haten, dacht Martin. Het was de enige keer dat hij hem sloeg. Tegenover zijn eigen kinderen was hij veel hardhandiger. Maar veel banger nog dan voor zijn harde hand was hij voor zijn ogen en zijn stem.

Op de zolder sliepen de vier jongens, in vier naast elkaar geplaatste bedden. Voor Martin was er een apart hokje achter een houten tussenschot. Er was geen deur, een groen, verschoten gordijn sloot de opening af. Cora sliep een verdieping lager. Tot zijn tiende lag hij in een veel te klein kinderledikantje, zodat hij altijd met opgetrokken knieën moest slapen. Hij herinnerde zich het kleine ijzeren dakraampje in de houten zoldering, het aan een draadje bungelende elektrische peertje, het sinaasappelkistje waarin hij zijn boeken en speelgoed bewaarde, de geborduurde wandtekst: 'Waar Liefde Woont Gebiedt De Heer Zijn Zegen.' 's Avonds zongen de jongens luidkeels christelijke liederen, tot oom Willem naar boven riep dat het nu mooi was geweest. Dan kwamen er van beneden vaak nog een tijdlang de zeurderige klanken van het harmonium, waar tante Dirkje psalmen en gezangen van Johannes de Heer op speelde. Meestal zong ze er ook bij, met haar hoge, ietwat trillerige stem, en soms hoorde hij de bas van oom Willem, ietwat vals en een beetje zielig, meebrommen. Martin kon er niet van slapen en verlangde naar zijn eigen comfortabele kamer in de stad, het zingende geluid van de tram als die de bocht omging, het kling-klangende kleppen van een putdeksel telkens als er een auto overheen reed en soms, van beneden, het pianospel van zijn moeder, mooie, zachte klanken waarbij hij heel prettig en geleidelijk insliep.

Op de zolder was niets meer terug te vinden van wat er vroeger was. De grote ruimte waar de neven sliepen was omgebouwd tot twee kleine slaapkamers, het afgeschoten hoekje waar zijn bed had gestaan was verdwenen, en in een hoek van de zolder onder het dakraampje stond, overdekt met spinnewebben, het scheef-gezakte harmonium van tante Dirkje, een van de twee trappers weg, de andere kapot, het krullerige houtwerk van de orgelkast half opgevreten door de houtworm. Sommige van de registerknoppen waren verdwenen, het ivoor van de toetsen was gelig bruin en gebarsten van ouderdom. Zelfs antiquarisch was het niets meer waard.

Aan de andere kant was, nog steeds, de grijsgeverfde deur van oom Willems kamer. Martin liep erheen, draaide met een zekere schroom aan de knop en duwde. De deur was op slot. Hij ging naar beneden om de sleutelbos te pakken en probeerde ze alle zeven. Geen enkele sleutel paste.

Hij begon nu toch echt een beetje kwaad te worden en kreeg bijna zin om de deur dan maar in te trappen. Dat ze

er als kinderen niet mochten komen was tot daar aan toe, dat de huurders er niet in mochten was desnoods ook nog wel te begrijpen, waarschijnlijk stonden er dingen waar ze niet aan mochten komen. Maar dat er, nu het huis zijn eigendom was, nog steeds een kamer voor hem afgesloten bleef was natuurlijk al te dol. Het was iets dat hij geen minuut langer kon verdragen en hij besloot dan ook onmiddellijk een smid of slotenmaker te bellen. Pas toen hij zich omdraaide om naar de telefoon te lopen, realiseerde hij zich dat het zaterdag was.

Hij bleef nog even voor de gesloten deur staan. Als oom Willem er naar binnen ging, deed hij onmiddellijk de deur achter zich op slot, herinnerde hij zich. Niemand mocht hem storen, zelfs zijn eigen vrouw niet. Soms, 's avonds, als Martin in bed lag, hoorde hij hem zuchtend en steunend heen en weer lopen. Als hij zijn kamer uitkwam, sloot hij ook weer onmiddellijk de deur af en stak de sleutel in zijn zak. Misschien had hij die sleutel wel meegenomen in het graf. Het had iets geheimzinnigs, die eeuwig en altijd afgesloten deur. Niemand wist wat hij er uitvoerde. Waarschijnlijk niets bijzonders, dacht Martin nu.

* * *

De smid was een oude man, die oom Willem nog persoonlijk had gekend. Hoofdschuddend stond hij voor de deur.

'Ik weet niet of ik dat wel doen mag, meneer,' zei hij met een beetje trage, lijzige stem. 'Als het de wil van uw oom was dat niemand daar ooit naar binnen zou gaan, dan moeten we die wil respecteren.'

'Wat een onzin,' zei Martin verontwaardigd. 'Hij is al lang dood en begraven, en bij mijn weten staat er in zijn testament nergens dat die deur voor eeuwig dicht moet blijven. Bovendien is het nu mijn huis en dus ook mijn deur. Het is toch al te gek om in mijn eigen huis een kamer te hebben waar ik zelf niet in mag.'

Hij krabde zich in zijn witte haren en dacht kennelijk diep na.

'Goed, goed,' zei hij eindelijk, 'op uw verantwoording dan,' en pakte zijn gereedschap.

Boven het rustige, regelmatige geluid van zijn vijlen en boren uit klonk het gekletter van de regen op het dak. Het was vreemd maar ineens, voor het eerst, begon Martin zich een beetje thuis te voelen in het huis. De zolder had, juist door de regen misschien, een sfeer van warme intimiteit, van rustige geborgenheid gekregen, een gewaarwording die op de een of andere manier nog werd versterkt door het kalme, gestadige werken van de oude man, en al die dingen bij elkaar riepen een prettig soort nostalgie bij hem op, niet naar zijn kinderjaren maar naar andere momenten, later misschien, hij wist zelf niet wanneer.

In nauwelijks vijf minuten tijd had de smid het slot open. De deur draaide vanzelf op een kier, maar verder ging hij niet. De smid richtte zich op, zonder zelfs maar te proberen een blik naar binnen te werpen. In tegendeel, Martin had de indruk dat zijn ogen de deur zelfs angstvallig vermeden. Hij pakte zijn gereedschapstas, draaide zich onmiddellijk om en liep beschaamd de trap af, alsof hij zojuist iets onnoembaar schandelijks had verricht. Hij zal er vannacht nog last van hebben, dacht Martin, half geamuseerd. Waarschijnlijk zal h-i j geen oog dicht kunnen doen.

'Hé, wacht even!' riep hij en liep hem snel achterna. 'Ik moet u nog betalen, en misschien wilt u iets drinken? Koffie, of iets pittigers misschien?'

De smid bleef in de kromming van de trap staan en keek naar hem op. Hij had een gezicht dat tegelijk nors en vriendelijk was, van een soort weerbarstige vriendelijkheid zoals oude mannen in dorpen wel vaker hebben.

'Ach, betalen, dat is toch de moeite niet,' zei hij, 'maar een lekker bakje wil er wel in.'

Martin maakte koffie en zette alles op de antieke eikenhouten tafel voor het raam in wat vroeger de mooie kamer werd genoemd.

'Het houdt maar niet op met regenen,' zei de oude man terwijl hij langdurig in zijn kopje roerde. Zo nu en dan liep er iemand over de dijk, meestal onder een paraplu. De meesten liepen haastig, vanwege de regen, maar dikwijls konden ze toch niet nalaten even nieuwsgierig naar binnen te kijken. Er was, behalve nieuwsgierigheid, ook vrijwel altijd iets critisch-keurends, iets al bij voorbaat misprijzends in hun blik, maar zodra Martin zijn ogen

naar buiten richtte, keken ze snel en betrapte weer voor zich uit. Zo nu en dan kwam er een auto voorbij, de banden slissend over het natte asfalt. Er was weinig verkeer op de Dijk, de meeste auto's namen de snelweg. Riant was het uitzicht aan deze kant van het huis niet te noemen. Aan de overkant van de Dijk was de lelijke voorgevel van een verbouwde boerderij, waarvan het grootste deel achter het dijklichaam schuilging. Dan kwam er een winkel in huishoudelijke artikelen en, eraan vastgebouwd, het eerste van een aantal lage rijtjeshuizen, waarna de dijk een scherpe bocht maakte.

Vroeger had er ook zo'n tafel voor het raam gestaan, herinnerde Martin zich van de weinige keren dat hij daar had mogen zitten. Er lag een bruinachtig wasdoeken kleed over. Het uitzicht was nauwelijks anders, alleen was de boerderij toen nog niet verbouwd. Boven de tafel hing een vieze kleverige vliegen-vanger vol dikke dode vliegen, waar hij bang voor was. Vaag herinnerde hij zich het theelichtje, in het schemerdonker, en tante Dirkje's gezicht in het flakkerende schijnsel van het waxinekaarsje. 'Die snelheidsmonsters,' zei ze verontwaardigd telkens als een vierkante zwarte auto met een rommelend geluid traag voorbij reed over de klinkers.

'Zo,' zei Martin, 'dus u hebt mijn oom Willem nog gekend.'

'Jazeker,' zei hij na enige aarzeling. 'Jazeker, ik heb wijlen uw oom nog gekend. En hoewel ik niet tot zijn kerk behoorde, moet ik toch zeggen dat hij een groot man was.'

'Een groot man,' herhaalde Martin verbaasd.

De smid legde eindelijk het minuscule lepeltje, waarmee hij al die tijd bedachtzaam in zijn kopje had zitten roeren, uit zijn machtige knuist en keek hem aan. Hij had heel vriendelijke, blauwgrijze ogen, die volkomen in tegenspraak leken met zijn ietwat norse mond, hoewel de norsheid daarvan weer werd verzacht door zijn witte snor.

'Tja,' zei hij eindelijk, 'ik weet het, velen zullen er anders over denken, maar ik heb altijd respect voor hem gehad, ook al was ik het met zijn ideeën niet altijd eens, en met zijn methodes nog minder.'

Hij zweeg weer, nam een slok van zijn koffie en keek door het raam naar buiten, alsof het hem ineens allemaal

niet meer aanging. Martin vroeg niet verder, wachtte rustig af of er nog iets komen zou. Hij staarde naar het natte asfalt van de dijk, waar nu, langzaam maar doelbewust, een beetje zielige oude, natgeregende herdershond liep, en dacht erover een tijdje weg te gaan en een wat zonniger klimaat op te zoeken, maar nee, niet het zuiden van Europa, daar begonnen nu net de grote massa's heen te trekken, en ook niet de Caraïbische Zee, hij had geen zin meer in lange vliegreizen, en trouwens, hoe dan ook, niet nu al, hij zat hier nog maar pas, in de late herfst misschien, als het echt vervelend begon te worden.

'Kijk,' vervolgde de smid, toch nog onverwachts, nadat hij eerst bedachtzaam met zijn vingers de koffie van zijn snor had geveegd, 'wij zijn van de Gereformeerde Bond van de Nederlands Hervormde Kerk. Altijd geweest. Wij staan bekend als een zeer strenge, orthodoxe kerkgemeenschap. Maar vergeleken bij de Streng-Gereformeerde Gemeente van dominee van Beusekom waren wij licht. Of licht, zoals we dat in die tijd noemden. En toch werd dominee van Beusekom, hoe streng en zwaar hij ook zijn mocht, op zijn beurt weer te licht bevonden door uw oom Millenaar. Enfin, ik wil er niet te lang over uitwiden, het is ook allemaal al zo lang geleden, maar hoe dan ook, er kwamen allerlei conflicten, ik weet het allemaal niet zo goed meer, mijn geheugen, de laatste tijd... er was iets met, o ja, het zingen, ja, dat was het. Dominee van Beusekom wilde het zingen met halve en hele noten invoeren, en uw oom Millenaar en nog een aantal mensen vonden dat oneerbiedig en godslasterlijk. Zij waren voor het langzame, gedragen zingen van de psalmen, zoals dat trouwens ook bij ons in de Gereformeerde Bond gebeurde, en in de Christelijk-Gereformeerde Kerk en bij de Oud-Gereformeerden, en als ik me niet vergis ook bij die van Artikel 31. Dat zingen met hele en halve noten, dat was eigenlijk meer iets voor de Vrijzinnig-Hervormden, en bij de Gereformeerden deden ze het ook, maar ja, die waren ook Paapsgezind, daar kon je het van verwachten. Van zo iemand als dominee van Beusekom verwachtte je het eigenlijk niet. Die begon trouwens ook op een gegeven moment de Heer te zeggen in plaats van de Heere, en dat is toch ook nogal oneerbiedig, als li het mij vraagt, dat doen ze bij de Papen ook. En verder, ja, er was nog meer, iets over de interpretatie van de Schrift, en de Predestinatie.

Het begon Martin zo langzamerhand te duizelen, maar hij bleef geduldig luisteren.

'Ja?' zei hij, toen de oude man even zweeg.

'Nou kijk, toen het uw oom Millenaar niet lukte om de dominee weg te krijgen, toen heeft hij zelf een eigen kerk opgericht. De Kerk van God heette dat, een beetje laatdunkend eigenlijk wel, alsof onze kerk niet van God was, alsof hij de enige was die het Ware Geloof verkondigde, maar goed, zo was het nu eenmaal, en o ja, waar was ik ook weer, ja, natuurlijk, ja, hij richtte ook nog een politieke partij op. De Partij van God noemde hij dat, maar erg lang heeft dat allemaal niet geduurd. Er gebeurden rare dingen, en de oorlog brak uit, toen hoorde je er helemaal niets meer van.'

'Rare dingen?'

De oude man zweeg en streek peinzend met twee vingers langs zijn snor.

'Tja,' zei hij eindelijk, 'rare dingen, wat zal ik ervan zeggen. Er was iets met een jong meisje. Niet dat hij daar slechte dingen mee uithaalde of zo, nee, maar wat het nu precies was... al die rare geruchten, ik weet niet wat daar van waar was. '

Hij schudde zijn hoofd, haalde diep adem.

'Ze eindigde in het gekkenhuis, dat is het enige wat ik zeker weet,' zei hij ineens heel snel.

Martin vond hem wat schichtig geworden, alsof hij er spijt van had het onderwerp te hebben aangeroerd. Het was duidelijk dat hij meer wist, maar het was ook duidelijk dat hij nog steeds een groot bewonderaar van zijn oom was en over pijnlijke dingen niets meer wilde zeggen of horen. Hij schudde weer zijn hoofd.

'Dat was trouwens voordat hij die kerk en die partij had opgericht,' voegde hij er als een soort verontschuldiging aan toe, en vervolgde: 'Er werd in die tijd erg veel gelasterd in dit dorp, ziet u. Er werd zelfs beweerd dat hij iets te maken gehad zou hebben met die slachting in dat ongelukkige gezin Egas.'

'Slachting?' vroeg Martin verbaasd.

'Ja, ach, daar weet u natuurlijk niets van af, u was nog een klein kind toen. Maar dat was boer Egas. Die heeft op

een nacht zijn vrouw en drie kinderen vermoord. Met een bijl. In een vlaag van verstandsverbijstering. Of godsdienstwaanzin, werd er ook wel beweerd. Hij was een aanhanger van uw oom, maar verder had uw oom daar natuurlijk niets mee te maken, dat spreekt vanzelf.'

'Had mijn oom veel aanhang?' vroeg Martin.

'O ja, zeker, reken maar dat hij veel aanhang had, uw oom. Het Maranathagebouw, waar hij voorging, zat altijd mudvol en vaak moesten de mensen buiten blijven staan. Ze kwamen van heinde en verre. Zelfs van Dordt en van Borkum kwamen ze, en uit de hele Alblasserwaard, Bleskensgraaf, Streefkerk, noem maar op. Te voet, en dat was uren lopen. Want rijden op de Dag des Heeren, dat mocht niet, zelfs niet op de fiets.'

'Kwam u er zelf ook?'

'Ik ben er wel een enkele keer geweest, ja. Want ja, al wil je er je eigen kerk niet voor in de steek laten, je bent toch wel nieuwsgierig naar wat zo'n man Gods te zeggen heeft. Ik herinner het me nog alsof het de dag van gisteren was. Dat rode haar van hem, dat als een vlam boven de lessenaar uit laaide. En preken dat hij kon! Wat hij zei, dat herinner ik me niet meer, maar het was zo meeslepend dat de rillingen je over het lijf liepen. Ik was toen nog een jonge knaap, en het heeft weinig gescheeld of ik was ook een discipel van hem geworden. Maar mijn vader zei me dat hij me allebei mijn benen zou breken als ik onze kerk verliet.'

Martin hoorde hem al niet meer, ineens was hij weer terug in het verleden, in die hoge, kale zaal met zijn okergeel gesausde muren en ijzeren pilaren, en het geschuifel van voeten en het onderdrukte gekuch en gehoest en de geuren van pepermunt en eau de cologne en zweet, en het geruis van de populieren achter het gebouw, de loodzware, urenlange verveling, en die felle, doordringende, dwingende, dreigende stem waar niet aan te ontkomen viel, en ja, natuurlijk, de rode vlam van zijn haar.

'Hadden die rare dingen, of geruchten of wat het ook waren, geen invloed op zijn aanhang?' vroeg hij toen hij merkte dat de smid al een tijdje zweeg.

'Nee,' antwoordde de smid een beetje aarzelend. 'Nee, ik geloof het niet. Nou was het natuurlijk wel zo dat die

dingen waar die lasterpraatjes over gingen al een paar jaar eerder waren gebeurd, voordat hij die kerk oprichtte, geloof ik, maar dan nog, nee, ik geloof niet dat de mensen om zoiets wegbleven. Er ging iets van die man uit. Hij had, charisma noemen ze dat tegenwoordig met zo'n modern woord. Zoiets was het. Wat hij ook deed of wat er ook over hem gezegd werd, de mensen bleven door dik en dun in hem geloven.'

'Zoiets als die Amerikaanse televisiedominee,' zei Martin.

De smid keek hem vragend aan, scheen niet te begrijpen waar hij het over had.

'Ene dominee Bakker of Baker, geloof ik,' verduidelijkte hij. 'Die werd met een hoer betrapt in een motel en knoeide ook met geld van volgelingen, geloof ik. Hij zit nu in de gevangenis, maar zijn volgelingen blijven hem trouw.'

'Nooit van gehoord,' zei de oude man schouderophalend. 'Maar om op uw oom terug te komen, er kwam een tijd dat de mensen toch wel bij hem wegbleven. Dat was in de oorlog.'

'O ja?' zei Martin nieuwsgierig.

'Ja. In de oorlog. Maar dat kwam geloof ik vooral door zijn zoons.'

'Zijn zoons?'

De smid dacht na, zei toen:

'Ja, kijk, ik weet dat ook niet zo precies, maar uw oom had ook wel rare ideeën. Politiek bedoel ik. Niet dat hij echt fout was in de oorlog, maar hij was bij voorbeeld wel tegen de joden. Die vond hij een gevaar, en daar had hij het vaak over. Over het Paapse en het Joodse gevaar, weet u wel. Er waren er in die tijd meer die er zo over dachten, in kerkelijke kringen bedoel ik. Bij die lui van Hersteld Verband had je bij voorbeeld een zekere P. van Rijn, en ook ene Diemer, die waren goed christelijk, maar stonden toch sympathiek tegenover wat er toen in Duitsland gebeurde. Zijn zoons kregen die ideeën natuurlijk ook te horen, maar die gingen veel verder. Die liepen in van die zwarte uniformen rond. Kijk, en dat pikten de meeste mensen niet. Uw oom was daar tegen, die had zo zijn ideeën over de joden, maar verder was hij een goed vaderlander, geloof ik, al zijn er wel die beweren dat hij

indertijd dominee van Beusekom heeft aangegeven. Maar dat hebben ze nooit kunnen bewijzen. Dat geloof ik ook niet. Maar dat zult u zich toch nog wel kunnen herinneren? U was toen al heel wat groter.'

Martin knikte. Ja, hij herinnerde zich de zwarte uniformen, de laarzen, de knuppels, de arrestatie van dominee Van Beusekom, de blikken waarmee de mensen ook naar hem keken, hij herinnerde het zich allemaal nog.

'Kom, zei de smid, 'ik moest maar weer eens opstappen, ik heb meer te doen vandaag. Bedankt voor de koffie.'

Hij stond op en pakte zijn tas, maar bij de deur draaide hij zich nog eenmaal om.

'Woont u hier nu zo helemaal alleen?' vroeg hij. 'En wie zorgt er dan voor u?'

'Ik kan heel goed voor mezelf zorgen,' zei Martin glim-lachend. 'Ik kan zelfs koken als het moet. En drie keer in de week komt er iemand schoonmaken. Bedankt voor uw hulp en tot ziens.

* * *

Zodra de smid over de dijk verdwenen was liep Martin de trap op en opende, nieuwsgierig maar toch ook met een zekere schroom, de deur van oom Willems kamer. Het eerste ogenblik schrok hij terug voor de muffe, bedompte lucht die er hing. Het vertrek was jarenlang hermetisch gesloten geweest. Het eerste wat hij zag was het grote, ouderwetse bureau-ministre dat voor het raam stond. Hij werd er helemaal stil van. Zelfs in zijn stoutste dromen had hij zich zo'n prachtig exemplaar niet durven wensen.

Hij keek om zich heen. Het was er veel minder donker dan hij verwacht had. Ondanks het sombere weer viel er een zee van witgrijs licht door het grote raam van de dakkapel. Behalve het monumentale bureau en de grote eikenhouten draaistoel stond er niet veel in het kamertje. Op de vloer lag een verschoten namaak- perzisch tapijt. Naast het bureau stond een grote staande lamp, waarvan de grijsbestofte kap aan alle kanten gescheurd was. Het materiaal was eenvoudig verteerd. Aan de lichtgrijs geschilderde houten wanden hingen een paar geborduurde wandteksten en een Honingdroppels scheurkalender van het jaar 1951. En in een hoek, aan het andere eind van

de kamer, stond een zware, met ijzer beslagen kist die met een hangslot was afgesloten. Alles was met stof en spinrag overdekt.

Martin ging in de bureaustoel zitten en keek uit het raam.

De regen kletterde nog steeds op het dak, maar in het westen begon de hemel op te klaren en rode en gele tinten te vertonen van de al ondergaande zon. Alleen de rivier kon hij zo niet zien, daarvoor zat hij te laag. Hij stond op, liep naar het raam. Ja, dit was precies het uitzicht zoals hij zich dat zo vaak had voorgesteld. Achter het zware, druipende groen van de tuin zag hij de rivier, die met een paar flauwe bochten in de richting van de Baanhoekse Spoorbrug stroomde, die ergens onzichtbaar achter de laatste bocht moest liggen. Aan de overkant, wazig in de gestaag vallende regen, lagen de in al die jaren onveranderd gebleven grienden.

Hij zag iets bewegen. Op het uiteinde van de korte basalt- krib die, iets naar rechts, in de rivier uitstak, stond een in een knalgeel plastic regenpak gehulde man met een al even gele plastic zuidwester op zijn hoofd. Met een snelle beweging wierp hij zijn hengel uit en bijna onmiddellijk daarna begon hij, langzaam en behoedzaam aan de door de afstand onzichtbare haspel draaiend, de lijn weer naar zich toe te trekken. Even later haalde hij op. Een grote, blinkende en hevig spartelende vis hing aan de haak.

Hoofdstuk 9. De verbrijzelde pop.

Ergens vlakbij op de rivier klonk het trage, regelmatige piepen van riemen in dollen, iedere piep gevolgd door een korte plons. Martin keek op van zijn boek. Niet ver van de kant voer uiterst langzaam, tegen de stroom in, een ouderwetse ijzeren roeiboot. De man erin boog langzaam en koppig naar voren, naar achteren, de riemen rezen in dezelfde trage beweging druipend en glinsterend boven het water uit, daalden, tegelijk naar achteren bewegend, kwamen weer op. Wat een rustgevend beeld, dacht Martin tevreden. Meer naar het midden van de rivier klonk het zachte, aanzwellende en heel langzaam weer wegstervende gebrom van schepen. De Eendracht. De Harmonie II. De Twee Gebroeders. Vogels, insecten en de stilte van een warme dag.

Martin verdiepte zich weer in zijn boek.

'Want, als ge een van mijn broeders zijt, dan zal ik u opnemen in heerlijke gemeenschap en vriendschap,' antwoordde ik; 'maar als ge tot de verdorvenen behoort, dan heb ik de opdracht u te doden.'

'The dei 1 you hae, callant!' said he, gaping and laughing. 'An' pray now, fa was it that gae you siccan a braw commission?'

Mijn opdracht is bekrachtigd door het zegel daarboven, 'zei ik, 'en dat zal ik u en alle zondaars laten weten. Ik

ben het zwaard des Heren, en Hongersnood en Pestilentie zijn mijn zusters. Wee dus de goddelozen van dit land, want zij moeten allen tezamen dood terneer storten, opdat de kerk gelouterd worde!'

Met een zucht legde Martin het boek weer neer. De uitverkorene Robert Wringhim, geleidelijk op weg om een moordenaar uit naam van Qod te worden, wist nog niet dat hij in McGill de duivel in persoon had ontmoet, en het duurde ook wel erg lang voordat hij daar achter kwam. Martin was nu al weken lang met het boek bezig, maar legde het soms na een paar bladzijden al weer neer en keek er dan dagenlang niet naar om. Toch dwong hij zich telkens weer er in verder te gaan, al was het alleen maar uit een soort schuldgevoel tegenover Brian, die het hem gegeven had. En ook, het viel niet te ontkennen, door een zekere fascinatie die de hoofdpersoon op hem uitoefende. Als hij in reïncarnatie had geloofd, zou hij waarschijnlijk verondersteld hebben dat oom Willem Millenaar een reïncarnatie van de fictieve Robert Wringhim was.

In de bessenstruik, links van hem, klonk ineens een heftig geritsel. Hij stampte met zijn voet. Twee of drie vogeltjes vlogen op. Ze waren aan het proberen of zijn bessen al rijp waren. Hier stond ik toen de Zeppelin overkwam, herinnerde hij zich plotseling, zonder enige aanleiding. Hij hoorde het zware dreigende, langzaam aanzwellende brommen in de lucht, wist niet wat het was. Ineens zag hij het, een reusachtig donkergrijs gevaarte dat steeds groter werd, de hele hemel leek te vullen. Hij stond er als gebiologeerd naar te kijken, verstarde, vluchtte toen huilend onder de bessenstruik en bleef daar op zijn buik liggen tot het voorbij was. De jongens lachten hem uit, plaagden hem, stompten hem zodat hij nog harder begon te huilen. Waar was Cora'? Cora was binnen met haar pop. Maar er was nog iets anders. Cora hilde ook, alleen, dat was de dag erna. Cora hilde lang en hartverscheurend, ze kon maar niet ophouden. Hij kon er niet tegen haar zo te zien huilen, kreeg er een raar, wee gevoel van in zijn maag. Ze had de pop in haar hand, het gezicht was verbrijzeld, een arm hing er los bij, het jurkje was nat en vol modder. De jongens lachten haar uit, rukten haar de pop uit de handen, gooiden hem hoog in de lucht, voetbalden ermee, een arm viel eraf, een been met het schoentje er nog aan. Martin voelde zich heet worden, vloog in een flits op een van de jongens af, begon te schoppen en te trappen en met zijn kleine vuistjes te

timmeren. Ze deden niets terug, holden het huis in en zeiden dat hij begonnen was. Hij werd gestraft, hoe kon hij zich niet meer herinneren. Oom Willem had alles gezien vanuit zijn raam. Niet het voetballen met de pop. Wel dat hij zijn jongens aanvloog. Een week later al kwam zijn moeder hem halen. Martin smeekte haar niet meer naar het huis van Oom Willem te hoeven gaan.

'Eén jaartje nog,' zei ze troostend, 'of twee misschien. Als jullie groot genoeg zijn om met ons mee te gaan. Nu wil vader het nog niet.'

Het jaar daarna gebeurde het. In Zwitserland, hoorde hij later. Hij was dat jaar voor het eerst alleen bij oom Willem. Cora was groot genoeg bevonden om mee op reis te gaan. Martin voelde zich achteruit gezet, onrechtvaardig gestraft, en miste bovendien haar aanwezigheid. De jongens plaagden hem erger dan ooit. Toen, op een dag, gebeurde het. Hun auto had plotseling moeten uitwijken voor een andere wagen die uit een zijweggetje kwam, was daardoor aan de overkant in de berm terechtgekomen, over de kop geslagen en in een dertig meter diep ravijn gevallen.

Gek, ik weet niets meer van die dag, dacht hij. Waarschijnlijk was het allemaal nog niet goed tot hem doorgedrongen. Niets herinnerde hij zich van het moment waarop het hem verteld werd. Wel later.

'De Heere straft,' zei oom Willem. 'Wee degene die zich willens en wetens tegen Zijn Wil verzet. Ik heb hem vaak genoeg gewaarschuwd.'

Martin herinnerde zich alleen nog dat hij toen dacht: Wat heeft Cora gedaan, dat ook zij straf verdiende?

Oom Willem was als naaste familielid tot voogd benoemd en er werd besloten dat Martin bij hem zou blijven tot hij meerderjarig was. Gek toch, dacht hij, ik kan me absoluut niet herinneren wat ik die dagen voelde. Ik weet niet eens of ik gehuild heb. Maar enkele dagen later toen hij op een middag door het dorp liep, stond er een beigekleurige open auto voor de werkplaats van de fietsenmaker. Het was net zo'n auto als zijn vader had en ook het kentekennummer begon met de letters NH van Noord Holland. De voorkant van de wagen was helemaal ingedeukt, de ruit was kapot en op het dashboard, het verbogen stuurwiel en de portieren zag hij roodbruine

bloedvlekken. Er stonden opgewonden pratende mensen omheen. Het was pas gebeurd, zeiden ze, een van die snelheidsduivels uit de hoofdstad. De inzittenden, een man en een vrouw, allebei nog jong, waren naar het ziekenhuis gebracht.

'Net goed,' zei iemand. 'Die hebben hun lesje wel gehad.' tiaar Martin was er zeker van dat het zijn vaders auto was. Hij zag Cora en zijn moeder, allebei met het gezicht helemaal verbrijzeld, net als het gezicht van de pop.

Zijn vader zag hij

niet, die was altijd zo ver, hij dacht zelfs niet aan hem. Hij legde zijn hand n»p de gedeukte motorkap, die nog warm was. Alles om hem heen begon te draaien, toen zag hij niets meer en viel op straat. Mensen brachten hem thuis.

In de verte hoorde hij nog het piepen van de riemen, maar de roeiboot was om de bocht verdwenen. Het komt door het huis, dacht hij, het komt door dat vervloekte huis dat al die dingen die ik sinds lang vergeten of verdrongen had weer bovenkomen.

* * *

Door het open raam van zijn slaapkamer kon hij de geluiden van de rivier horen, een zacht dreunen van zware scheepsmotoren, het langzame, regelmatige tjokken van een kleiner schip. Vogels, het koeren van een duif. De gordijnen bewogen zachtjes in de ochtendwind. Hij zag het vroege zonlicht in de bladeren van de kastanjeboom. Geleidelijk voelde hij zich helderder worden, flarden van een al bijna vergeten droom dreven weg. In de verte klonk klokgelui. Hij realiseerde zich dat hij eigenlijk toch wel gelukkig was, verjoeg de herinneringen die onwillekeurig weer boven kwamen, rekte zich uit en stapte uit bed.

Dit was zijn tweede zondag in het huis. De eerste had hij de hele dag binnen doorgebracht. Het regende, en er was zoveel te doen, er moesten nog zo veel dingen worden uitgepakt en op hun plaats gezet. Nu had hij zin er op

uit te gaan. liet de auto naar het dorpscentrum te rijden, daar koffie drinken op het terras van het grote café aan de rivier, de ochtendbladen lezen, o nee, in dit land verschenen er op zondag geen kranten, en dan later op de dag ergens anders heen rijden om te lunchen, want in het dorp hadden ze niet meer dan een snackbar die altijd vol lawaaierige jongeren was.

Overall luidden nu de klokken. De zware, trage en dwingende galm van de Nederlands-Hervormde kerk, het iets lichtere, snellere beieren van de Gereformeerde, het wat hogere geklep van de kleinere kerken. Er ging een huivering door hem heen. Zondag, de gruwelijkste dag van de week, misselijk makende geuren van pepermunt en eau de cologne, het orgel, het trage, zeurende zingen, de tergend langzaam voorbij kruipende seconden, minuten, uren. Het geluksgevoel van het wakkerworden was verdwenen. Martin vroeg zich vol knagende twijfel af waarom hij zichzelf deze zelfkwelling had aangedaan. Snel weg van dat verdomde klok-gebeier, dacht hij. Hij stapte in de auto en zette de radio zo hard mogelijk aan. De dijk was vol langzaam voortsjokkende kerkgangers, die misprijzende blikken naar hem wierpen toen hij langs hen reed. Op het punt waar de voetgangerszone begon parkeerde hij de wagen en ging te voet verder. Het was verbijsterend. Hij was totaal vergeten dat zoiets in Nederland nog bestond. Van alle kanten kwamen ze in drommen aanlopen om zich naar de verschillende kerken te begeven, de mannen in het zwart, met stugge, zuinige gezichten, traag pratend in hun zeurderige dialect, de vrouwen en meisjes met het psalmboek, goud op snee, in de hand. Zelfs de kleding scheen in de afgelopen vijftig jaren niet veranderd te zijn. Alle vrouwen droegen hoedjes, de oudere zwart, donkergroen, donkerbruin of grijs, de jonge en de kleine meisjes witte of roze hoedjes met een strik, en witte kniekousen. Het leken dezelfde hoedjes nog, van grootmoeder op kleindochter overgegaan. En ondertussen ging dat dwingende beieren, kleppen en galmen maar door, onafgebroken. Uit de geopende deuren van de Grote Kerk hoorde hij orgelmuziek komen, waarvan de daverende klanken hem tot in zijn ingewanden schenen te overweldigen. Een haast panische angst greep hem aan. De angst, per ongeluk in een van die dichte, donkere kerkgangersdrommen te worden opgenomen en, zonder zich ertegen te kunnen verzetten, te worden

meegetrokken, langzaam maar zeker de hoge, holle, galmende ruimte van zo'n kerk binnen. Hij liep zo dicht mogelijk langs de huizen en schoot de eerste de beste wat stillere zijstraat in. Vandaar liep hij snel in de richting van de rivier, waar de grote, deftige villa's stonden. Het waren enorme huizen uit de dertiger jaren met groene, altijd pas geschoren gazons, parasols en witte tuinmeubels en oranje markiezen. Hij keek er altijd een beetje jaloers naar. Hij had het gevoel dat de mensen, de kinderen van die villa's, hem een beetje geringschattend bekeken. Ze wisten niet beter of hij hoorde bij de Millenaars, dat bekrompen, armoedige stelletje. Ze konden niet weten dat hij eigenlijk bij hen hoorde, in de stad in net zo'n huis had gewoond. In die villa's woonde, toen al, een andere soort mensen, van wie de meesten niet naar de kerk gingen. Het was een andere wereld, zonder hel en verdoemenis. Ze hoefden niet in al die dingen te geloven omdat ze rijk en ontwikkeld waren, dacht Martin toen hij al wat groter was. Ook nu liepen er vrijwel geen kerkgangers en het klockgelui leek opeens veel verder. Met een zucht van opluchting zag hij het café en de witte stoeltjes van het terras. Het café was dicht. Verdomme, dacht hij. Zondag. Hij liep verder. Het klok-gebeier was opgehouden, iedereen was binnen. Op straat was het nu stil, een enkele fietser of auto reed voorbij, voor hem uit liep een man die zijn hond uitliet, voor de rest was het dorp uitgestorven. Alles was dicht, zelfs de jongerensnackbar. Toen hij langs de Gereformeerde kerk kwam, hoorde hij psalmgezing, traag en zeurend. Hij gruwde. Eindelijk, bij de kleine haven waar vroeger de baggerschepen lagen, zag hij een café dat open was. Natuurlijk: De Drie Snoeken, hij herkende het. Het was toen al het zondigste café van het dorp. Er kwamen vrouwen met roodgeverfde lippen en geper-manente haren en vleeskleurige kousen, in de achterzaal werden films gedraaid en op zaterdagavonden werd er zelfs gedanst. Martin mocht er vanzelfsprekend nooit komen. Op een keer, op een middag na school, had hij de nieuwsgierigheid niet kunnen weerstaan en was er naar binnen gestapt, doodsbang dat iemand hem zou herkennen en het aan oom Willem over zou brieven. Hij ging aan een tafeltje bij het raam zitten en bestelde een glas ranja. Er waren weinig mensen, maar aan de bar zaten twee van die schepsels, zoals oom Willem ze noemde, met roodgeverfde lippen, kortgeknipte haren en gelakte nagels. Uit de radio klonk harde,

bonkende muziek. De geplooid groene rok van een van die meisjes was een beetje opgeschoven, zodat hij haar knieën zag en een klein stukje van haar dijen en de ietwat matte glans van haar vleeskleurige zijden kousen. Hij kon zijn ogen er niet van afhouden en ergens onder in zijn buik welde een vreemd, knijpend gevoel op. Een zondig gevoel, begreep hij, maar ook een on-voorstelbaar heerlijk en opwindend gevoel zoals hij nog nooit had ervaren.

Ook nu waren er weinig mensen in het café. Uit de stereoinstallatie klonk harde, bonkende muziek, maar niet dezelfde van vijfenvijftig jaar geleden, en ergens achterin was het ketsende getik en het rommelende rollen van biljartballen in een Ameri-kaans biljart te horen. Hij dronk zijn koffie en keek door de gordijntjes naar buiten, naar het gemeentehuis, de bomen, de kleine haven, waar nu een paar binnenschepen lagen. Zijn vingers streken nerveus over het dikke, hoogpolige tafelkleedje. In zijn oren galmde, boven de bonkende muziek uit, het trage psalmgezing nog na.

Het zingen was voor hem de grootste gruwel. Het was zo geweldig, zo kolossaal, het was niet weg te denken, het daverde en galmde, samen met het orgel geweld, onder de witte gewelven van de kerk, overspoelde hem, was aan alle kanten om hem heen, onder en boven hem, in hem. Nog vele jaren lang kon hij geen orgel-muziek of koorzang horen zonder er bijna hysterisch van te worden.

Van de preek, altijd in drie gelijke delen verdeeld, was het ergste dat hij zo eindeloos lang duurde, maar daar kon hij zich op de een of andere manier aan onttrekken, door zich te concentreren op visuele details, op de donzige, lichtblonde haartjes van het meisje dat voor hem zat, op een hoedje, op het grijsgroene licht dat door de kleine vierkante ruitjes van de hoge boogramen scheen, en hij kon er eindeloze verhalen bij verzinnen.

Na de dienst kwam de koffie met koek in de pastorie van dominee Van Beusekom, dat waren de prettigste momenten van de dag. De dominee was een aardige man, hij mocht op zijn knie zitten en met zijn dikke, zware horlogeketting spelen, waarvan de schakels afwisselend van goud en van zilver waren. Hij droeg een bril met dikke, donkere randen, zijn grijze ogen, elk in een dal vol diepe, fijne rimpeltjes, waren streng maar toch zacht en

vriendelijk, en boven zijn hoge, diepgerimpelde voorhoofd had hij een dikke bos sneeuw wit haar. Als oom Willem niet in de buurt was, vroeg hij wel eens naar Martins vader. Zijn vrouw, die klein en dik was, een bril met dunne gouden randen en altijd spiegelende glazen droeg en ook sneeuw witte haren had, gaf hem vaak een extra koekje. Nadat het ongeluk gebeurd was, hilde ze, nam hem op haar schoot en streelde hem over zijn haren. Martin voelde haar tranen op zijn hoofd druppen en wist niet wat hij doen moest. Hij had het gevoel dat hij eigenlijk ook zou moeten huilen omdat het van hem verwacht werd, maar kon het niet. De dominee legde zijn handen op zijn schouders en keek hem lang en doordringend aan.

'Je bent hier altijd welkom,' zei hij, 'zoveel als je maar wilt.

Martin schudde de herinneringen met geweld van zich af, stond op, betaalde en liep terug naar zijn auto. Weg van hier, dacht hij, zo ver mogelijk weg, naar een stad, een plek waar veel mensen zijn, waar geen kerken zijn, waar keiharde muziek is desnoods, geschreeuw, lawaai dat alles overstemt, zelfs dat wat in me is.

Nog net op tijd voordat de kerken weer uitgingen en de kerkgangers opnieuw in drommen de straat op stroomden, scheurde hij met piepende banden de hoek om, de straat in die naar de snelweg leidde, hoofdschuddend nagestaard door een paar dorpelingen die op de stoep voor het oudeliedentehuis stonden te praten.

* * *

Het was voor de meeste mensen een heel eind lopen naar het Maranathagebouw, waar broeder Millenaar zijn nieuwe kerk had gesticht, maar voor wie de Heere wilde dienen waren een paar kilometers te voet niet teveel. Vanzelfsprekend was het op de Dag des Heeren zelfs voor het bezoeken van Gods Huis niet toegestaan, gebruik te maken van fiets, rijtuig, auto of openbaar vervoer. Lopen was de enige mogelijkheid, ook als het zou regenen. Dat deed het dan ook op die gedenkwaardige dag, maar Broeder Millenaar zag dat niet als een teken van 's

Heeren ongenoegen over zijn daad. In tegendeel, dacht hij, het is duidelijk dat Hij ons hiermee wil beproeven. Hij stelde zich op aan het hoofd van het kleine, maar allengs aangroeiende kuddeke en zo liepen ze langzaam, opdat zij die oud en slecht ter been waren niet achterop zouden raken, langs de pastorie van de Streng-Gereformeerde Gemeente, waar dominee Van Beusekom zich juist opmaakte om zich, eveneens te voet, naar zijn kerkgebouw te begeven. Het was een sombere stoet van geheel in het zwart geklede mensen onder een lange rij druipende zwarte parapluies. Voorop liepen, naast en achter Broeder Millenaar, zijn twaalf meest vertrouwde lidmaten, die hij tot ouderlingen en diakenen had aangesteld. Daarachter kwamen tante Dirkje en de vijf jongens, gevolgd door een stuk of twintig meest oudere volgelingen. Dominee Van Beusekom stond voor het raam van zijn studeerkamer en keek hen hoofdschuddend na. Margreet kwam naast hem staan. Zonder iets te zeggen legde ze haar hand op zijn arm.

Voor het Maranathagebouw was de stoet inmiddels aangegroeid tot ruim tweehonderd zielen. Veel mensen, die uit alle richtingen waren gekomen, stonden al voor de nog gesloten deuren te wachten. Broeder Millenaar keek tevreden om zich heen, sloot zijn parapluie, schudde hem uit en ging de gemeente voor naar binnen. Met de ouderlingen en diakenen verdween hij in het kleine, benauwde consistoriekamertje, en tante Dirkje zette zich achter het harmonium. Terwijl de menigte langzaam naar binnen schuifelde en de mannen hun klompen in een rij zetten, namen de jongens van Millenaar op de voorste bank plaats. Het duurde lang voordat het geschuifel, geklos, gehoest en gestommel begon af te nemen en ook de laatste laatkomers in de donker eikenhoutkleurig geverfde banken hadden plaatsgenomen.

Dit was het moment waarop Broeder Millenaar jarenlang geduldig, maar verre van passief had gewacht. De bekroning van zijn strijd met de hooghartige, geleerde dominee van Beusekom, die meer met zijn hoofd in de boeken zat dan met zijn hart bij zijn gemeente. Geleidelijk was hij erin geslaagd om door zijn strengheid in leer, opvattingen en levenswijze, en meer nog door zijn ijzeren overtuigingskracht, steeds meer getrouwen van de dominee naar zijn kamp over te halen. Soms had de Heere hem hierbij een handje geholpen, bij voorbeeld door

Theunissen, de gevaarlijkste en koppigste medestander van de dominee, voor Zijn rechterstoel te roepen. Soms ook had hij met tegenslagen en beproevingen te kampen gehad, bij voorbeeld door de gemene lasterpraatjes die in het geval van Antje Keunings over hem waren rondgestrooid, hoewel geen van zijn volgelingen ooit aan die laster geloof had gehecht.

Ernstiger nog was het verlies van Broeder Egas geweest, een van zijn trouwste medestanders die, doordat hij in zijn ijver een beetje te ver was gegaan, in de gevangenis en later in het krankzinnigengesticht terecht was gekomen. Ook wat dat betreft hadden de vijanden Gods allerlei laster over hem rondgestrooid. Maar dat alles was inmiddels al weer een paar jaar geleden, de lastermonden waren tot zwijgen gebracht. Het was hem weliswaar niet gelukt om, zoals oorspronkelijk zijn bedoeling was, dominee Van Beusekom door de classis te laten terugroepen. Maar dat bewees alleen maar dat het ook in de hogere regionen van het kerkgenootschap niet zuiver meer was, zodat hij beter zelf het heft in eigen handen kon nemen. Duidelijker had de vingerwijzing Gods in elk geval niet kunnen zijn.

Terwijl hij langzaam naar de kleine kathedr liep, drukten tante Dirkjes voeten de piepende pedalen in, haar vingers raakten de toetsen aan en trokken de registers uit, de ietwat iele, zielig golvende inleidende orgel klanken klonken en de gemeente zette langzaam en gedragen Psalm 122 vers 1, 2 en 3 in. Toen het gezang was afgelopen, gevolgd door het gebruikelijke gekuch en gehoest, hief Broeder Millenaar bezwerend zijn rechterhand op, en onmiddellijk was het doodstil in de zaal. Dit was het moment, het grootse moment waarop hij zo lang gewacht had: die mensenmenigte die daar ademloos naar hem opkeek, straks naar zijn woorden zou luisteren, gehoorzaam zou doen wat hij hen opdroeg: stil zijn, bidden, zingen... Op dit moment, voelde hij zich vol stromen met iets waarvan hij zelf niet begreep wat het was. Wat Broeder Millenaar op dit moment voelde was, hoewel hij er zich zelf niet bewust van was: Macht.

Nieuwe kerkscheuring, berichtte drie dagen later het Nieuws-en Advertentieblad voor Gorinchem & Omstreken: Van onze correspondent te Slotendrecht. Een nieuwe kerkelijke scheuring heeft zich voorgedaan, ditmaal in de

afdeling Slotendrecht van de Streng-Gereformeerde Gemeente, sinds jaren geleid door dominee J.A. van Beusekom. De heer Willem Millenaar, eertijds ouderling van dit kerkgenootschap, heeft zich met een groot aantal medestanders van de Streng- Gereformeerde Gemeente afgescheiden en zijn eigen kerkgenootschap gesticht, de Kerk van God. Hiernaar gevraagd deelde de heer Millenaar ons mede dat zijns inziens dominee Van Beusekom niet meer als zuiver in de leer kan worden beschouwd en zich schuldig maakt aan gevaarlijke dwaalleringen, waarin hij helaas door de classis wordt gesteund. Hij deel de ons desgevraagd verder noq mede, te hopen in de toekomst ook in andere gemeenten medestanders te vinden, zodat zijn nieuwe kerk geleidelijk een wat meer regionaal en misschien zelfs landelijk karakter aan zal nemen. Broeder Millenaar achtte het zelfs niet uitgesloten op den langen duur via een nieuwe, christelijk-politieke partij ook invloed te kunnen uitoefenen op de landelijke politiek en een einde te maken aan de gevaarlijke weg welke de regering zijns inziens is ingeslagen.

In zijn eerste preek van jongstleden zondag, gehouden in het Maranathagebouw alhier, wees de heer Millenaar, die zich uiteraard geen predikant maar wel voorganger mag noemen, op de toenemende verwereldsing die niet alleen in het dagelijks leven, maar ook in de politiek plaatsvindt, en hij liet niet na daarbij ook critiek uit te oefenen op ons Koninklijk Huis, waarvan de leden zich niet ontzien om op de Dag des Heer en auto te rijden of linten door te knippen. Ook wees hij op de grote dreiging, gevormd door de Paapsen en de Paapsgezinden, en hij legde tevens bijzondere nadruk op het grote gevaar dat zijns inziens wordt gevormd door het Internationale Jodendom, dat door zijn grote macht in kringen van geld, pers en film, welbewust de hand heeft in de toenemende zedenverwildering van dit tijdsgewricht.

* * *

Martin zat op de grond naast de kist van oom Willem, waarvan hij het hangslot met veel geduld en een ijzerzaagje kapot had gekregen. In zijn handen had hij het vergeelde krantenknipsel over Broeder Millenaars eerste preek in het Maranatha gebouw. Op de grond lagen nog een paar knipsels, die uit een zwarte, half vergane map waren gevallen, het eerste voorwerp dat hij uit de kist had opgeraapt.

Hij herinnerde zich die eerste dag nog heel goed.

'Die naam van jou is me al jaren een ergernis,' had oom Willem de vorige avond tegen Martin gezegd. 'Wat is dat voor een rare stadse naam. Vanaf nu heet je geen Martin meer, maar Maarten.'

Diezelfde avond had hij hem een zwart, afgedragen pak van een van de oudere jongens en een paar zwarte schoenen gegeven. Daarin liep hij de volgende morgen met de stoet mee. Het regende die dag. Zijn voeten deden pijn in de knellende zwarte schoenen. Hij paste niet onder de grote zwarte parapluie die tante Dirkje ophield. Het water stroomde van zijn haren in zijn nek, zijn brilleglazen zaten vol druppels en zijn kleren waren doorweekt.

Voor een van de ramen van de bovenverdieping van de pastorie zag hij de witte haardos van dominee Van Beusekom. Hij had medelijden met hem. Hij schaamde zich. Hij was bang dat vriendjes van de School met den Bijbel hem zouden zien in deze treurige stoet en hem er later mee zouden plagen.

Dit was erger dan de kerk. Hij zat op de voorste bank, moest wel meezingen, kon zelfs niet wegdromen. De vurige haardos van oom Willem was vlakbij, hij had het gevoel dat hij telkens dreigend naar hem keek. Alle details van die dag herinnerde hij zich weer, de geur van natte jassen, vermengd met die van pepermunt en eau de cologne, het onderdrukte gekuch en gehoest en het geschuifel van klompen.

En zo liep hij voortaan iedere zondag twee keer, 's morgens en 's avonds, naar dat gebouw met zijn langzame, treurige naam. Het stond een beetje apart, op een stukje grond aan een stinken-de, bij eb droog vallende kreek waar altijd een paar half gezonken ijzeren roeiboten in lagen. Daarachter groeiden donkere rietbossen en een groepje hoge populieren die vooral op warme zomeravonden zo oneindig droefgeestig ruisten dat hij er bijna van moest huilen.

In de andere knipsels had hij geen zin meer, die zou hij later nog wel eens lezen. Hij boog zich over de rand van de enorme kist, met een hand zijn neus dicht knijpend voor de muffe lucht die eruit opsteeg. Met zijn andere hand rommelde hij er wat in. Boeken, schriften, mappen, papieren. Toen stuitte zijn hand op iets dat geen boek of map was, maar iets glads en ronds. Hij pakte het, trok het omhoog en liet het onmiddellijk vol afgrijzen vallen. Het

waren de resten van Cora's pop: het verbrijzelde hoofd, één rond blauw oog met de lange wimpers nog heel, de blonde, stro-achtige haren, het jurkje, bijna bruin geworden rozerood, gescheurd, gerafeld en vol vlekken, een arm nog maar en de andere half gebroken, een loshangend been met het witte sokje en het zwartleren schoentje er nog aan. Meer dan vijftig jaren.

Hij bleef een hele tijd met zijn gezicht in zijn handen zitten, zag de kapotte auto weer, het bruinrood opgedroogde bloed op het beige dashboard, de beige portieren. Hij zag de vrouw met de witte hoed die aan de reling stond en plotseling geen hoed meer had. Hij zag de gezichten van zijn moeder, van Fiona, van zo veel anderen met wie hij geprobeerd had te leven of op wie hij alleen maar een beetje verliefd was geweest en vroeg zich af wat het er allemaal mee te maken had, met die verbrijzelde pop, juist nu. Hij stond op, sloeg het deksel van de kist dicht en liep de trap af. Hij had ineens het gevoel dat hij ook in dit huis niet lang meer zou blijven.

Hoofdstuk 10. Gouden kousebanden.

Oom Willem sprak niet vaak over Martins ouders, in elk geval niet waar hij bij was, maar als hij het deed was het altijd met iets afkeurends of honends in zijn stem. Hij noemde zijn vader nooit bij zijn naam, maar had het altijd over 'die goddeloze broer van me.' Eenmaal, toen ze aan tafel zaten, ving Martin op: 'Als hij naar Parijs gaat brengt hij altijd wat voor haar mee, gouden kousebanden en dat soort rare dingen. Kun je wel nagaan dat hij iedere keer iets heeft goed te maken.'

Dirkje keek vreselijk geschokt, schudde haar hoofd en wees op de jongens,

die onderdrukt giehielden.

'Van tafel jullie!' brulde oom Willem. 'En jij ook!' schreeuwde hij tegen Martin.

Gouden kousebanden, dat detail was hem altijd bijgebleven. Hij probeerde zich zijn moeder voor te stellen met gouden kousebanden, maar het was onmogelijk, hij wist niet eens hoe zoiets er uitzag. Later zag hij het eens bij een van de dienstmeisjes toen ze op haar knieën aan het dweilen was. Dat gebeurde niet lang voor het ongeluk. Haar rok kroop telkens als ze naar voren boog een eind omhoog en dan zag hij haar dijen en een soort brede, knellende banden van zwart elastiek die ze om haar kousen droeg. Om te voorkomen dat ze afzakten, begreep hij. Zoiets was het dus, maar dan van goud. Maar zelfs dan nog kon hij ze niet om zijn moeders benen voorstellen. Een dienstmeisje, dat was wat anders. Hij kreeg, zo klein als hij was, een eigenaardig gevoel in zijn buik toen hij naar de dijen van het meisje keek. Hij had zin om haar daar een beetje te knijpen, precies op de plek waar de donkere kous eindigde en het witte bloot begon. Het biologeerde hem, maar hij durfde niet, en toen ze merkte dat hij daar zo stil stond te kijken, draaide ze zich om en keek hem aan. Hij schaamde zich en liep snel naar zijn kamer, waar hij zijn speelgoedautootjes uit de doos haalde en verwoed begon te spelen.

Het was waar dat zijn vader vaak op reis ging. Naar Duitsland, naar Italië, naar Londen, naar Amerika zelfs. In het laatste geval bleef hij altijd heel lang weg, want alleen de bootreis duurde al zeven dagen heen en zeven dagen terug. En natuurlijk ging hij ook vaak naar Parijs, voor zaken, hoewel ze er soms ook wel samen heengingen. Martin herinnerde zich dat ze eenmaal met het kindermisje mee mochten naar het station. Zijn ouders gingen maar voor enkele dagen dus hoefden ze niet naar oom Willem. Hij herinnerde zich de grote donkerblauwe trein, de gouden letters, de roze schemerlampjes voor de ramen, de witte stoom, het gesis en gestamp, het galmende lawaai onder de hoge, donkere overkapping, de grote ronde hoedendoos van zijn moeder, die haar op het laatste moment nog door de hoge deur van de trein werd aangereikt.

Eenmaal mochten ze ook mee om hun vader naar het vliegveld te brengen. Dat was toen hij voor het eerst naar Londen vloog. Hij wilde dat ook eens meemaken, zei hij, niet altijd maar met die eeuwige boot. Ze stonden op

een groot, winderig terras. Martin was een beetje bang voor het brullende lawaai van de motoren. Zijn moeder hield zijn handje vast terwijl ze met de andere naar zijn vader wuifde, die met een klein rieten koffertje in zijn hand tussen een groepje andere passagiers in naar een reusachtig donkerblauw vliegtuig liep. Hij draaide zich om en zwaaide nog even voordat hij het trapje opklom en in het toestel verdween. Martin was bang dat hij hem nooit meer terug zou zien, vooral toen de drie motoren van het toestel begonnen te brullen. Hij huilde een beetje. Zijn moeder zuchtte, trok geïrriteerd haar hand weg, 'Hè, lastig kind toch,' hoorde hij haar zeggen. Cora legde troostend haar arm om zijn schouders en zijn moeder zei, alsof ze het goed wilde maken: 'Kijk, daar zit hij, daar achter het derde raampje, precies in het midden.'

Martin keek maar zag niets dan een kleine bleke vlek die net als de andere bleke vlekken achter de andere raampjes was. Het vliegtuig begon te rijden en toen zag hij een ander, zilverkleurig toestel met lage vleugels, dat onzichtbaar achter dat van zijn vader had gestaan. Ze keken het na tot het als een donkere stip in de blauwe lucht verdween. Hij kon maar niet begrijpen dat in die stip zijn vader zat.

Martins vader was erg rijk. Ze woonden in een groot huis met een tuin in een deftige buurt, er waren twee dienstmeisjes en, toen ze heel klein waren, ook nog een kinderbeisje; of misschien was het een van de dienstmeisjes dat ook als kinderbeisje dienst deed. Martin wist niet wat zijn vader deed. Iets in zaken, waarschijnlijk, iets waarvoor hij vaak op reis moest in elk geval. Hij was altijd ver, afstandelijk, ook als hij thuis was. Van een enkele keer herinnerde hij zich dat hij hem plichtmatig oppakte, hij rook dan zijn geuren, van tabak en brillantine vooral. De weinige keren dat hij aan zijn vader dacht, zag hij een smal gezicht met strak naar achteren gekamde blonde haren voor zich, een klein, donker, al ietwat grijzend snorretje en een bril met gouden randen.

Van zijn moeder herinnerde hij zich vooral haar volle, rode lippen, die duidelijk minder rood waren als ze hen naar oom Willem bracht, en de heerlijke, opwindende geuren die ze om zich heen verspreidde. Ook zij was vaak weg, 's avonds vooral, als zijn vader op reis was. Het interne dienstmeisje paste dan op hen. Ook zijn moeder was

afstandelijk. Martin kon zich niet herinneren dat ze hem ooit echt geknuffeld had, er was nooit enige intimiteit tussen hen, nooit meer dan een plichtmatig kusje op het voorhoofd. Het was net alsof ze allebei eigenlijk liever gewild hadden dat ze niet in hun leven waren gekomen, of in elk geval niet zo vroeg. Het was bijna alsof zij, de kinderen, zich eigenlijk schuldig moesten voelen omdat ze iets voor hen bedorven hadden.

De vakanties in het huis van oom Willem waren in het begin eigenlijk alleen maar een soort natuurgebeuren geweest, iets dat kwam, onvermijdelijk, en waar je toch niets tegen doen kon. Ze waren allebei nog te klein geweest om zich af te vragen waarom eigenlijk. Dat was Martin zich pas later gaan afvragen en hij had het nooit goed begrepen. Waarschijnlijk omdat er geen andere oplossing was. De ouders van zijn vader leefden niet meer, die van zijn moeder konden niet zo lang kinderen om zich heen verdragen, zeiden ze, een paar daagjes, vooruit, maar langer toch niet. Maar het bleef vreemd. Het verschil tussen thuis en dat andere huis was zo groot, zo radikaal. Zijn ouders waren officieel wel van de kerk, en een hoogst enkele keer gingen ze er wel eens heen, maar verder deden ze er weinig aan. Het liet hen onverschillig. Toch lieten ze hen wekenlang bij een godsdienstfreak als oom Willem achter.

'Het kan nooit kwaad als ze ook van die kant eens wat leren,' hoorde hij zijn vader eens zeggen.

Waarschijnlijk wisten ze niet eens hoe erg het was. Zijn vader weigerde zelfs maar in de omgeving van het huis van zijn broer te komen, zijn moeder bracht hen, dronk haastig een kopje thee en vertrok weer, nagestaard door oom Willems misprijzende blikken. Martin had ook nooit geweten wat precies de reden van die diepgaande vete tussen de twee broers was. Het kon toch niet alleen maar om de godsdienst gaan. Misschien zat er meer achter. Geld, de nalatenschap van hun vroeg gestorven ouders, afgunst misschien. Oom Willem had het nooit zo ver gebracht, was altijd eenvoudig gebleven. Hij had een aannemersbedrijfje ergens in het dorp, verbouwingen aan boerderijen, hier en daar een nieuw

huisje. Een paar bouwvakkers werkten voor hem, en ook de twee oudste jongens moesten meewerken toen ze groot genoeg waren en niet meer naar school gingen. Boven in zijn kamer hield hij de boekhouding bij.

In de ontelbare laden van dat enorme bureau-ministre vond Martin oude rekeningen, bestelbriefjes, contracten, kwitanties, boekhoudschriften, een pakje al sinds tientallen jaren ongeldige bankbiljetten, folders van leveranciers van bouwmaterialen, bonboekjes, die hij allemaal in een klaargelegde vuilniszak deponeerde. Ineens stuitte zijn hand op een wat grotere, bruine enveloppe. Hij maakte hem open en schudde de inhoud uit over het bureau. Foto's. De meeste oud, bruin of sepiakleurig, op dik, hard karton, de naam van de fotograaf in krullerig handschrift eronder vermeld. Sommige zeiden hem niets. Maar een ervan moest zijn vader zijn, jong nog, een knappe jongeman van even in de twintig, hoog voorhoofd, golvend haar met kuif, rechte neus, ogen die vol vertrouwen de wereld in keken, energieke mond, geen snor nog, geen bril met gouden randen, hoog wit boord met strikje, zwart jasje. Mijn vader, dacht hij. Hij dacht het zonder enige ontroering.

De man op de foto had evengoed een anoniem Leids corpstudent uit het begin van de eeuw kunnen zijn, of welke andere volslagen vreemde ook. Hij herkende er niets van zichzelf in. Om zeker te zijn, liep hij naar beneden, zocht een oude foto van zichzelf, van toen hij ongeveer dezelfde leeftijd had, en legde die ernaast. Er was geen enkele overeenkomst. Veel meer herkende hij zich in een oude foto van zijn moeder, dezelfde volle, sensuele lippen, hetzelfde volmaakt ovalen, ietwat bollende gezicht. Maar ook het zien van de foto van zijn moeder wekte geen enkele emotie bij hem op. Ze was het, en ze was het toch niet, want ook zij was op de enige foto die hij van haar vond veel jonger dan hij haar ooit gekend had. Er waren ook kleuterfoto's van hemzelf bij, die hij nooit eerder had gezien, allemaal in het atelier van een fotograaf gemaakt, zittend op een bank met een bal in zijn armen, tegen een romantische, parkachtige achtergrond, een beetje bang voor zich uit kijkend; in een matrozenpakje, met zijn hand op een tafeltje waarop de fotograaf een houten zeilscheepje en een eend op wieltjes had gezet, en weer tegen datzelfde parkachtige decor. Dat was ik, dacht hij, en ook die gedachte deed hem niets. Er was niets dat de oude man die hij nu was, verbond met het bangige jongetje van toen.

Hij stopte de foto's weer in de enveloppe en voelde achterin de la of er nog meer in zat. Er was inderdaad iets. Het voelde vreemd aan. Hij haalde het eruit. Het was een kouseband. Toen hij zijn arm opnieuw in de la stak,

vond hij de tweede.

Wel, wel, dacht hij.

Hij hield ze langdurig in zijn handen en keek ernaar. Natuurlijk waren ze niet van goud, maar goudkleurig, en op elk ervan was een klein, eveneens goudkleurig roosje aangebracht, heel fijn en kunstig gemaakt en van een ander materiaal, waarschijnlijk bladgoud, want het blonk nog. Ook het gouddraad van de kousebanden zelf moest van tamelijk kostbaar materiaal zijn, want het was wel dof geworden maar had niet zijn oorspronkelijke kleur verloren. Hij trok eraan. Ze waren nog goed elastisch. Hij bracht ze naar zijn neus en rook eraan. Geen enkele geur, zelfs niet vaag en onherkenbaar.

Martin probeerde zich zijn vader voor te stellen toen hij de kousebanden kocht, ergens in de rue du Faubourg St. Honoré misschien, nog nagenietend van het avontuurtje dat hij die nacht had meegemaakt, terwijl hij zich tegelijkertijd het gezicht van zijn vrouw voorstelde als ze blij verrast het pak opengemaakt.

Of misschien was het wel heel anders. Martin wist weinig of niets van zijn vader. Misschien ging hij werkelijk alleen maar voor zaken naar Parijs en veroorloofde hij zich op zijn hoogst een bezoekje aan de Folies Bergères, en waren de kousebanden geen goedmakertje, maar een echt, welgemeend zij het ietwat smakeloos geschenk.

Martin probeerde zich zijn moeder voor te stellen met die dingen om haar dijen, maar het was hem onmogelijk. Waarschijnlijk had ze ze nooit of zelden gedragen, ze alleen maar als curiositeit ergens bewaard. In die tijd droegen ze toch meer jarretels, die knelden niet zo. Bleef over de vraag hoe die zondige dingen in het bureau van oom Willem terecht waren gekomen, en waarom hij ze daar bewaard had.

Hij keek op, luisterde. Hij meende de trap te horen kraken. Opnieuw, iets hoger nu. Er kwam iemand naar boven. Hij gooide haastig, alsof hij bang was betrapt te worden, de kousebanden en de enveloppe met foto's weer achterin de la, stond op, liep naar de deur, luisterde scherp. Weer een kort gekraak. Hij liep erheen, keek. Er was niemand op de trap. Verbeelding, of het kraken van het oude hout.

Hij was blij dat het klaarlichten dag was. Hij keek door het dakraam en zag witte wolken snel door het blauw

jagen. Het woei hard. Het kon ook de wind zijn geweest. Hij ging weer achter het bureau zitten, opende de la, pakte een van de kousebanden, schoof hem over zijn hand en liet hem om zijn pols draaien. Merkwaardig. Gouden kousebanden. Hoe kwam iemand op het idee.

* * *

Een enkele keer ging Martin ondanks het verbod toch nog naar de pastorie van dominee Van Beusekom. Oom Willem was de laatste tijd vaak weg, naar andere dorpen of naar de stad. Het enige waar hij bang voor hoefde te zijn was dat een van de neven hem zag en het aan oom Willem over zou brieven, maar dat zou al te toevallig zijn. Mevrouw van Beusekom was altijd blij als hij aanbelde. Ze kregen de laatste tijd niet zo veel bezoek meer. Martin mocht binnenkomen, kreeg thee met een koekje en als hij wilde mocht hij haar zelfs tante noemen. Dat wilde hij wel. Hij vond het prettig daar, het was er zo anders dan in het huis van oom Willem, het deed meer aan het huis van zijn ouders denken, al was het niet zo groot en modern, maar er stonden ten minste boeken. Niet alleen donkere stichtelijke boeken, maar ook degelijke christelijke romans in vrolijke rode of lichtblauwe banden. In het huis van oom Willem hadden ze alleen maar de Bijbel en Eens Pelgrims Reize van John Bunyan, andere boeken kwamen er niet in. Er stond zelfs een radio, een hoog, donker ding, rond van boven, met een kleine, ook halfronde afstemschaal en drie knoppen, de ingebouwde luidspreker verborgen achter een raampje van donker-rood doek met een krullerig houten rasterwerk ervoor. De radio, die op een klein hoog tafeltje half achter wat kamerplanten stond, was meestal uit, maar als de NCRV zangkoren met stichtelijke liederen uitzond, mocht hij aan en neuriede mevrouw van Beusekom zachtjes mee. Martin luisterde niet graag naar de zangkoren maar vond het wel prettig om naar het kleine, zachte licht van de afstemschaal te kijken. Ook dat deed hem aan thuis denken, zo oneindig lang geleden al.

De dominee zat meestal in zijn studeerkamer te werken, maar hij kwam altijd even beneden om een praatje te

maken. Een van de laatste keren dat hij hem bezocht, hij was toen misschien tien of elf jaar, mocht hij in de studeerkamer komen, waarvan twee wanden bijna geheel met dikke, donkere boeken bedekt waren.

'Hebt u die allemaal gelezen?' vroeg Martin vol bewondering.

'Ja,' zei de dominee. 'Doe maar goed je best op school. Dan zul je later ook zo veel boeken krijgen en misschien wil je dan wel dominee worden, net als ik.'

'Is oom Willem geen echte dominee?' vroeg Martin. 'Hij heeft bijna geen boeken.'

De dominee glimlachte. 'Ik ben bang van niet, ook al gaat hij nu zelf voor. Maar dat geeft niet. Ieder predikt het Woord op zijn manier. Alleen...' hij aarzelde even, vervolgde toen: 'alleen vrees ik dat je oom nog iets meer wil dan dat.'

'Wat dan?' vroeg Martin.

'Dat,' zei hij, 'zul je later misschien nog wel eens begrijpen.'

Toen liep hij naar een klein kastje in de hoek en haalde er wat boeken en brochures uit.

'Kijk,' zei hij, 'deze boekjes heb ik zelf geschreven. Bek ijk ze maar.'

Martin ging zitten, bekeek de boekjes een voor een. Er stonden plaatjes in. Een heette: 'Hoogmoed komt voor den val.' Hij zag foto's van kapotte en halfverbrande vliegtuigen. Een ervan was net zo'n vliegtuig als dat wat, enkele jaren geleden, zijn vader had meegenomen de lucht in tot het alleen nog maar een stipje was en toen niets meer. KLM was er nog op de afgebroken staart te lezen. Dat gebeurde er dus met vliegtuigen.

'De mens is hoogmoedig geworden,' zei de dominee. 'Hij denkt dat hij kan vliegen, net als de vogels die God geschapen heeft, en daarmee tart hij Hem. Daarom heeft de Heere de laatste jaren de KLM gestraft met een groot aantal vliegtuigongelukken, waarbij veel mensen om het leven kwamen. Maar de mensen hebben die tekenen niet verstaan, ze gaan koppig door.'

Straf, dacht Martin. Zijn ouders en zijn zusje gestraft, de KLM gestraft, de mensen die in die vliegtuigen zaten gestraft, altijd maar straf. Hij huiverde, nam zich voor nooit in een vliegtuig te stappen en ook niet auto te rijden

als hij groot was, en altijd goed te zijn, maar ook dat hielp niet, er kwam toch altijd wel een moment waarop je, zonder dat je wist waarvoor, gestraft werd, al was het maar voor een zondige gedachte, en die straf was onherroepelijk, begreep hij.

Een tweede boekje heette 'Over de Gevaren die de Neder - landsche Jeugd Bedreigen.' Er stonden geen foto's in, maar tekeningen, ook weer van ongelukken: een kind dat onder een locomotief kwam, twee jongens die door een auto worden overreden nadat ze uit een bioscoop zijn gekomen, een danszaal waar rook en vlammen uit komen. Ook weer straf voor alles wat je verkeerd kon doen: dansen, films of toneel zien, fietsen op Zondag, slechte boeken lezen, je mocht er zelfs niet aan denken. Het was teveel allemaal. Hij legde het boekje neer, pakte het volgende op. Daar stonden weer foto's in, van oorlog deze keer. 'De oorlog in Abessynië,' heette het. 'Een van de niet ontplofte gifgasbommen die de Italiaansche luchtmacht op de Abessijnen heeft laten vallen,' las hij onder een van de foto's.

Hij liet het plaatje aan de dominee zien en vroeg wat gifgasbommen waren.

'Bommen,' legde de dominee uit, 'gooien ze als het oorlog is. Met vliegtuigen. Ze vallen op de huizen en ontploffen met een grote knal, ze vernielen alles en doden en verwonden iedereen en steken alles in brand. Kijk, zoals dit,' en hij tikte op een exemplaar van De Vaderlander dat op zijn bureau lag en waarin een foto van verwoeste huizen was te zien. 'Dat gebeurt nu, in Spanje, op dit ogenblik. En sommige bommen,' vervolgde hij, 'bevatten een giftig gas en als die ontploffen stikken de mensen en gaan dood. Het is vreselijk, en toch gebeurt het, in China, in Abessynië, in Spanje, en als de Heere het niet verhoedt binnenkort ook hier.'

De dominee keek zorgelijk en vouwde zijn handen over zijn knieën.

'Is oorlog ook een straf?' vroeg Martin.

De dominee knikte.

'Waarom?'

'Omdat de mensen zondig zijn.'

Hij vroeg niet verder. Hij wist het allemaal al. Oom Willem zei dezelfde dingen, alleen op een wat andere toon. Er was eigenlijk nauwelijks verschil tussen wat hij en de dominee zeiden, en toch noemde hij de dominee een godl ooc henaar. Hij bekeek de andere boeken van het stapeltje dat dominee Van Beusekom bij hem had neergelegd. Er waren ook romans bij, zag hij, zoals vroeger in het huis van zijn ouders, alleen wat kleiner en niet zo mooi ingebonden. 'Een slachtoffer van jaloezie,' heette er een. 'Romans,' had hij oom Willem wel eens horen zeggen, alsof het een vies woord was.

'Jazeker,' zei de dominee, die hem naar het plaatje op het omslag zag kijken, 'ik heb ook romans geschreven. Maar geen gewone romans. Het is allemaal stichtelijke lectuur, tot lering van de mensen en ter ere van God. Alles wat ter ere Gods gebeurt is goed, ook al is het een roman.'

Martin vroeg of hij een paar boekjes mee mocht nemen. De dominee schudde zijn hoofd. 'Dat zou je wel mogen,' zei hij, 'maar ik ben bang dat je oom ze van je af zou pakken, dus dat zullen we maar liever niet doen. Trouwens, je bent nu nog een beetje te jong om het allemaal te begrijpen. Later, over een paar jaartjes misschien, als God het wil en we het beleven mogen.'

Hij streelde hem over zijn bolletje en loodste hem de kamer uit.

Het was al ver in de middag. Hij moest zich haasten om op tijd thuis te komen. Maar toen Martin op de dijk kwam, leek het of er plotseling iets veranderd was. Het was een warme dag geweest; alle ramen stonden open en overal stonden heel hard de radio's aan. Er kwam geen muziek uit, alleen maar dezelfde opgewonden radiostemmen. Martin kon niet goed horen wat ze zeiden. Hier en daar stonden groepjes mensen te praten. Hij ving woorden op die hij niet goed begreep: 'mobilisatie' en 'vordering van paarden en vrachtauto's' en 'troepenconcentraties.' In de verte klonk paardengetrappel. Een lange stoet ruiters kwam over de dijk aan, officieren met laarzen en lange sabels en soldaten met helmen en geweren en beenwindsels om hun enkels. Sommige paarden trokken kanonnen waarvan de ijzeren wielen over de klinkers ratelden. Hij drukte zich helemaal tegen de muren van de huizen aan, want hij was een beetje bang voor die grote, hoge paardelijven.

Sommigen lieten hun water of hun ontlasting lopen, het stonk. Het duurde heel lang voordat de stoet voorbij was. Die avond werd de hemel verlicht door zoeklichten, waarvan de lange, felwitte stralenbundels langzaam heen en weer zwaaiden door het zwart. Martin keek ernaar door het dakraam. Het was niet de eerste keer dat het gebeurde en hij had het altijd een mooi gezicht gevonden. Maar nu huiverde hij. Hij wist nu wat bommen waren en wat ze konden teweegbrengen en luisterde scherp of hij de vliegtuigen al hoorde.

'Er komt oorlog,' hoorde hij een van de jongens op de zolderruimte fluisteren. 'Wat spannend.'

* * *

Broeder Millenaar, geheel in het zwart gekleed en met een zwarte das onder het keurig gesteven witte boord, een zwarte aktentas in de hand, beklom langzaam de brede treden naar het bordes van het gemeentehuis, bleef staan toen hij de bovenste tree had bereikt en draaide zich toen om. Beneden stonden, behalve een aantal volgelingen, twee fotografen, die hun toestellen in gereedheid brachten. Hij had ze wel gezien toen hij hierheen kwam en zijn adem stakte bijna. Wat stond hem nu te doen? Gij zult uzelf geen beeltenis maken... herinnerde hij zich. Daar vielen ook foto's onder. Dat was een van de vele dingen die hij dominee van Beusekom altijd had verweten: die liet foto's maken van zichzelf. Een groot ingelijst portret van hem met een gedicht eronder hing in de vestibule. De foto's die op school van de jongens waren gemaakt had hij woedend verscheurd.

Afgoderij! Hij stak zijn hand al op en wilde de beide fotografen toeroepen dat hij geen foto's wilde, maar aarzelde nog. Te laat. Het magnesiumlicht flitste al. Hij draaide zich om en liep het gemeentehuis binnen om de burgemeester het programma en de van zijn nieuwe partij aan te bieden.

Nieuwe politieke partij opgericht in Slotendrecht,' meldden zowel het Nieuws-en Advertentieblad voor Gorinchem & Omstreken als De Dordtenaar. Op beide foto's stond hij met schuin opgeheven rechterarm op het

bordes van het gemeentehuis. Het leek waarachtig wel of hij de nazigroet bracht.

'... beoogt de heer Millenaar niet alleen het godsdien-stige, maar ook het politieke leven in Slotendrecht en, zo mogelijk, in het hele vaderland een nieuwe, meer orthodoxe richting te geven,' vervolgden de artikelen. "'Want helaas," verklaarde de heer Millenaar, "zonder de politiek is het niet mogelijk onze religieuze standpunten te doen zegevieren.

'Tot de programmapunten van de Partij van God behoren:

- * Een nieuwe christelijke school waar het onderwijs meer overeenkomstig de zuivere leer wordt gegeven dan aan de reeds bestaande christelijke scholen, zoals de School met den Bijbel, de Gereformeerde en de Christelijk-Gereformeerde school.

- * Stillegging van alle verkeer, met inbegrip van het openbaar vervoer, op de Dag des Heeren, voorlopig alleen binnen de gemeentelijke grenzen van Slotendrecht. Dit betekent dat de Dijk ook voor alle doorgaande verkeer zou worden afgesloten.

- * Stillegging van alle scheepvaartverkeer over de Merwede. "Ze moeten maar wachten tot het maandag wordt."

- * Sluiting van het spoorwegstation op zondag, zodat de treinen er in elk geval geen reizigers af kunnen zetten of opnemen.

- * Sluiting van alle boek- en tijdschriftenwinkels die andere dan stichtelijke lectuur verkopen.

- * Verbod van iedere vorm van Rode, Paapse en Joodse propaganda.

- * Verbod van sport en spel op zondag.

- * Meer controle van kerkelijke zijde op het doen en laten van de leden van ons Koninklijk Huis.

En zo ging het nog een tijdje door. Martin begon ineens helemaal duf te worden. Hij legde de krantenknipsels opzij, stond op en liep, met in zijn ene hand de gouden kousebanden en in de andere de inmiddels geheel

volgeraakte plastic vuilniszak, de kamer uit en de trap af. Hij bracht de vuilniszak naar de keuken en legde de gouden kousebanden op het antieke pronktafeltje in de mooie kamer, op de plaats waar eens het harmonium had gestaan. Hij vond ze te grappig om ze zomaar in het donker van een bureaula te laten liggen. Nu nog bezoek, dacht hij. Een paar vrouwenbenen waar hij ze langzaam omheen kon laten glijden. Hij dacht aan Fiona, aan Edith, aan Carmen, aan zo veel anderen. Het was allemaal al zo lang, zo verschrikkelijk lang geleden.

De eenzaamheid was iets waarmee hij geen rekening had gehouden toen hij dat krankzinnige besluit had genomen. Op het eiland aan de overkant had hij ten minste nog een paar kennissen. Hier had hij niemand. Oude vrienden waren dood of hij had alle contact met hen al sinds lang verloren. Hier in het dorp nieuwe vrienden maken leek vrijwel uitgesloten. Aan nieuwe liefdes-relaties viel op zijn leeftijd helemaal niet meer te denken. Als de telefoon ging was het iemand die verkeerd verbonden was, als er post kwam was het reclame of voor de vorige bewoners.

Het viel niet te ontkennen: hij verveelde zich. Oudergewoonte stond hij 's morgens vroeg op, niet omdat hij iets te doen had maar eenvoudig omdat hij er een hekel aan had lang in zijn bed te blijven liggen als hij toch niet meer kon slapen. Misschien was dat nog wel een overblijfsel van de rigoureuze opvoeding die hij in dit huis had gehad: lang in bed liggen leidde tot slechte gedachten en eenzame zonden, 's Morgens voelde hij zich trouwens het prettigst. Hij begon de dag met nog steeds hetzelfde haast kinderlijke gevoel van illusie en nieuwsgierige verwachting dat hem al die tientallen jaren op de been had gehouden. Ha, alweer een nieuwe dag, wie weet wat die weer allemaal voor verrassingen zou brengen: een brief van een oude, al doodgewaande vriend of vriendin, een onverwacht, prettig telefoontje, een toevallige ontmoeting met een onbekende, die zijn hele leven op een plezierige manier zou veranderen.

Maar de adreswijzigingskaarten die hij van plan was te sturen aan de weinige relaties die hij nog had, waren zelfs nog niet ingevuld en lagen al een paar weken onaangeroerd op het gangtafeltje. Ach ja, dacht hij iedere keer als

hij er langs kwam weer een beetje geïrriteerd, dat moet ook nog, straks maar, morgen. En niemand wist dus waar hij was. Wat iedere morgen weer voor hem lag was alleen maar een lange, lege dag waarin niets gebeurde, geen enkele Verrassing uit de hemel kwam vallen.

Hij probeerde de dag te vullen met een beetje in de tuin te scharrelen, naar de rivier te staren, te lezen, naar muziek te luisteren, maar daar werd hij na een paar uur helemaal duf van. Dan ging hij naar boven om het bureau-ministre verder uit te ruimen en wat in die oude kist te snuffelen, maar daar kreeg hij na een uur of zo ook genoeg van.

Tegen het middaguur pakte hij de auto om ergens te gaan lunchen en soms wat rond te rijden en wat van het land te zien, want van zijn eigen land kende hij minder dan van al de andere landen waar hij eerder gewoond had. Zo was de dag ten minste alweer half voorbij, maar dan begon hij alweer naar de avond te verlangen, waarin hij zichzelf toestond voor zijn toestel te gaan zitten en een of twee films te zien, dankbaar als hij slaap begon te krijgen en naar bed mocht.

Het gebeurde ook wel dat hij 's middags thuisbleef en in de avond ergens ging dineren, meestal met een boek of krant naast zijn bord. Gezellig was anders, natuurlijk, en zijn eenzaamheid voelde hij nog des te schrijnender als hij naar de keuvelende paartjes keek die aan de tafeltjes om hem heen zaten, hoewel er ook wel eens een, meestal wat ouder, echtpaar bij was dat de hele avond zwijgend en met zuur gezicht tegenover elkaar zat, met zuinige mondjes hun eten kauwend. Dan gaf hij nog de voorkeur aan zijn eigen eenzaamheid.

Het was inmiddels al avond geworden en hij begon honger te krijgen. Die middag had hij genoeg genomen met niet meer dan een broodje en een glas melk, en hij besloot zichzelf nu maar eens goed te gaan tracteren, dat had hij wel verdiend, dacht hij onwillekeurig. Verdiend, ook alweer zo'n onuitroeibaar over-blijfsel van zijn eigenaardige opvoeding: alles wat prettig was moest verdiend zijn, anders mocht het niet. En waarom, ook al had hij het niet verdiend, dan maar niet. gelijk het geld over de balk gooien en het lekkere etentje combineren met andere, nog plezierier mogelijkheden?

Hij pakte de krant en bladerde erin tot hij de pagina met de contactadvertenties had gevonden. Roodh. sexy en heet met kousen & jarr., net wat jij zoekt. Nee, de toon van de advertentie beviel hem niet; SLAVIN v. nette heren, discretie; Mirella, unieke relax met EEEE cup, wat is dat nu weer, dacht hij; DIKKE negerin; f.100,- all-in v.d. hele dag sexgenot, drank incl.; blonde moeder & dochter, gesch.; bij Antje 25 gld. nkt intiem, niet goed geld terug, mijn God, dacht hij, het lijkt wel iets van een postorderbedrijf. Eindelijk vond hij iets dat hem wel wat leek, iets wat ten minste een zeker niveau leek te hebben. Hij belde het nummer, vroeg naar het adres en kleeedde zich.

Voordat hij de deur uitging keek hij naar het tafeltje, aarzelde even of hij de gouden kousebanden mee zou nemen. Nee, dacht hij, nee, dat toch maar liever niet. Hij had ineens het rare gevoel of het een soort heiligschennis zou zijn. Hij pakte zijn portefeuille met de credit cards, sloot de deur af en liep naar de auto. Toen hij laat in de avond weer thuiskwam, was het eerste wat hij zag dat de twee gouden kousebanden niet meer op het tafeltje lagen.

Hoofdstuk 11. Oorlog.

Die nacht sliep Martin slecht. De gedachte dat er tijdens zijn afwezigheid iemand in huis was geweest bezorgde hem een verlamvend gevoel van angst. Het eerste moment had hij het niet kunnen geloven. Hij zag de lege plek, de schreeuwende afwezigheid van de gouden kousebanden op het tafeltje en dachts dit kan niet. Ik moet me vergist hebben. Misschien heb ik ze toch in mijn zak gestopt, of ergens anders gelegd. Ik vergis me wel eens vaker de laatste tijd. Maar nee, ze zaten niet in zijn zakken en ze waren ook nergens anders. Boven misschien. Natuurlijk, hij had ze weer naar boven gebracht of misschien had hij ze wel helemaal niet mee naar beneden genomen. Het kon best zijn dat hij alleen maar het plan had opgevat om ze beneden op het tafeltje te leggen maar vergeten had het uit te voeren, terwijl hij zich al zo in dat plan had ingeleefd dat het werkelijkheid voor hem was geworden. Maar boven lag alles nog precies zoals hij het had achtergelaten. De kousebanden lagen zelfs niet in de nog half geopende lade.

Hij voelde zich ijskoud worden. Dat kon alleen maar betekenen dat er ingebroken was. Maar er ontbrak verder niets. Alleen maar die voor een inbreker volstrekt waardeloze kousebanden. Er was ook nergens een spoor van braak te zien. Het was onmogelijk. Er kon niemand in huis zijn geweest. Of het zou iemand moeten zijn die ook een stel sleutels in zijn bezit had en het bovendien alleen op die rare dingen had gemunt. Maar zelfs dan

nog: hoe had die persoon kunnen weten dat ze op dat moment op die plek lagen? Hoogst onwaarschijnlijk allemaal, en nogal verontrustend. Iets kon niet zomaar vanzelf verdwijnen, of je zou in bovennatuurlijke dingen moeten geloven en dat weigerde Martin. Sleutels dus. Wie zou er eventueel over een stel sleutels kunnen beschikken? Alleen de vroegere huurders, de makelaar en neef Hendrik. Neef Hendrik. Geen prettig idee. Hij besloot voor alle zekerheid de volgende dag direkt alle sloten van het huis te laten veranderen.

In bed probeerde hij te lezen, maar hoewel hij bij het spannende gedeelte was gekomen waarop de vrome Wringham onder het zingen van Psalm 10 op weg gaat om zijn goddeloze broer op de drempel van een huis der zonde te vermoorden, kon hij zijn gedachten er niet bij houden. Hij legde het boek neer en probeerde aan de twee mooie, jonge hoertjes te denken met wie hij nog maar zo kort geleden een paar verrukkelijke herdersuurtjes had doorgebracht, maar ook dat hielp niet. Pas na drieën sliep hij eindelijk in maar werd korte tijd later alweer wakker door een geluid. Weer was het of de trap kraakte. Hij luisterde scherp, met zwaar bonkend hart. Het was doodstil. Nergens was iets te horen. Toen, juist toen hij bijna weer insliep, kraakte het opnieuw en even later hoorde hij het piepen van een deur, gevolgd door het kraken van vloerplanken op de plek waar de kamer van oom Willem was. Hij voelde zich ijskoud worden, knipte het licht aan en luisterde. Het bonken van zijn hart overstemde alles, maar nam geleidelijk af.

De hele morgen bleef het hem dwars zitten. Hij hield niet van mysteries waar geen rationele verklaring voor te vinden was, en dat hij dingen deed waarvan hij zich blijkbaar niet bewust was beviel hem nog minder.

Besluiteloos zat hij met de kousebanden te spelen en vroeg zich af wat hij ermee zou doen. Ze weer op het tafeltje leggen? Dat was wat hij eigenlijk wilde, maar het idee bezorgde hem ook een zekere huivering. Stel je voor dat ze weer zouden verdwijnen. Onzin natuurlijk, maar stel je voor dat het toch gebeurde. Als een soort straf, dacht hij onwillekeurig, straf omdat hij erover had gedacht ze mee naar die hoeren te nemen. Straf voor een zondige gedachte! Godallemachtig, zelfs na meer dan vijftig jaren kon hij niet verhinderen dat er soms nog zulke idiote dingen in hem opkwamen, zo diep zat het. Het maakte hem razend, maar hij kon er niet toe komen te doen

wat hij eigenlijk wilde. In plaats daarvan besloot hij, ze weer op te bergen in de la waarin hij ze gevonden had en er niet meer aan te denken.

* * *

'Vrijdag 22 november 1938. Hedenochtend heb ik de eerste en belangrijkste stap gezet op de nieuwe weg die ik mij zelve heb voorgenomen te bewandelen: Te ongeveer tien ure heb ik mij naar het Gemeentehuis begeven om de programmapunten en statuten van onze nieuwe partij ter goedkeuring aan de Heer Burgemeester te overleggen. Met Gods hulp zullen wij heel ver komen. Als alle lidmaten en trouwe bezoekers van onze Kerk hun stem op onze Partij zullen uitbrengen, dan zullen wij bij de eerstvolgende Gemeenteraadsverkiezingen toch zeker enkele zetels in de Raad kunnen verwerven en zal ik wellicht tot wethouder worden benoemd. Dit kan en moet het begin worden ener landelijke ontwikkeling.

Toen ik hedenochtend op het bordes van het Raadhuis stond en de fotografen en de kleine menigte getrouwen naar mij zag opkijken, was het mij zeer vreemd te moede. Het was alsof mij plotseling een zeer grote Macht was toegekend, een Macht die mij in staat zou stellen om zelfs het onmogelijke tot stand te brengen. Het was alsof er niets meer tussen mij, de Dienaar, en de Almachtige in stond. Ik voelde me heel groot en tegelijkertijd heel klein. Toen ik de fotografen wilde verbieden, een beeltenis van mij te maken, aarzelde ik een oogenblik. Daarna was het te laat, ze hadden hun heilloos werk reeds gedaan. Maar nu weet ik dat het de Heere was die mij die aarzeling ingaf. Het is goed dat het volk mijn beeltenis kent. De Heere heeft mij de opdracht gegeven om de Antichrist in al zijn uitingen te verslaan en Hij heeft me de Macht gegeven om die opdracht uit te voeren. Het is mijn plicht, die Macht te gebruiken en alle middelen aan te wenden om mijn taak, ter ere Gods, tot een goed einde te brengen...'

Jezus, dacht Martin, wat een gebral. Die man was niet goed.

Het succes is hem in de bol geslagen.

Hij legde het schrift met de dagboeknotities neer. Er waren er ontzettend veel, allemaal in schoolschriften en notitieboekjes, die zonder enige chronologische volgorde door el kaar lagen. Hij zou weken, misschien wel maanden nodig hebben om ze allemaal door te lezen, iets wat hem helemaal niet aantrok. Maar hij voelde er ook weinig voor om ze ongelezen weg te gooien. Hij zuchtte. Het was warm, de zon stond al hoog. Hij gooide het raam van de dakkapel open en leunde naar buiten. In de dakgoot klonk het getrippel en gekwetter van mussen en spreeuwen. Boven de rivier hing een ijle blauwe nevel, die de vrienden en weilanden aan de overkant bijna onzichtbaar maakte. Flarden muziek van een langsvarende plezierboot, het zachte dreunen van een duwboot met drie brede Rijnaken. In de verte naderde een hoge grijze kustvaarder. Een dunne grijze rookzuil steeg op boven de heg en de hoge struiken en dreef langzaam in de richting van het raam. Martin snoof de prettige, prikkelende, bijna herfstige geur op. Rust, rust.

Hij herinnerde zich de episode waarover oom Willem schreef heel goed. In die dagen was hij erg weinig thuis, en alles leek anders wanneer het enorme gewicht van zijn aanwezigheid niet op hen drukte. Hij had het zo druk met zijn kerk en zijn partij dat hij geen tijd meer had om de strenge discipline in zijn eigen huis te handhaven. Zelfs tante Dirkje leefde helemaal op, al kreeg ze nu meer te doen dan ooit. Ook de jongens hielpen mee en zelfs Martin kreeg een keer een stapeltje pamfletten in zijn hand gedrukt om 's middags na schooltijd bij de mensen in de bus te doen. Iedereen scheen hem te helpen. De drukker van het dorp drukte gratis zijn pamfletten en brochures, de politieagent Den Toom regelde volstrekt overbodig het schaarse verkeer als er bijeenkomsten waren. En zondags, zowel 's morgens als 's avonds, stroomde het Maranathagebouw zo vol dat veel mensen tussen de rijen banken en zelfs tot in de deuropeningen moesten blijven staan.

De tijden waren dan ook wel heel dreigend geworden, vooral sinds een minister-president van de Christelijk-historische partij het had bestaan om een paar goddeloze socialisten in zijn kabinet op te nemen. Waar moest dat heen? vroegen veel mensen zich hoofdschuddend af. Oom Willem wees hen de weg.

Inmiddels was de oorlog uitgebroken, vooralsnog buiten de grenzen van het vaderland. De mobilisatie was nu

blijvend, erwten en bonen werden gerantsoeneerd en treinen vol troepen reden naar de grens. In die dagen begon Martin zich voor de oorlog te interesseren, die ver weg was en misschien wel nooit hier zou komen. Hij begon meer belangstelling te tonen voor de aardrijkskundelessen op school en ging in de atlas na waar de verschillende fronten lagen en hoe ver ze van hen verwijderd waren. Uit de krant knipte hij foto's van een verwoeste vesting in Polen, met een bos waarvan de bomen alleen nog maar dramatische zwarte staken met korte, scherpe uitsteeksels waren, foto's van oprukkende tanks, van gebombardeerde huizen in Warschau, van het door Duitse duikboten tot zinken gebrachte Nederlandse vrachtschip Slotendrecht. Hij plakte ze in een schrift en schreef er keurig plaats en datum bij. Voor later, dacht hij.

Hij las de advertenties van gasmaskers en stalen schuilkelders voor in de tuin en de met tekeningen geïllustreerde artikelen over wat te doen als er een brandbom door het dak viel. Misschien was het allemaal niet zo erg, dacht hij, als het ooit gebeurde. De angst voor bommen, die hij had gevoeld toen hij de boekjes van dominee van Beusekom inkeek, begon een beetje te verdwijnen. Je kon zo'n bom, niet veel meer dan een staaf, bij het niet gloeiende uiteinde pakken en snel in de kist met zand duwen die al op zolder klaarstond. Hij stelde zich voor hoe hij dat op een nacht zou doen en zo het huis en alle bewoners zou redden, en hoe moedig iedereen hem dan zou vinden, zelfs oom Willem. Maar nee, oom Willem zou natuurlijk toch zeggen dat de Heere het had gedaan.

Op een middag vond er boven het dorp een luchtgevecht plaats. De school ging net uit en ze stonden er op het speelplein met het hoofd in de nek naar te kijken. 'Waarschijnlijk een vliegtuig dat onze neutraliteit heeft geschonden,' legde de onderwijzer uit.

Heel hoog klonk een zacht geratel. Twee donkere stippen vlogen om een derde stip heen en telkens als het geratel klonk zagen ze een paar dunne, witte strepen in de blauwe hemel. Erg spectaculair was het niet. Op een gegeven moment wist het derde stipje te ontsnappen en de twee andere stippen verdwenen ook. Toen pas, toen alles al afgelopen was, gingen de luchtalarmsirenes, onmiddellijk gevolgd door het Alles Veilig signaal.

'Eigenlijk is het niet goed wat we deden,' zei de onderwijzer . 'Als er weer zoiets gebeurt, moeten jullie onmiddellijk naar binnen gaan en plat op de grond gaan liggen. Er kunnen altijd brokstukken naar beneden vallen.'

Martin dacht: als de Heere wil dat zo'n brokstuk op me valt, dan helpt het niet of ik naar binnen ga. Dan zal het toch op me vallen, desnoods dwars door het dak heen, dus kan ik net zo goed buiten blijven staan. Maar als Hij het niet wil, dan kan ik ook net zo goed buiten blijven staan want in dat geval zal het altijd naast me of op iemand anders vallen. Alleen, hoe kan ik weten wat Hij wil? Maar zelfs als ik zou weten wat Hij wil, dan zal het nog niet helpen.

* * *

Hij stond onder aan een hoge dijk en zag een lange rij zwartgeschilder de vrachtauto's met zwaar dreunende motoren langsrijden. Er kwam geen eind aan de rij, het ging maar door, eindeloos, hij had er al honderden geteld. Toen hij wakker werd, klonk het dreunende, daverende, telkens aanzwellende en weer afnemende en opnieuw aanzwellende geluid nog steeds in zijn oren. Het was al dag, een bleekblauw licht scheen door het dakraampje, op straat hoorde hij stemmen, maar in huis was het stil. Wat is dit? dacht hij. Hij stapte uit bed, keek op de zolder. De bedden van de jongens waren leeg. Hij kleepte zich haastig aan en holde de trap af. Het gedreun bleef maar aanhouden, het was niet op de dijk, maar in de lucht. De voordeur stond open, vreemd, de deur die anders zelden of nooit openging. Er stonden opgewonden pratende mensen op straat, sommigen nog in nachtkleding. Het was erg vroeg, vier uur, half vijf misschien. Martin keek omhoog en zag ze overkomen, drie, vier grote, zwarte vliegtuigen met bijna rechthoekige vleugels en rompen. Ergens klonken twee zware ontploffingen, het glas in de ramen trilde. De burens aan de overkant renden heen en weer met schaar en lijm en plakten haastig lange stroken krantepapier over hun ruiten, anderen volgden hun voorbeeld. In de verte zag hij oom Willem, tante Dirkje en de

vier jongens lopen, gevolgd door nog enkele mensen. Een van de burens zag hem en zei: 'Ze zijn op weg naar het Maranathagebouw om een bidstonde te houden. Het is oorlog. Als je gauw bent kun je nog mee.'

Martin schudde zijn hoofd, liep naar binnen, deed de voordeur achter zich dicht en ging naar achteren, de tuin in. Steeds meer vliegtuigen kwamen over in de blauwe lucht, sommige vlogen laag boven de horizon, als monsterachtige insekten of vreemde zwarte vlekken die er niet thuis hoorden. In het westen kolkte een reusachtige donkergrijze rookwolk dreigend omhoog. Uit de huizen van de burens klonken de harde, drukke stemmen van de radio's. Hij voelde zich vreemd opgewonden. Hij dacht: vandaag hoef ik niet naar school, en ik ben helemaal alleen in huis, het is net of het mijn huis is. Hij had zin om naar binnen te gaan en door het hele huis te lopen en overal aan te komen waar hij niet aan mocht komen en alles te doen waar hij zin in had, zich te masturberen in de stoel waar alleen oom Willem in mocht zitten, of in hun slaapkamer, waar hij ook niet mocht komen, op het echtelijk bed, maar hij wilde ook niets missen van wat er buiten gebeurde. Hij hoopte alleen dat ze geen bommen zouden gooien, maar als het brandbommen waren wist hij in elk geval wat hem te doen stond. Martin ging op zijn buik in het gras liggen. Het lawaai was afgenomen, ze vlogen nu meer zuidelijk, boven de horizon, en het waren er ook niet meer zoveel als eerst. Weer dreunden er ontploffingen, ergens. Hij hoorde de ruiten trillen en vroeg zich af of hij er niet ook papierstroken op zou plakken maar zag ervan af, want misschien was oom Willem er wel tegen en bovendien lag hij daar net zo lekker. In de verte, in het westen, meende hij witte en grijze vlekjes in de lucht te zien die langzaam omlaag dwarrelden, als sneeuwvlokjes, en er was ook een heel ver en zacht geratel en geknetter te horen, net als toen in de lucht, alleen duurde het nu veel langer.

De vogels zongen gewoon door alsof er niets aan de hand was. Hij hoorde er een vlak boven zich, in een tak van de sering-boom. Hij dacht: het is oorlog. Er zullen elke dag heel veel mensen gedood worden. Als de Heere ervoor moet zorgen dat alleen die mensen doodgaan van wie Hij het wil, dan zal Hij het wel erg druk krijgen. Dan moet Hij iedere kogel en bom en scherf besturen, dat is haast niet mogelijk, er zijn er zoveel, en zo-veel

tegelijk, en op zo veel plaatsen tegelijk. Zou Hij zich nooit eens vergissen, de verkeerde dood laten gaan? Hij dacht ook aan de vele mensen die in de afgelopen jaren aan de toring gestorven waren. Daar waren hele goede lieve mensen bij die nooit iemand kwaad hadden gedaan en ook kinderen, net als Cora, die met dat ongeluk was gestraft zonder dat ze ooit iets verkeerd had gedaan. Als ze niets gedaan hadden, zei oom Willem, en dat zei ook dominee van Beusekom, dan gingen ze dood omdat de Heere hen in Zijn goedheid tot zich riep. Maar misschien wilden ze wel helemaal niet dood, natuurlijk wilden ze niet dood, niemand wilde dood. Oom Willem had overal een antwoord op, maar meestal werd hij alleen maar kwaad als je hem iets vroeg. Hij kon die dingen beter aan dominee Van Beusekom vragen, die had ook altijd een antwoord klaar maar bleef er wel vriendelijk bij. Als hij het ook niet wist, dan zei hij: 'Deze dingen moet je niet willen begrijpen, jongen, die moet je kinderlijk geloven. Laat de kinderkens tot Mij komen, weet je wel.' Maar wat Martin wilde was nu juist, alles begrijpen en niets zomaar geloven.

Er kwam weer een vliegtuig over. Hij keek op. Het was niet zwart, maar grijsgroen en had twee lange staarten met de romp in het midden. Een 6-1, wist hij van de plaatjes die hij gezien had. Een Fokker. Eentje maar, tegen zo vele. Hij vloog in een grote bocht naar het westen en verdween. Even later waren er weer twee of drie Duitse, andere nu, grijs en slank met licht gebogen vleugels. Er klonk één harde, zware en tegelijk scherpe knal, zijn oren deden er pijn van. In huis hoorde hij de ruiten trillen en de deuren klepperen. De sirenes begonnen te loeien, weer te zouden denken dat ze iets met die verraderskliek te maken hadden. Daarom keerden ze berouwvol terug tot de kleine, maar geleide-lijk weer aangroeiende schare van dominee Van Beusekom. Het Miaranathagebouw werd hoe langer hoe leger, terwijl het kerkgebouw van de Streng Gereformeerde Gemeente iedere zondag voller werd. Want dominee Van Beusekom bleek een moedig man te zijn, die het in zijn preken niet alleen maar had over de door de oorlog veroorzaakte dagelijkse noden, maar ook, in versluierde maar voor ieder goed vaderlander niet mis te verstane termen, protesteerde tegen de wreedheden van de bezetter en de vervolging van het joodse volksdeel.

Dit laatste was de verbitterde en verslagen broeder Millenaar ter ore gekomen, en na lang aarzelen en langdurig bidden en zuchtend heen en weer lopen had God hem doen inzien dat hem hier de mogelijkheid werd gegeven de antichrist, die zich in deze goddeloze predikant manifesteerde, te vernietigen. Hij sprak er met zijn twee oudste zonen over, die zich de volgende morgen zonder aarzelen naar de dichtstbijzijnde Ortskommandantur begaven. Diezelfde middag nog stopte er een auto van de Sicherheitsdienst voor de pastorie en werd de bejaarde dominee Van Beusekom meegenomen.

'Predikant gearresteerd in Slotendrecht,' meldde het

Nieuws-en Ad vertentieblad voor Gorinchem & Omstreken enkele dagen later. 'Van onze correspondent in Slotendrecht: naar verluidt is de predikant van de Streng Gereformeerde Gemeente alhier, ds. Van B., onlangs gearresteerd en voor de bezettingsautoriteiten voorgeleid. Ds Van B. maakte zich in zijn preken al geruime tijd schuldig aan opruiende uitlatingen tegen de wettige overheid en naar het schijnt bedreef hij ook andere subversieve activiteiten. Het is nog niet bekend wie de predikant aan het hoofd van deze gemeente zal opvolgen.' Martin legde het bijna bruin vergeelde krantenknipseltje, dat uit een van de schriften gefladderd was, neer en keek peinzend voor zich uit. Plotseling herinnerde hij zich die middag weer. Hij liep toevallig langs de pastorie en zag twee donker-grijze auto's voor het huis staan, een kleine lage wagen en een wat grotere. De voordeur van de pastorie stond wagenwijd open en naast de deur stond een met een machinepistool gewapende soldaat. Een paar mensen die voor hem liepen keken schichtig naar binnen, liepen toen weer haastig verder. Martin durfde niet goed te kijken, maar keek toch. De dominee kwam naar buiten, tussen twee militairen in. Hij had zijn gezicht met de hoge witte haardos omhoog geheven, alsof hij de hulp van de hemel inriep. Hij zag Martin niet. In de gang achter hem liepen nog twee Duitsers die een kist met boeken tussen zich indroegen. Daar moesten de boeken en brochures bij zijn die de dominee hem had laten zien, de boeken die hij zelf geschreven had. Martin keek snel weer voor zich uit en holde naar het huis van oom Willem. Hij had maar één verlangen: naar zijn kamertje te gaan en daar op zijn buik op bed te gaan liggen en er niet meer af te komen, nooit meer. Er was ineens iets in hem

veranderd. Voor die dag was de oorlog en alles wat zich eromheen afspeelde eigenlijk alleen maar een soort spannend avontuur voor hem geweest. Iedere dag gebeurde er weer wat anders. Hij hield ervan, naar de knallen van het afweerge-schut te luisteren, naar de zoeklichten en het vuurwerk van de lichtspoormunitie te kijken in de zwarte nachthemel, de witte strepen van de bommenwerpers in de blauwe lucht te zien en dat machtige, orgelende geluid van die honderden motoren te horen, en wat er verder gebeurde ging hem eigenlijk nauwelijks aan. Nu voelde hij plotseling een verlamdende angst en ook iets anders, iets vaags en onbestemds dat als een groot vierkant blok op zijn maag drukte.

Hijgend holde hij de trap op, maar net voordat hij het gordijn, dat niet helemaal tot op de grond hing, open wilde trekken, zag hij de zwarte laarzen er onderuit steken. Het volgende ogenblik werd het opengerukt en stond neef Arie in zijn zwarte uniform voor hem.

'Wat doe jij hier?' vroeg Martin verontwaardigd.

'Eens rondkijken wat voor boeken je zoal hebt. Je was toch zo bevriend met dominee Van Beusekom? Heeft hij je nooit boeken gegeven?'

Hij keek op naar die harde, bleke kop met het peenkleurige haar en de helblauwe ogen. Hij haatte dat gezicht, maar was bang.

'Nee,' zei hij zacht.

'Heeft niemand je ooit geleerd met twee woorden te spreken?'

vroeg Arie hard, 'Ik ben nu volwassen en kinderen zeggen u tegen volwassenen en ja of nee meneer. Wat zeg je dus?'

'Nee meneer.'

Hij dacht na, terwijl hij in de opening van het gordijn bleef staan.

'Nee,' zei hij eindelijk. 'Nee, meneer gaat ook niet. Per slot van rekening zijn we familie van elkaar, niet?' Hij glimlachte en keek Martin doordringend aan. 'Weet je wat, noem me maar neef Arie.'

'Goed, neef Arie. En mag ik nu alstublieft naar binnen?'

Hij stapte zonder verder nog iets te zeggen opzij en ging de trap af.

Martin voelde zich rot, moest met geweld de tranen terugdringen. Hij zag voortdurend dat opgeheven hoofd met dat witte haar voor zich en voelde zich schuldig omdat hij niet naar hem toe was gegaan om hem een hand te geven, maar hij begreep ook wel dat dat onmogelijk geweest zou zijn. Ze zouden hem tegengehouden en misschien ook wel gearresteerd hebben. Maar hij had toch iets naar hem kunnen roepen, van een afstandje, een groet, iets vriendelijks, een bemoedigend woord, iets waardoor de dominee wist dat hij hem gezien had en aan hem dacht. Maar nee, niets. Laf was hij. 'Goed, neef Arie', 'Nee meneer, ja meneer' had hij zojuist gezegd, het maakte hem misselijk.

Hij zou toch ten minste iets kunnen doen om het een beetje goed te maken. Naar tante Margreet gaan om haar op te beuren, bij voorbeeld, ze zou het wel nodig hebben.

'Waar ga je naar toe?' vroeg Hendrik, de jongste, die hem weg zag gaan. Hij had zijn Jeugdstormpakje aan.

'Naar een vriendje,' zei hij.

'Waarom kom je niet met ons mee,' zei hij. 'Bij ons kun je ook nog iets nuttigs leren.'

'Ik leer al genoeg,' zei Martin en holde weg.

Alle luiken van de pastorie waren gesloten. Er was niemand.

'De dominee is weggehaald,' zei een buurvrouw, die hem naar het hek had zien lopen en nu naar buiten kwam.

'En mevrouw is naar haar familie. Wat moest je nog van hem?'

Ze keek hem vreemd aan, beschuldigend bijna, alsof hij er iets mee te maken had. Martin wist niet wat hij zeggen moest. Zonder zijn antwoord af te wachten liep de vrouw haar huis weer in.

De mensen waren anders tegen hem, de laatste tijd, niet aardig meer zoals vroeger. Soms werd er gefluisterd als hij langs kwam. Van de weinige vriendjes die hij op school had wilden de meesten niet meer met hem spelen en soms riepen ze hem na. Ze dachten: een jongen die in één huis woont met een stel NSBers, daar zal ook wel iets

mee aan de hand zijn.

Hij besloot naar Johan te gaan, een van de weinigen die nog wel met hem omgingen. Johan was een lange, slungelige jongen met een bril die altijd scheef zat en een das die ook nooit recht wilde zitten en hij was eigenlijk even eenzaam als Martin. Johan had hem, nog niet zo lang geleden, in de geheimen van de masturbatie ingewijd, de eenzame zonde die hen beiden verschrikkelijke angsten aanjoeg maar die ze toch niet konden laten. Met geen mogelijkheid, hoe hard ze het ook probeerden. Ruggemergstering zouden ze krijgen, ze zouden langzaam maar zeker krankzinnig worden, lijkleek zouden ze worden met dikke donkere wallen onder de ogen, hun benen zouden slap worden en onder hen wegvallen, iedereen zou het aan hen kunnen zien, wat een schande, en ook hun schoolprestaties zouden geleidelijk minder worden zodat op een dag de onderwijzer met hun ouders, respectievelijk oom Willem zou gaan praten en dan zou alles uitkomen.

Martin kwam vaak bij hem thuis, waar ze op zolder speelden, door niemand gestoord. Soms ook maakten ze lange wandelingen langs de rivier. Hij bleef even staan om naar de rivier te kijken, op een groot open stuk tussen twee huizen in. Het was de laatste tijd stil op de rivier, er voeren bijna geen schepen meer. Soms een kleine grijze patrouilleboot van de Duitse marine.. Soms ook landde er een Dornier vliegboot en steeg dan even later weer op, een oefenvlucht van een toestel dat pas was afgeleverd door de enkele kilometers verderop gelegen fabriek. Dat was spannend om te zien. Nu was het stil. De zon was schuilgegaan achter grijze, herfstige nevelwolken, maar het was nog lang niet donker. Hij sloot zijn ogen, haalde even diep adem en maakte ze toen weer open. Die brede, grijze watervlakte was altijd een troost voor hem als hij zich ellendig of verdrietig voelde, gaf hem een onmetelijke rust als hij onrustig was en aan dingen dacht waaraan hij niet wilde denken. De rivier, dacht hij, zou hij nooit meer kunnen missen.

Hij liep verder, sloeg de Dacostastraat in, stapte langs de nieuwe rijtjeshuizen met hun kleine voortuintjes en belde aan.

Ze gingen gelijk door naar Johans zolderkamer. Zijn ouders waren er gelukkig niet, ze keken soms ook zo

vreemd naar hem de laatste tijd.

'Weet je het al van dominee Van Beusekom?' vroeg Martin.

'Ja, natuurlijk,' zei hij. 'Iedereen weet het toch. Ze zeggen dat jouw oom...'

Martin knikte. 'Ja, ik denk het ook,' zei hij. 'Of in elk geval een van die twee oudsten van hem, Arie. Hij was in mijn kamer en vroeg of ik boeken van de dominee had. Wat zal er nu met hem gebeuren?'

Johan haalde zijn schouders op.

'Weet ik veel. Hij zal wel naar de gevangenis moeten. Of naar een kamp. Misschien maken ze hem wel dood.'

'Hij was jullie dominee,' zei Martin. 'Hoe vind je dat nu, dat God dat toelaat? Heeft God dan geen macht om dat te verhinderen?'

Johan keek een beetje hulpeloos.

'God heeft toch alle macht, of niet soms?' drong Martin aan, agressief ineens.

'Ja, natuurlijk,' zei hij. 'Maar Hij zal er wel Zijn bedoeling mee hebben.'

'Ja,' zei Martin, 'zo kun je overal wel een verklaring voor vinden. Maar weet je wat ik geloof? Ik geloof dat er helemaal geen God bestaat.'

Johan keek hem met grote geschokte ogen aan.

'En als hij wel bestaat,'vervolgde hij, 'dan is hij slecht, dan is hij een duivel.'

Johan trok bleek weg. 'Stil toch,' zei hij, 'zulke dingen mag je niet zeggen. Je bent gek dat je zoiets zegt. Hoe kan God nu een duivel zijn?'

'Nee, dat kan ook niet,' zei Martin, 'en daarom geloof ik dat ze geen van beiden bestaan, God niet en de duivel niet.'

'Hoe kan dat nou? Hoe kan Hij nou niet bestaan. Als Hij niet bestond waren jij en ik er ook niet.'

'O nee? Ik weet anders best wie mij gemaakt hebben. Trouwens, heb jij hem wel eens gezien?'

'Nee, natuurlijk niet. Een gewoon mens kan ftjem toch niet zien. Hij is onzichtbaar, en als je Hem zag zou je

gelijk blind worden of sterven. Pas als je dood bent en in de Hemel kun je Hem zien. Maar je ziet toch alles wat Hij gemaakt heeft?

'Hoe weet je dat hij dat gemaakt heeft?'

'Dat staat toch in de Bijbel? Of geloof je daar soms ook al niet meer in?'

'Nee,' zei Martin. 'De Bijbel is een boek. Niet alles wat in boeken staat is waar.'

'Wat een onzin, de Bijbel is toch niet zomaar een boek. En als Hij niet alles gemaakt heeft, wie dan? Het kan toch niet zomaar vanzelf ontstaan.'

Martin haalde zijn schouders op. 'Ik weet ook niet hoe alles ontstaan is. Maar op een dag zal ik het leren.'

Johan schudde zijn hoofd. 'Hoe kan iemand nou niet in God geloven?' zei hij. 'Als je niet in God gelooft kun je toch ook niet gelukkig zijn?'

'Ik geloof dat ik heel goed gelukkig zal kunnen zijn,' zei Martin, 'maar niet hier, niet bij mijn oom, niet in dit dorp. Ik wil hier weg, zo gauw als ik kan.'

Niet lang daarna, een paar dagen misschien, moest Martin zijn haar laten knippen. Er zaten veel mensen te wachten in de kleine kapperszaak en het was benauwd binnen. Hij liep naar buiten, ging aan de rand van de dijk staan en keek in de lucht, want hij hoorde een vliegtuig. Het was een tweemotorige bommenwerper, geen Duitser zo te zien. Toch kwam er geen luchtalarm. Het vliegtuig vloog boven de nieuwe wijk met de lage rijtjeshuizen. Ineens hing het scheef en liet zonder aanwijsbare reden zeven bommen vallen. Martin zag ze vallen, zeven minuscule, onschuldige zwarte stipjes. Ze maakten niet eens erg veel lawaai toen ze ergens achter de kastanjabomen ontploften. Toen pas ging het luchtalarm.

Martin vluchtte niet naar binnen. De bommen waren toch al gevallen en er was geen ander vliegtuig te zien. Hij bleef als versteend staan kijken naar de grote, rozig-rood gekleurde wolk van puinstof die traag omhoog klom.

Later hoorde hij dat er twaalf huizen waren vernield in de Dacostastraat. Er waren zeven doden. Johan was er een van.

Hoofdstuk 12. Een redelijk goed rapport.

Een klein, plat boekje met een vale gelig-grijze kaft viel uit het stapeltje schriften dat Martin uit de kist opdiepte. Het kwam hem vaag bekend voor, als iets uit een oneindig ver verleden. Hij raapte het op, maakte het nieuwsgierig open en zag zijn eigen naam in keurig dik en dun handschrift. Het was het rapport van zijn eerste jaar op het christelijk gymnasium. Met enige moeite las hij de verbleekte cijfers:

Vaderlandsche Geschiedenis: 6

Algemeene Geschiedenis: 8+

Aardrijkskunde: 8

Bijbelsche Geschiedenis: 3-

Godsdienstonderwijs: 1

Nederlandsche Taal: 7

Fransch: 8

Duitsch: 6

Engelsch: 7

Latijn: 7

Natuurlijke Historie: 9

Natuurkunde: 9

Meetkunde: Algebra: 3

Lichamelijke Oefening: 6

Gedrag: 8

Het was waar. Op school was hij een braaf ventje geweest, geïntimideerd door het grote gebouw, de lange gangen en hoge trappenhuizen waarin zijn stappen hol weergalmden, de kerkachtige aula met zijn gebrandschilderde ramen en moderne kerkorgel, de str enge sfeer in de klaslokalen met de smalle, hoge vensters en de eigenaardige, haast dreigende, haast gevaarlijke geur die er hing, een geur die hij nooit thuis had kunnen brengen, drie zo subtiel was dat hij zich soms afvroeg of hij het zich misschien verbeeldde, en daarom durfde hij er anderen nooit naar te vragen. Trouwens, na een tijdje rook hij het niet meer. Maar het was een geur die hij later, in heel andere omstandigheden, in heel andere landen zelfs, soms vaag herkende en dan onmiddellijk met dat eerste schooljaar associeerde. Een enkele keer, gedurende een fractie van een seconde, voelde hij dan weer dat mengsel van onbestemde angst en nieuwsgierige opgewondenheid van die eerste gymnasiumdagen, had hij weer dat zelfde rare holle gevoel in zijn buik. Het verdween voordat hij het kon vatten en liet alleen een soort vage nostalgie achter. Soms ook kwam het in zijn dromen terug. Dan liep hij door de gangen van het gebouw wanhopig te zoeken naar zijn klaslokaal maar kon het niet vinden doordat alles anders leek, hoewel de geur overal om hem heen was. Of hij zat in zijn schoolbank en moest iets opschrijven maar wist niet wat. Iedereen wist het behalve hij, en ten slotte bewoog hij zijn pen maar over het papier en deed alsof. Maar ook die dromen waren al sinds vele jaren niet meer teruggekeerd.

Martin hield het boekje voor zijn neus. Het rook naar muffe aardappelen.

Hij ging graag naar het gymnasium, liever dan naar de School met den Bijbel in het dorp. Hij was geweldig leergierig, voelde zich gedreven door een grenzeloze nieuwsgierigheid. Hij wilde weten. Weten hoe alles ontstaan was, hoe alles in elkaar zat. Hij nam zich voor, later aan de universiteit verder te studeren, een groot geleerde te worden en opzienbarende ontdekkingen te doen op het gebied van de wetenschap. Maar er was ook nog een andere reden voor zijn leergierigheid. Nu hij niet meer in het bestaan van een God geloofde (hoewel soms, als het onweerde bij voorbeeld, de oude irrationele angsten hem weer overvielen), zocht hij naar een bevestiging van zijn argumenten. Hij wilde, als hij er ooit weer eens met vriendjes over sprak, met overtuigende bewijzen kunnen

verklaren hoe en waarom dan wél alles was zoals het was. Daarom toonde hij de meeste interesse en haalde hij de beste cijfers voor vakken als natuurlijke historie, natuurkunde en, in latere jaren, scheikunde. En ook al werd dat alles hem vanuit een orthodox christelijk standpunt onderwezen, hij wist tussen de regels door te lezen. En zo bevestigde het weinige en hoogst elementaire dat hij in die jaren leerde alleen maar wat hij intuïtief al had vermoed: dat er niets was. Geen God en geen Schepper, geen enkele vorm van Opperwezen of Hogere Macht die alles gemaakt had en alles regelde en bestuurd en waaraan alles en iedereen onderworpen was. Alleen durfde hij er met niemand over te praten. Hij was waarschijnlijk de eenzaamste atheïst in het hele land.

Wiskunde daarentegen interesseerde hem helemaal niet. Wat hem vooral tegenstond was het abstracte karakter ervan. Hij begreep het niet en wilde het ook niet begrijpen. Voor algemene geschiedenis had hij duidelijk meer belangstelling dan voor de vaderlandse. Franse en Pruisische koningen met hun grandeur en hun frivole manier van leven hadden zijn volle sympathie, veel meer dan de brave, vrome stadhouders en prinsen voor wie hij alleen maar verachting voelde. Wat hem vooral tegenstond was de dikke christelijke saus waarmee de Nederlandse geschiedenis werd overgoten, waardoor het de kroniek werd van een klein, dapper, voortdurend door boze vijanden omringd maar onmiskenbaar uitverkoren en door God beschermd volkje, een jongere versie van het volk van Israël. Een soort Heilige Land aan de Noordzee. Maar dat waren allemaal dingen die Martin voor zich moest houden. Zelfs met zijn schoolvrienden durfde hij er niet over te praten.

Maar waar hij de slechtste cijfers voor haalde, dat waren Bijbelse Geschiedenis en Godsdienstonderwijs. En dat was natuurlijk helemaal niet de bedoeling van oom Willem geweest.

Broeder Millenaar was uit principe tegen studie en intellectueel gedoe gekant. Daarom mochten zijn zonen ook niet 'verder leren,' zoals dat in die tijd en in die kringen werd genoemd. Studie was uit den bozen en bovendien iets voor de rijken; voor hun soort mensen was dat niet weggelegd. Maar volgens testamentaire beschikking (daar hadden Martins ouders ten minste tijdig voor gezorgd) was hij wel verplicht om Martin naar het gymnasium en later naar de universiteit te laten gaan. Daar waren speciale fondsen voor vastgelegd. En als hij dan toch naar zo'n

gymnasium moest, dan maar liever een van degelijke christelijke beginselen, zodat hij ten minste niet helemaal voor de heidenen opgroeide. Misschien kon hij dan later in Kampen verder studeren en groeide er toch nog een soort predikant uit die jongen.

Met een 1 voor godsdienst leek dat toch wel een beetje moeilijk te worden. De dodelijke angst toen hij het rapport aan oom Willem moest laten zien was zo groot dat hij er zelfs even over dacht om met de cijfers te knoeien. Gek genoeg was oom Willem niet eens erg kwaad geworden. Hij had in die tijd wel andere zorgen aan zijn hoofd. 'Zeker slechte leraren,' had hij, nauwelijks geïnteresseerd, gemompeld terwijl hij nors zijn nu geheel verbleekte handtekening zette.

Martins knieën werden stram van het op de grond zitten. Steunend op zijn linkerhand kwam hij moeizaam overeind en liep bijna strompelend naar het bureau, waar hij met een zucht van verlichting in de oude, krakende draaistoel ging zitten. Door het open raam kwamen de zachte geluiden van een bewolkte zomermiddag, het verre dreunen en kloppen van scheepsmotoren op de rivier, die hij alleen kon zien als hij voor het raam ging staan, flarden muziek in de tuin van de burens, ruziënde vogels. Door de lucht dreven grote grijze en witte wolken, de mogelijkheid van enkele lichte buien was voorspeld. Over anderhalve maand alweer zou de herfst beginnen. Hij vroeg zich af of hij de melancholie ervan hier beter zou kunnen doorstaan dan in dat andere land waar hij het vorige jaar had doorgebracht. Hij zou altijd kunnen vluchten, al was het maar tijdelijk, naar de Bahama's desnoods, maar ook dat maakte hem zo moe, hij kende het allemaal al zo goed. Drieënzestig herfsten waarvan hij er, pak weg, misschien vijftien min of meer bewust had geleefd. Vijf en vijftig min of meer bewust beleefde zomers, winters, lentes. Zo veel zouden er niet meer komen, dacht hij. Tien misschien, of vijftien, of vijf. Hij streek met zijn vingers over het vergeelde, broos geworden papier, oor logspapier. Vijftig jaar lagen er tussen het moment waarop zijn dunne, gladde kindervingers het toen hadden aangeraakt en het ogenblik waarop zijn nog altijd dunne, maar rimpelig en vlekkelig geworden oudemannenvingers het nu aanraakten. Dezelfde vingers, hetzelfde papier.

Hij dacht terug aan die periode. Hij herinnerde zich, na de aanvankelijke angst en beklemming van de eerste schooldagen, een gevoel van onmetelijke bevrijding. Het gymnasium leek oneindig ver te liggen van dat enge, bekrompen dorp waar hij al zijn bewuste kinderjaren had doorgebracht. Het was zijn eerste kennismaking met wat hem zo iets als het Echte Leven leek, de Wereld waar oom Willem altijd zo misprijzend over sprak. Het grote bakstenen gebouw lag niet ver van het stadscentrum, dat weinig meer dan een kale puinvlakte was, maar toch, een grote stad. Er reden mooie, donkergele trams en er liepen duizenden anonieme mensen die niet eens naar hem keken, er waren vrouwen met felrode lippen en nagels en opzichtige kleren, er waren café's waar bonkende muziek uit kwam en bioscopen waar nog weer heel andere, nog ruimere en rijkere werelden voor hem opengingen.

Daar ging hij soms stiekum heen als hij van de godsdienstlessen spijbelde en wat geld had weten over te sparen van de melkcenten die hij meekreeg. De opwindende, zondige sfeer in zo'n donkere zaal, de vage zoete geur van parfums en andere, ondefinieerbare maar nog opwindender geuren die misschien alleen maar in zijn verhitte verbeelding bestonden. Het journaal met de grote V dwars over het doek dat vol beelden van tanks op modderige wegen en marcherende soldaten was. UFA-films. Heinz Rühmann en lier i ka Röck, het fantastische idee dat hij, alleen al door daar naar te kijken, iets deed wat volstrekt niet mocht, een zonde die hem, volgens de opvattingen van oom Willem, op eeuwig branden in de hel zou komen te staan (behalve natuurlijk, dacht hij met een spottend lachje, als hij uitverkoren was). En daarbij ook nog het vage, onbegrijpelijke, onvatbare, wee en slap makende gevoel van verliefdheid op een medespijbelend vriendinnetje dat naast hem zat, Trudy, heette ze, mijn God, hij wist zelfs haar naam nog. De sentimentele, zoet-romantische muziek van Wiener Blut, die hij zelfs na jaren nog altijd weer met dat eerste gevoel van verliefdheid verbond, haar hand op enkele centimeters van de zijne, haar rokje, dat bijna zijn plus-fours aanraakte zodat er een vreemde, haast gekmakende elektrische trilling hing tussen die twee zo verschillende stoffen, en toch maar niet durven, niet durven.

Het idee van oneindig verre afstand werd ook in de hand gewerkt door de lange duur van de dagelijkse reis, die

met twee treinen plaatsvond, een stoomtrein en een elektrische. Martin herinnerde zich een donkere herfstmiddag, alleen in de houten coupé van de stoomtrein, op weg terug naar het duffe dorp, de beklemmende sfeer van het huis aan de rivier. Hij hoorde gestoei en hoge, gillend lachende meisjesstemmen in de aangrenzende coupé. In de tussenwand zat een klein rond gaatje, waar eens een kwast in het hout had gezeten. Hij klom op de bank, keek erdoor en zag in het vale licht van de gaslamp een wirwar van witte meisjesdijen en gretig graaiende jongenshanden. Zijn verlangen, erbij te zijn en mee te doen was zo overweldigend dat het pijn deed en hij wel door die dunne houten wand heen had willen breken. Hij ging zitten, masturbeerde op het ritme van de wielen en even later zag hij zijn zaad als een dun, donker stroompje in het zwartgrijze roetstof van de vloer verdwijnen. Na nog een jaar kwam er plotseling een eind aan. De school werd gesloten, op de twee zijvleugels werd luchtafweergeschut geplaatst, soldaten trokken in het gebouw. De lessen werden nu in een andere school in een verder afgelegen stadswijk gegeven, haar Bristol Blenheims en Vickers Wellingtons bombardeerden regelmatig de stad, het begon te gevaarlijk te worden, zei oom Willem.

Martin kon zich geen enkele periode in zijn leven herinneren waarin de tijd zo tergend langzaam voorbij was gegaan. Er waren grote hiaten waarvan hij zich niets meer kon herinneren, van de rest vaak niet meer dan losse flarden en details: het schaarse lamplicht waaronder hij voor de zoveelste maal zijn schoolboeken doornam, het zingen van de fietsdynamo als hij door het verduisterde dorp reed om een kannetje melk te halen bij een bevriende boer, het doodsbericht van de oudste zoon, Willem, gesneuveld bij Smolensk. Oom Willem die, somber en zwijgzaam, bijna niet meer uit zijn zolderkamer kwam, het 1 andwachtersuniform en het grote zwarte geweer van Hendrik, de jongste. En op een dag het hoopgevende, geleidelijk dichterbij komende dreunen en rommelen van ver geschutvuur dat alle ramen en deuren van het huis voortdurend deed trillen.

Het kwam van ergens ten zuiden van de rivier. Op een mooie, vroege herfstdag, hij was net awiLitien geworden, hield hij het niet langer uit. Hij pakte zonder iemand iets te zeggen zijn fiets, stak met de veerpont de rivier over en reed naar het zuiden, het opwindende, zwaar dreunende rommelen tegemoet. Zijn plan was, het front te

bereiken en zich als vrijwilliger bij de Engelsen te melden. Hij zag zich al in het groene uniform met de platte helm, het Lee Enfield geweer over de schouder, als held het dorp binnentrekken, toegejuicht door alle meisjes die vroeger niets van hem moesten hebben. Maar hij kwam niet ver. Op een smalle klinkerweg waar vrachtauto's vol terugtrekkende Duitsers hem tegemoet reden, werd hij tegengehouden door een soldaat die hem zijn fiets afpakte. Hij sliep die nacht in een boerderij waar een meisje was, zo mooi dat hij er helemaal wee van werd en er wel altijd had willen blijven. Maar de volgende dag was hij al weer terug in het huis van oom Willem en tante Dirkje, waar het stil was, want de twee jongsten waren voor alle zekerheid naar Duitsland gevlucht.

Martin pakte het schoolrapport met beide handen op, verscheurde het en gooide de snippers in de plastic vuilniszak die hij naast het bureau klaar had staan. Hij vroeg zich af waarom oom Willem het rapport bewaard had. Het kon hem toch alleen maar ergernis bezorgd hebben. Zoals meer dingen van hem die Martin in de kist gevonden had. De prentbriefkaart uit Parijs bij voorbeeld, die hij kort na zijn aankomst daar aan tante Dirkje had gestuurd. Een lelijke, ingekleurde foto van de Place de la Concorde met de Eiffel toren boven de onnatuurlijk groene bomen, ergens rechts van het gebouw van de Assemblée. 'Het gaat mij goed,' had hij erop geschreven in dat rare, bijna kinderlijke handschrift dat hij toen nog had. 'U hoeft zich geen zorgen over mij te maken. Groeten aan oom Willem.' Hij kon zich niet eens herinneren dat hij de kaart gekocht had. Waarschijnlijk in een rare, plotselinge opwelling van schuldgevoel.

Het ging hem trouwens helemaal niet goed. Hij zat, een paar jaar na de oorlog, in een sombere hotelkamer waarvan hij de huur niet kon betalen en hij wist niet hoe hij aan eten moest komen. Het was de enige periode in zijn leven waarin hij echt arm was geweest. In een opwelling was hij er met veel te weinig geld naar toe gereisd, ook weer zonder iemand iets te zeggen, als een heimelijke vlucht. 's Morgens vroeg was hij na een slapeloze nacht aangekomen, een willekeurig hotel binnengelopen, op bed gaan liggen en in slaap gevallen. Hij werd gewekt door het dwingende geluid van tweetoni ge sirenes en een hardnekkige riool lucht die in golven de kamer binnendrong. Het was warm en donker in de kamer, hij zweette. Buiten vierde de stad feest. Het was de 14e juli

maar dat was niet eens tot hem doorgedrongen. Hij ging de deur uit en liep zonder plan rond, verdoofd door de warmte, de drukte en het lawaai, en toen hij terug wilde kwam hij tot de ontdekking dat hij niet wist hoe zijn hotel heette. Hij was zelfs vergeten naar de naam van de straat te kijken. Nadat hij urenlang had rondgelopen vond hij straat en hotel door stom toeval terug.

Het was al donker. Hij dronk een glas wijn en at een hard broodje aan de bar. Hij zag zichzelf in de spiegel achter de flessen, een belachelijk, rood aangelopen en bezweet baby-face dat hier helemaal niet thuishoorde. Naast hem stond een vrouw met uitdagend rode lippen die naar hem lachte. Een vrouw die naar hem lachte, het duurde even voordat het tot hem doordrong. Hij glimlachte met verkrampde lippen terug, eerst in de spiegel, een tijdje later pas durfde hij opzij te kijken, waar ze stond. Na een kwartier was ze op zijn kamer. Ze had lichtblauw, zijden ondergoed aan. Dat herinnerde hij zich nu nog, na bijna vijfenveertig jaar: lichtblauw zijden ondergoed. Van de rest herinnerde hij zich niets, zelfs niet haar lichaam. 'Wat tril je toch,' vroeg ze, 'is het soms de eerste keer?' Martin schaamde zich, probeerde het trillen te bedwingen. 'Welnee,' loog hij hees. Het kostte hem bijna de helft van al het geld dat hij had meegenomen om hier voor onbeperkte tijd te leven.

Hij was zonder het te weten midden in de hoerenwijk van Barbès-Rochechouart terechtgekomen. Aan de overkant van de smalle, vierkante koker waar hij op uitkeek, op nauwelijks drie meter afstand, was een raam dat altijd openstond. Vier of vijf keer per avond ging er het licht aan en kwam er een hoer met een klant binnen, misschien wel dezelfde die hem had ingewijd. Hij had het volle uitzicht op het bed. Soms stond hij er in het donker al masturberend naar te kijken, tegelijkertijd walgend van de weë rioollucht die uit de dikke, langs het raam lopende buizen kwam. Soms huilde hij bijna van eenzaamheid en verlangen. Maar ik ga niet terug, zei hij bij zichzelf.

Later ging het beter. Hij maakte de anonieme heren die de nalatenschap van zijn vader beheerden duidelijk dat hij in Parijs zijn studie wenste voort te zetten en kreeg nu regelmatig zijn maandelijkse toelage toegezonden. Het was ruim voldoende om normaal van te leven, maar voor hem was het zelden toereikend. Want zodra de chèque

binnen was, begon dat vreemde gevoel in zijn onderbuik weer te woelen dat hem volstrekt willoos maakte. Dan ondernam hij vanuit zijn mooie, comfortabele kamer in de rue Royer Col 1 ard lange nachtelijke tochten naar de rue du Roi-de- Sicile, de rue Saint-Denis, de Boulevard Sébastopol en soms zelfs helemaal naar de omgeving van de Madeleine, waar de duurdere types rondliepen. Urenlang slenterde hij dan rond, langs al die schimmige, vaag verlichte figuren die daar op straathoeken, bij de ingangen van bars of nonchalant-uitdagend tegen lantarenpalen aan geleund stonden te wachten, tot hij er eindelijk een vond die hem beviel, niet te hoerig, met het exact juiste mengsel van onschuld en perversie, met exact de juiste blik in de ogen, de juiste trek om de mond, de juiste lengte van haren, omvang van het middel, vorm van benen en vooral de juiste kleding. En dan, tegen de morgen al, keerde hij met een immens gevoel van leegte en doffe moeheid terug door die eindeloos lange rue Saint-Denis, waar er altijd wel eentje stond die hij eerder niet gezien had en die de volmaaktheid nog dichter leek te benaderen dan de vrouw die hij had gekozen en die het toch niet bleek te zijn. En verder langs de Hallen met hun ronkende vrachtautomotoren en weezoete geuren van rottend fruit, langs het Chatel et waar de laatste wrakken van de nacht stonden te lonken, met oude gerimpelde gezichten vol zwarte vegen, lange sliertige grauwgrijze haren, soms met een houten been of maar één arm.

Soms strekten zijn nachtelijke zwerftochten zich uit naar de meer traditionele buurten der zonde, de Boulevard Clichy en Pigalle, maar het type vrouwen daar beviel hem niet, ze waren al te stereotiep. Om de een of andere reden stelde hij zich voor dat zijn vader juist daar had gelopen. In die tijd ging iedere vreemdeling naar Pigalle, dacht hij. Of had hij een vaste vriendin ergens anders in de stad? Qing hij naar de hoeren, of alleen maar naar de beroemde nachtclubs? Waar zou hij de fameuze gouden kousenbanden hebben gekocht? Hij wist niets van zijn vader, minder dan niets. Een vreemde was hij altijd geweest.

Soms zou hij willen dat hij nog leefde. Dat hij met hem kon praten zoals twee volwassen mannen met elkaar spreken, twee vrienden. Misschien zou hij zich, nu hij zoveel ouder was, meer met hem bemoeien, meer contact met hem hebben dan toen hij nog een lastig klein kind was, hem dingen vertellen over vroeger, toen hij zelf nog

jong was. Hij zou willen dat zijn vader hem hier zag lopen, in deze stad, in deze buurt, in zijn voetsporen misschien. Samen met hem aan een bar zitten of op een van de overdekte terrassen om naar de voorbijgangers te kijken, de vrouwen vooral, maar niet samen naar de hoeren gaan, nee, dat toch maar liever alleen. Soms zou hij zelfs willen dat zijn vader hem raad zou geven, zoals vaders aan hun zonen van die leeftijd doen, ook al zou hij zich niets van die raad aantrekken. Om de een of andere reden vertederde de gedachte aan zijn vader hem, terwijl hij, in al de jaren dat hij bij oom Willem was, maar zelden aan hem gedacht had en iedere opkomende gedachte aan hem zo veel mogelijk had onderdrukt.

Aan zijn moeder dacht hij minder. Ook zij was altijd zo ver, zo afstandelijk geweest. De contacten met het kindermisje waren veel intiemer. Hij kon zich het gezicht van het meisje zelfs beter voor de geest halen dan dat van zijn moeder, ook al had hij geen foto van haar. Een zacht, ietwat rond en bol gezicht was het, met grote blauwe ogen en een mond met dikke rode lippen die in zijn herinnering altijd lachten. Van zijn moeder herinnerde hij zich alleen haar verschijning, die lang en slank was, rijzig, elegant, altijd modieus gekleed, ook in huis; en haar ietwat afgemeten stem, en vooral haar geuren. Soms, als hij hier op de boulevards een vrouw zag lopen die een beetje op haar leek, of die net zo'n parfum gebruikte, voelde hij iets, een vage nostalgie, een gevoel van spijt, van verlangen naar iets dat onherroepelijk onbereikbaar was.

Later was het niet meer de fysieke behoefte die hem naar de rue Saint-Denis en omgeving dreef, maar een vreemd, pervers soort heimwee. Soms was het alleen al de geur van rottend fruit die dat nostalgische gevoel in hem opriep. Hij zwierf er ook dan weer uren lang rond, alleen maar kijkend en in gedachten keurend en uitzoekend, en verder niets.

Maar meestal bleef hij in zijn kamer, alleen. Het was een eenzaamheid die hij zelf zocht, want hij hoefde niet alleen te zijn. Hij kon vrienden en meisjes ontmoeten in de Capoulade of de Dupont-Latin, in het Café de l'Odéon of de Tournon. Maar op zulke avonden gaf hij er de voorkeur aan voor het open raam te staan, met zijn ellebogen op het dunne, koude ijzer van de balustrade geleund, en doelloos naar de glimmende daken van de

geparkeerde auto's te staren, of naar het Vietnamese restaurant aan de overkant, de kleine bar ernaast waar altijd dronkemansruzies waren, of naar de donkere bomen van het Luxembourg aan het einde van het korte straatje, die zwart afstaken tegen de rossig oplichtende nachthemel. Blij met de eenzaamheid. Maar ook blij als er onverwachts, op klikkende hakjes, bezoek kwam aanlopen uit de richting van de Boulevard Saint-Michel of de rue Saint- Jacques.

Hij wist nu heel zeker dat hij nooit meer naar Nederland wilde terugkeren. Nederland, de naam alleen al. Het deed hem denken aan nederigheid, een van de deugden van het calvinistisch christendom. Nederland, nederigheid, alles even klein en laag, beperkt en benepen. Hij schaamde zich soms, Nederlander te zijn, vond het vervelend als iemand hem vroeg waar hij vandaan kwam en hij het wel moest bekennen. Ah, Nederland, mooi land, zeiden ze dan, les tulipes, les moulins, les canaux, Rembrandt, Van Gogue. Et tellement propre! Hij vond het er helemaal niet schoon. De mensen schrobden hun stoep misschien maar wasten zich in de keuken en het vuilnis werd maar twee keer per week opgehaald. Hier had hij ten minste een wastafel en een badkamer.

Van landgenoten hield hij zich ver. Hij gruwde als hij ergens Nederlands hoorde spreken, die trage, bedachtzame taal die hem onmiddellijk weer aan predestinatie, zonde, schuld en straf deed denken. Het liefst zou hij zich tot Fransman willen laten naturaliseren, dat was ten minste een natie om trots op te zijn, met een roemruchtige geschiedenis vol cultuur en militaire overwinningen. Hij dacht er soms serieus over. Maar 'Des frangais comme toi, on n'en veut pas,' zei een van zijn medestudenten hem eens, kwaad omdat hij had vergeten een armzalige duizend francs, die hij eens van hem geleend had, op de afgesproken tijd terug te geven.

Van studeren kwam niet veel, vooral toen hij in een nieuw groepje kennissen werd opgenomen, die hun hoofdkwartier niet in de omgeving van de Boul'Mich, maar in het Zesde, in Saint- Germain-des-Prés hadden opgeslagen. Daar zwierf hij rond van café naar café, van Le Mabillon naar Le Royal Saint-Germain, van de Royal naar de Bonaparte en vandaar naar de Rhumerie Martiniquaise of de Tabac Saint-Claude. In de Flore of de Deux Magots kwamen ze niet. Die waren niet alleen te duur, maar er streken ook te veel toeristen neer om naar

de Meester te kijken. Martin herinnerde zich de urenlange gesprekken in de rokerige atmosfeer van de café's, met het oorverdovende gesis van de espressomachine op de achtergrond, de nachtelijke razzia's soms met de grote donkerblauwe overvalwagens. Hij zorgde er wel altijd voor dat zijn verblijfsvergunning in orde was, zodat hij niet de hele nacht op het bureau hoefde door te brengen. En dan, aan het einde van zo'n nacht, naar huis door de eindeloos lange, stille rue Monsieur le Prince, doodmoe en meestal alleen, de oostelijke hemel boven het Luxembourg al vaag oplichtend achter de zwarte boomkruinen.

Soms ook bracht hij nachten lang door in de kelders van Le Vieuw Colombier, de Club Saint-Germain of Le Tabou, waar Mi les Davis speelde en waar soms de Meester kwam om stil te luisteren in een donker hoekje. Maar wat hij er zocht was meer dan muziek en dansen. Hij deed al alles wat hem vroeger verboden was, maar het was nog niet genoeg. Het leek wel of hij anderen, en vooral zichzelf, voortdurend moest bewijzen dat hij geen vrome calvinist was, niet de dominee waar de jongens van het dorp hem voor uitscholden, maar het volstrekte tegendeel. Om de een of andere reden hoopte hij juist in die kelders het absolute dieptepunt van zonde en kwaad te ontdekken en zich daar zwelgend in onder te dompelen, hoewel hij heel goed wist dat het ook daar niet te vinden was. Hij wist trouwens nauwelijks wat hij zich er bij voor moest stellen. Een soort orgie misschien, met tientallen vrouwen, een weelde van blank, bloot vlees waar hij naar hartelust in kon graaien? O nee, hoe vulgair, dat was het ook niet. Hij had trouwens wel wat vluchtige relaties, een paar Franse studentes met wie hij onbekommerd naar bed ging, zonder aan mogelijke gevolgen te denken, een Amerikaanse die over trouwen begon te zeuren, een Italiaans meisje dat hinderlijk sterk naar muskus rook. Er was ook een meisje dat hem mateloos opwond, meer dan alle anderen, maar toen hij eens met haar in de bioscoop zat, zei ze al bij voorbaat: 'Surtout ne me touche pas!' Maar dat soort kleine frustraties, daar kwam hij gauw genoeg overheen en ook die vreemde behoefte om het absolute diepte- of hoogtepunt - het hing er maar van af hoe je het bekeek - van 'le Vice' - te ontdekken, verdween.

Vaak zag hij de Meester die, met ietwat schuifelende, aarzelende stap, altijd een beetje gebogen, bijziend voor

zich uit. turend door de dikke ronde brilleglazen, meestal met een paar boeken en een pak papieren of een oude zwarte aktentas onder de arm, naar het café liep waar hij een groot deel van de dag doorbracht. Martin had hem wel aan willen spreken, maar durfde het niet. Hij had enkele van zijn boeken gelezen, die schenen te bevestigen wat hij al dacht. Er was niets. Maar het niets benauwde hem niet, joeg hem geen angst aan, van de vrijheid genoot hij en over de verantwoordelijkheid dacht hij zelden na. Misschien was het toch niet helemaal dezelfde vrijheid, hetzelfde Niets als waar de Meester over schreef, waar schijnli k was hij doodgewoon ook een van de Salauds, dacht hij terwijl hij de prentbriefkaart langzaam boven de plastic vuilniszak versnipperde. Toen hij drie jaar in Parijs had gewoond werd hij meerderjarig en kon hij de beschikking krijgen over het kapitaal dat zijn ouders hem hadden nagelaten. Het was erg veel, meer dan hij had verwacht. Het was genoeg om zijn hele verdere bestaan ruim van te leven. De studie interesseerde hem niet meer. Hij dacht aan de onmetelijke, grenzeloze vrijheid die dat geld hem verschaft. Hij besloot dat hij lang genoeg in Parijs had geleefd en begon overal heen te trekken tot hij, door een stom toeval, na al die tientallen jaren weer in dat kleine nederige land en zelfs in dat duffe huis aan de rivier terecht was gekomen.

Hoofdstuk 13. Onverwacht bezoek.

De eerste keer dat Martin wakker werd was het nog donker. Hij zag het grijze vlak van het raam, vaag weerkaatst in de spiegel deuren van de klerenkast. Hij had net iets gedroomd, iets dat zo intens was dat hij er wakker van was geworden, maar hij kon het zich niet herinneren, het was weggeleden in het niets van de slaap. Hij stond op om te gaan plassen, zag dat het kwart over vier was. Het zou al gauw licht worden, maar nog veel te vroeg om op te staan. Nog drie, vier uurtjes, dan mocht hij aan de nieuwe dag beginnen.

Het was volmaakt stil, ook van de rivier kwam geen enkel geluid. Alleen boven klonk af en toe een zacht gekraak en geritsel. Hij was er al aan gewend geraakt, geluiden van het oude hout, of een muis misschien die op iets knaagde. Hij stapte weer in bed, draaide zich om en sliep bijna onmiddellijk weer in.

Hij droomde dat hij in een zaal vol mensen zat. De zaal leek op het Maranathagebouw met zijn grijze wanden en okergeel geverfde ijzeren pilaren, maar was veel groter. Er was een overweldigend geroezemoes van stemmen. Tussen de mensen door liepen ordebewakers in zwarte uniformen, de zwartleren knuppels en pistoolholsters aan hun

koppelriemen. Hij wist dat hij zich in Berlijn bevond en dat het 1933 was. Straks zou de Führer binnenkomen om het woord te voeren.

Ineens werd het stil in de zaal. Hij keek om. De achterdeuren gingen open en de Führer stapte, geflankeerd door ordebewakers, naar binnen en liep met grote, gedecideerde stappen over het middenpad naar voren. Onder de grote klep van zijn pet zag hij de rode, borstelige wenkbrauwen van oom Willem. Het verbaasde hem helemaal niet dat oom Willem de Führer was, hoewel hij het nooit eerder had geweten. Hij begreep onmiddellijk dat hij hier niet langer kon blijven. Als hij de uitgang nog maar kon bereiken voordat oom Willem begon te spreken. Hij stond op, wrong zich tussen de zittende mensen door naar het middenpad. Twee ordebewakers probeerden hem tegen te houden. Hij rukte zich los, stormde door de achterdeuren naar buiten en holde door de stille, nachtelijke straten van Berlijn, achtervolgd door de mannen in hun zwarte uniformen. Ineens begonnen aan alle kanten alarmschellen te rinkelen. Nu ben ik verloren, dacht hij. Hij werd met een schok wakker en lag doodstil.

Het gerinkel bleef aanhouden, maar zachter nu. Het kwam uit de aangrenzende kamer. Telefoon, begreep hij. Onbegrijpelijk, zo vroeg, het begon net licht te worden. Hij sprong uit bed, holde erheen, pakte de horen op.

'Ja, Hallo?... Hallo?'

Niets. Even later een klik, de verbinding was verbroken.

'Verdommel' zei hij.

Het was bijna 5 uur, zag hij op de klok. Hij liep naar de keuken om een glas water te drinken en ging toen weer naar bed. Op zijn rug lag hij naar het geleidelijk lichter wordende raam te kijken en naar de langzaam vorm aannemende contouren van de dingen in de slaapkamer. In de bomen begonnen de vogels te kwetteren, het gordijn zwaaide langzaam heen en weer in het windje dat van de rivier kwam. Het beloofde een mooie, warme dag te worden. Maar eerst nog wat slapen, zei hij bij zichzelf.

Het lukte niet. Boven het gekwetter van de vogels en de geluiden van de eerste langsvarende schepen uit hoorde

hij het bonken van zijn hart, veel harder en sneller dan normaal. Hij hoorde het in zijn oren, in zijn slapen, in zijn hals, zijn keel, zijn borst. Het is nog de schrik van die plotselinge telefoon, dacht hij, maar dan zou het toch zo langzamerhand wel over moeten zijn. Hij was bang en voelde dat het zweet hem uitbrak. Niet nu, dacht hij. Nog niet. Hij aarzelde of hij op zou staan en een dokter bellen. Maar als het niets was zou hij alleen maar een belachelijk figuur slaan. Het beste was, voorlopig doodstil te blijven liggen, als hij opstond werd het misschien wel erger. Hij zag zich al ergens halverwege de telefoon neervallen en op de vloer blijven liggen zonder om hulp te kunnen roepen. Misschien toch maar eens een extra toestel naast zijn bed nemen, dacht hij.

Martin mankeerde niets. Andere mannen van zijn leeftijd die hij gekend had, of jonger zelfs, leden aan alle mogelijke kwalen: maag, lever, arthrosis, artritis, blaas, nieren, bronchitis, hart, prostaat. Maar hij had niets. Zelfs zijn bloeddruk was in orde. De griep had hem al in geen jaren te pakken gekregen en verkouden was hij ook zelden. Een bijna agressieve gezondheid, dacht hij, als je het met anderen vergeleek, en het maakte hem ook wel eens ongerust. Eens zou het toch toeslaan, onverwachts, het hart, of een beroerte, of een slopende kwaal die zich geleidelijk van hem meester maakte.

Hij was niet bang voor de dood, maar wel voor het doodgaan. Achter de dood was niets, daar was hij zeker van, maar voordat het zo ver was, die korte momenten die naar het scheen een eeuwigheid leken te duren, dat was het wat hem angst aanjoeg. Doodgaan was niet erg zolang je het maar niet merkte. Je zou er even weinig van moeten merken als van het moment waarop je geboren werd. Je was er, en ineens was je er niet meer, was er niets meer. Maar zo ging het zelden. Zelfs als je in je slaap stierf merkte je het misschien nog, in de vorm van een nachtmerrie of zo. Misschien moest hij nu toch eindelijk maar eens serieus stappen gaan ondernemen en lid worden van een euthanasievereniging. Met een beetje geluk zouden die hem middelen aan de hand kunnen doen waardoor hij, als het ooit zo ver kwam, als hij ongeneeslijk ziek of hulpbehoevend werd, zelf op eigen initiatief geruisloos en ongemerkt het leven kon verlaten.

Intussen deed hij alles om zijn gezondheid op peil te houden. Hij deed gymnastiek, liep veel, at niet teveel vlees,

vet en suiker, ontbeet al jaren met yoghurt en granen, rookte niet, dronk matig en zorgde er vooral voor iedere dag op zijn minst één appel te eten. Als hij door omstandigheden die appel eens oversloeg, raakte hij in paniek, meende zich al minder goed te voelen en dacht dat het rampen tot gevolg kon hebben. Aan die appel klampte hij zich vast als aan een reddingsboei.

Martin lag plat op zijn rug en probeerde zich te ontspannen. Hij voelde geen pijn in de hartstreek, dat was in elk geval iets. Het bonken begon ook geleidelijk minder snel en luid te worden. Hij haalde diep adem en probeerde aan prettige dingen te denken. Nog even slapen, dan opstaan, gymnastiek doen, de krant uit de bus halen, ontbijten in de tuin, aan de in de ochtendzon glinsterende rivier, en dan naar boven, verder snuffelen in het bureau en de kist. De papieren van oom Willem begonnen hem hoe langer hoe meer te intrigeren. Hij was nieuwsgierig wat hij vandaag weer aan zou treffen.

Net toen hij in begon te dommelen schrok hij wakker van een harde bons boven in wat vroeger de kamer van oom Willem was. Zijn hart begon opnieuw te bonken, maar deze keer duurde het niet lang. Het zal wel weer niets zijn, dacht hij, en sliep in.

* * *

Toen hij die morgen de deur van oom Willems kamer opende, was het eerste wat hij zag het scheefgezakte cylinderbureau. Een van de poten was gebroken. Dat was de bons geweest die hij gehoord had. Hij bukte zich. De poot was van binnen volledig uitgehold, en op de vloer lag een hoopje geel stof. Verdomme, dacht hij. Overal zag hij nu minuscule gaatjes en stofhoopjes, ook bij de andere poten en in de laadjes en onder het blad. Dat hij dat niet eerder had opgemerkt. Dat prachtige bureau was volledig naar de knoppen, waarschijnlijk was het zelfs met de sterkste chemische middelen niet meer te redden. Het was van binnen finaal uitgehold. Hij zou het weg moeten laten halen en laten vernietigen om te voorkomen dat de rest van het huis erdoor werd aangetast.

Misschien was het al zo ver en had hij, ondanks het lage bedrag, toch een enorme miskoop gedaan: een ten dode opgeschreven huis. Hij besloot er zo gauw mogelijk iemand bij te halen die er verstand van had.

Toen ging hij bij de kist zitten en sloeg het eerste het beste schrift open dat hij er uithaalde.

'Ik ben hoogmoedig geweest. Ik heb naar aardse macht gestreefd. De Heere heeft me gestraft en me deemoedigheid geleerd. Ik zou verheugd moeten zijn omdat ik er met Gods hulp eindelijk in ben geslaagd om dominee van Beusekom, mijn tegenstander en, meende ik, toch ook de vijand Gods, te verwijderen, maar het is me vreemd te moede. Ik heb hem overgeleverd in de handen van hen die, dat is nu wel duidelijk, nog veel groter vijanden van God en van ons Vader land zijn. En wat heeft het me opgeleverd'? De mensen kijken me erop aan, mijn groepje getrouwen is nog kleiner in tal geworden, mijn zonen zijn tegen mij opgestaan en dienen de vijand. Ik ben als Job, ter neder zittend op de ashoop. Want de pijlen des Al machtigen steken in mij... Gods verschrikkingen stellen zich in slagorde tegen mij op...'

Martin legde het schrift neer. Ach, wat zielig toch, dacht hij. Hij zag oom Willem ineens met heel andere ogen, als een treurige, verslagen figuur. Hij probeerde zich te herinneren hoe de man in die dagen was. Het moest kort na de arrestatie van de dominee zijn geweest. Hij haatte hem toen meer dan ooit, maar zag hem nauwelijks in die tijd. Het grootste deel van de dag en de avond bracht hij in die voor iedereen verboden kamer door, waar hij hem soms hoorde zuchten en steunen achter de deur, terwijl hij almaar heen en weer liep. Zelfs voor het eten verscheen hij vaak niet meer aan tafel. Als hij er was, zat hij er een beetje gebogen bij, nors en zwijgend, een schaduw van de vroegere huistiran en Voorganger Millenaar. Alleen bij het gebed en het voorlezen uit de Schrift liet hij zijn stem nog horen, maar ook dat was niet meer als vroeger. Het klonk zacht en aarzelend. Het leek of hij bang was.

Het was wel duidelijk dat oom Willem zelf het initiatief had genomen om de dominee aan te geven, al was hij natuurlijk niet persoonlijk naar de SD gegaan. Vermoedelijk had hij er met zijn oudste zoon over gesproken, die allang blij was dat hij zich nuttig kon maken voor de Beweging, iets belangrijks kon doen. Martin geloofde niet

dat oom Willem een echte fascist was. Zijn jodenhaat was niet op racistische of economische gronden gebaseerd maar op, nauwelijks minder bespottelijke, religieuze. De fascist en racisten, dat waren zijn zoons.

De hele situatie in huis was veranderd, vooral sinds de arrestatie van de dominee. De twee oudste jongens hadden geruisloos maar volledig de macht overgenomen. Oom Willem had niets meer in te brengen en tante Dirkje werd nog veel meer dan ooit het zielige sloofje dat ze altijd al geweest was. De jongens waren de baas. Ze stampten met hun zwarte, glimmend gepoetste laarzen door het huis, hingen hun zwarte koppelriemen met de lange leren knuppel en het brede dolkmes over de rugleuning van een stoel, gingen breeduit, wijdbeens aan tafel zitten en eisten thee of brood van tante Dirkje, die gediensig naar het fornuis snelde.

Martin lieten ze een beetje aan zijn lot over, ze negeerden hem zelfs, deden alsof hij niet bestond. Martin vond dat best, want het bezorgde hem een zekere vrijheid, waar hij dankbaar gebruik van maakte. Hij kon in en uit lopen wanneer hij maar wilde, zonder dat iemand hem vroeg waar hij geweest was, en hoefde zelfs niet meer mee naar die vreselijke, treurige kerkdiensten in het Maranathagebouw. Niet veel later meldden de twee oudsten zich voor het Oostfront.

Hij bukte zich om een ander schrift uit- de kist te halen, maar plotseling verstijfde hij. Nu waren er beneden toch onmiskenbaar voetstappen te horen. Hij gooide het deksel van de kist dicht, verliet de kamer en luisterde. Er kwam iemand langzaam de trap op. Hij herkende die stap. Het was de stap van oom Willem. Gedurende een fractie van een seconde voelde hij dezelfde verlamme angst als vroeger, had hij hetzelfde gevoel, betrapte te worden op iets dat hij niet mocht doen. Toen sloot hij snel de deur van de kamer af en liep een paar treden naar beneden, waar hij hem halverwege in de bocht van de trap naar boven zag komen. Het was Hendrik, de jongste zoon van oom Willem, zijn neef.

'O,' zei hij, 'dat is onverwacht bezoek. Had u niet even kunnen bellen of kloppen?'

'Ach, de deur stond toch open,' zei de man, 'en ik dacht: kom, ik ben toch in de buurt, laat ik eens even kijken hoe mijn neef het maakt.'

'Dat is erg aardig van u,' zei Martin. Hij was er zeker van dat hij zowel de voordeur als de achterdeur op slot had gedaan. Neef Hendrik moest dus toch nog een sleutel hebben. Hij had spijt dat hij, na de episode met de verdwenen en weer teruggevonden gouden kousebanden, niet toch andere sloten op de deuren had laten zetten. Hij liep een paar stappen verder de trap af. De ander aarzelde even, kwam toen nog een tree hoger, zodat ze vlak tegenover elkaar stonden. Martin kon zijn slechte adem ruiken en deed onwillekeurig weer een stapje terug. De man had een buitengewoon vastberaden trek om zijn mond.

'Zullen we dan maar naar beneden gaan?' stelde Martin voor. 'Daar is het gezelliger, en dan kan ik een kopje koffie voor je maken.'

'Nee,' zei hij. 'Ik hoef geen koffie. Ik kwam eigenlijk even kijken wat je daarboven uitvoert. Ik hoorde dat je de kamer van mijn vader open hebt laten breken.'

'En,' zei Martin. 'Mag dat soms niet'? Ik dacht dat dit mijn eigen huis was. Ik heb het tot de laatste cent betaald dus ik geloof wel dat ik dan recht heb op ieder stukje ervan. Trouwens, hoe bent u eigenlijk binnengekomen? Hebt u soms nog een stel sleutels van het huis?'

'Ik zei toch al dat de achterdeur open stond,' hield hij vol. 'Maar vaders kamer was op slot en je had niet het recht om die open te laten breken. Niemand had de sleutel ervan, zelfs wij niet.'

'Als ik een huis koop, heb ik het recht om alle kamers ervan binnen te gaan en te gebruiken, zelfs als ze op slot zitten.'

Hendrik Millenaar dacht even na. Toen zei hij:

'De kamers misschien wel. Maar in die kamer zitten nog spullen die van mijn overleden vader zijn en daar heb je geen recht op.'

'Ik heb het huis gekocht met alles wat erin zit,' antwoordde Martin verontwaardigd. 'Alles. En ik wil er nu niet meer over worden lastiggevallen. Gaat u nu weg alstublieft. U hebt hier niets te maken en ik heb meer te doen.' De man kwam een tree hoger en Martin trok zich onwillekeurig weer een stapje terug.

'Ik ben gekomen om de spullen van mijn vader weg te halen,' zei hij dreigend. 'Jij hoeft daar je neus niet in te steken.'

'Hier wordt niets weggehaald,' antwoordde Martin. 'Dan had je dat maar eerder moeten doen,' zei hij, nu ook maar tutoyerend. 'Je had altijd de deur open kunnen laten breken als je geen sleutel had, het was toen nog jouw huis.'

Hij zei niets meer, maar bleef staan, zijn handen om de trapleuning geklemd, inwendig trillend. Hij was in een voordelige positie, boven de man, maar hij haatte geweld. Hij was er bang voor. Zelfs als kind had hij nooit durven vechten. De gedachte alleen al maakte hem misselijk. Twee oude mannen van in de zestig bovendien. En toch zag hij geen andere uitweg. Aan het vastbesloten gezicht van neef Hendrik zag hij wel dat hij niet van plan was de trap af te gaan, en Martin weigerde hem boven te laten komen.

'Als je de spullen van je vader terug wilt hebben,' probeerde hij, 'kun je me opbellen en een afspraak maken. Dan valt er altijd over te praten. Maar niet op deze manier. En met geweld zul je helemaal niets bereiken.'

Hij keek Martin aan met zijn kleine stekende prikoogjes. God, die blik, dacht hij. Hij voelde zich bijna door de grond zinken en wendde snel zijn ogen af.

'Ik ben geen man van geweld,' zei hij eindelijk, en Martin zuchtte haast van opluchting. 'Ik zal weggaan,' vervolgde hij. 'Maar ik verbied je in de spullen van mijn vader te snuffelen. In die kamer staat een kist die op slot is. Daar zitten zijn belangrijkste eigendommen in, allemaal dingen waar jij niets aan hebt maar die voor mij veel waarde hebben. Morgenochtend om deze tijd kom ik met iemand terug om de kist mee te nemen. De rest mag je houden. Of...' hij wachtte even, keek Martin plotseling uiterst wantrouwig aan, 'of heb je die kist soms ook al opengebroken?'

'Ik ben bang van wel,' zei Martin kalm.

Het bleef een tijdje stil. Martin nam onwillekeurig een verdedigende houding aan en vroeg zich een beetje angstig af wat er nu zou gebeuren. Eindelijk zei de man:

'Je hoort nog van me.'

Toen draaide hij zich om en liep de trap af naar de achterdeur, die hij met een woedende klap achter zich dicht gooi de.

Martin slaakte een zucht. Zodra hij de voetstappen zich over het grint hoorde verwijderen, ging hij ook naar beneden, liep naar de telefoon, belde een slotenmaker in de stad en verzocht hem diezelfde dag nog alle sloten van het huis te komen veranderen.

Hoofdstuk 14. Dood van een hengelaar.

'De Heere gaf me gisteren de kracht om de duivel uit die jonge zondares te drijven, maar ik weet niet wat er op dat ogenblik met mijzelf gebeurde en dat beangstigt me. Het leek alsof de duivel in mij voer, ik was mijzelf niet meer meester. De Almachtige schonk mij niet de kracht om de Boze in mij te verslaan en de geest over het vlees te doen zegevieren. Waarom, o Heere, hebt ge uw dienaar deze beproeving opgelegd en hem niet de kracht geschonken die te doorstaan? Het enige wat mij troost geeft is dat ik weet, tot de Uitverkorenen te behoren zodat ik de eeuwigdurende gevolgen van deze verschrikkelijke zonde niet zal hoeven te ondergaan, ook al zal ik er eens verantwoording voor moeten afleggen voor Gods Rechterstoel. Ofschoon ik wel moet worstelen tegen de twijfel die Satan in mijn hart heeft gezaaid. Ik tril nog over al mijn ledematen als ik aan dat schrikwekkende ogenblik terugdenk. De aanblik van dat jonge, jongens in zwembroek, meisjes in bikini of topless. Als oom Willem hier nu had gestaan zou hij een hartverlamming gekregen hebben van woede. Massale overtreding van het verbod de Dag des Heer en te ontheiligen, onbetamelijke kleding, zondige muziek. Het zouden wel voor het merendeel mensen van buiten het dorp zijn, dacht hij. Hier gingen de

meesten nog naar de kerk en bleven op zondagmiddag netjes thuis. Hij probeerde zich in oom Willems plaats te stellen, hier voor het raam, zijn machteloze woede tegen al die mensen. In de eerste plaats de hengelaar, die het waagde om daar vlak achter zijn huis te zondigen. In Schotland was hengelen op zondag zelfs officieel verboden, herinnerde hij zich. Dat zou een land voor hem geweest zijn. Maar aan de andere kant waren de winkels er weer open op de Dag des Heer en, je wist niet wat erger was. En dan die surfers, en vooral die schandelijke blote meisjes, wat zou hij daar allemaal mee doen als hij ze te pakken kon krijgen. De broekriem erover! Martin werd er zelf opgewonden van, draaide zich om en liep weer terug naar zijn kist.

Hij aarzelde even voordat hij zich er opnieuw overheen boog. Met dit prachtige zomerweer had hij natuurlijk wel iets beters kunnen bedenken dan zich in die maffe troep begraven. Bovendien kon hij het idiote gevoel maar niet van zich afzetten dat hij iets aan het doen was wat niet mocht. Natuurlijk kon die man niets doen. Sinds Martin de sloten had laten veranderen, had neef Hendrik niets meer aan de bos reservesleutels die hij ongetwijfeld had achtergehouden, en juridisch kon hij hem evenmin iets maken. Als hij de rommel terug wilde hebben, mij best, dacht hij, maar eerst wilde hij het allemaal eens op zijn gemak bekijken. Die man, die zo veel jaren zijn leven had beheerst en wiens herinnering hij in de afgelopen jaren totaal had verdrongen, intrigeerde hem hoe langer hoe meer.

Als hij een goed beeld van hem wilde krijgen, zou hij al die dunne, volgekrabbelde schoolschriften in volgorde moeten leggen en dan alles van het begin af aan overlezen. Dat zou een heel werk zijn want oom Willem had ze niet genummerd en er stond ook lang niet overal een datum of zelfs een jaartal bij. Nu kon hij het geduld niet opbrengen om dat te doen, later maar, morgen misschien. Hij pakte maar weer een willekeurig schriftje op en begon erin te bladeren. Hij stuitte op het woord bombardement, werd nieuwsgierig en las:

'Vannacht was er een bombardement op de scheepswerf. De bommen vielen vlakbij, maar de Heere heeft ons weer wonderlijk bewaard. In de aardappelkei der psalmen gezongen en gebeden. Ik heb Maarten niet gewekt, die jongen slaapt door alles heen. Dirkje nam het me kwalijk, maar ik zei: "Ik ga nu niet naar boven. Als de Heere

niet wil dat die jongen gedood wordt, dan wordt hij niet gedood." "Waarom gaan wij dan wel de kelder in?" vroeg ze. "Omdat de mens de Heere niet verzoeken mag." Het huis schudde op zijn grondvesten. Die jongen lag daar natuurlijk wel gevaarlijk, onder dat dakraam. Maar we zitten met ons zessen al zo krap in dat keldertje. En het is mijn kind niet, hij is het kind van die goddeloze broer en dat wereldse wijf van hem, God hebbe hun ziel. De zonde zit er al in, in die jongen, je ziet het in zijn ogen. Daar zal nooit iets goeds van terecht komen. Als ik denk aan al dat geld van mijn broer dat later voor die jongen is, wat een zonde, wat zou ik het goed kunnen gebruiken om na de oorlog de Kerk en de Partij weer helemaal op poten te zetten. Eén bomscherf je door dat raampje en alles zou anders geworden zijn, de Heere zou het zo gewild hebben, dat is duidelijk. Maar ik mag zulke dingen niet denken. Vergeef me, Heere.'

Wel, wel, dacht Martin. Hij herinnerde zich die nacht heel goed. Hij werd pas wakker toen ze allemaal al beneden waren en de hemel een zee van lichten was. Hij vroeg zich verbaasd af waarom ze hem niet gewekt hadden. Hij sprong uit bed en ging in een hoekje van het kamertje zitten, zo ver mogelijk van het dakraampje verwijderd maar toch altijd nog schuin eronder, hoewel hij heel goed wist dat de dunne dakplanken en de pannen ook ni et-veel zouden tegenhouden als het erop aankwam. Hij had natuurlijk beter naar beneden kunnen rennen of onder het bed kruipen, maar het was zo'n fascinerend gezicht, hij kon er niet genoeg van krijgen. Witte bundels van zoeklichten zwaaiden voor het raampje heen en weer, lange rode, gele en groene sporen van lichtspoormunitie schoten als vuurwerk door de lucht en plotseling waren er felle oranje fakkels die in de hemel bleven hangen zodat alles zo licht werd als midden op de dag. Aan alle kanten klonken de scherpe, lang nagalmende knallen van het afweergeschut, het kletteren van granaatscherven op het dak, het fluiten van bommen, en ineens was er een aanzwellende fluittoon die hoe langer hoe hoger werd in plaats van lager. Die komt hier op af, dacht hij, voordat hij echt bang kon worden, en op hetzelfde ogenblik was er de al lesoverheersende knal, die hem een ogenblik verdoofde. De muren schudden, de vloer golfde, beneden kletterden ruiten aan scherven, maar verder gebeurde er niets. Zelfs het dakraampje bleef heel.

Het was natuurlijk misdadig dat hij hem niet gewekt had, en hij begreep nu waarom. Wel, wel, broeder Millenaar. Martin stak zijn hand in de kist om weer een schrift te pakken maar voelde iets anders. Het was niet de verbrijzelde pop, die er ook nog in lag. Hij haalde het op. Het was een dun leren koord, zwart van ouderdom, met aan het ene uiteinde een wat bredere lus. Vreemd. Hij kon het niet thuisbrengen. Het leek een stuk jongensspeelgoed, zoiets als een katapult, maar hij herinnerde zich niet ooit zoiets gehad te hebben, en de neven ook niet. Hij legde het neer, bukte zich over de rand van de kist om te kijken of er nog meer rare dingen in lagen, en zag drie kleine, volmaakt ronde ballen. Hij pakte ze alle drie tegelijk op in zijn hand en liet ze bijna weer vallen, ze waren veel zwaarder dan je op grond van hun afmeting zou verwachten. Ze bleken van steen te zijn, van een donkergrijze, korrelige maar gladgepolijste, harde steensoort. Hij legde ze bij het leren riempje en begreep nu wat oom Willem onderin zijn kist bewaarde: een slinger. Misschien had hij daar als jongen nog mee gespeeld, dacht hij, bijna vertederd, er vogeltjes of katten mee geraakt, zoals andere jongens met katapulten deden.

Hij pakte het volgende schrift, dat van veel oudere datum leek. Er dwarrelde een krantenknipsel uit. Nieuwsgierig las hij het:

'Tragisch ongeval in de Merwede. Van onze correspondent te Slotendrecht. Onze correspondent meldt:

Gistermiddag is de 33-jarige D. Teunnissen, vader van zeven kinderen, tijdens het beoefenen van de hengelsport door onbekende oorzaak in het water van de Merwede gevallen en verdronken. De heer Teunissen had misschien nog gered kunnen worden, ware het niet dat de krachtige stroom hem meesleurde naar de stoomraderboot van de Rederij Smit & Co, die juist op dat moment langsvoer in de richting van de aanlegsteiger van Slotendrecht, met het noodlottige gevolg dat hij door de schoepen van een van de raderen van het schip werd geraakt. Pogingen van de bemanning om de drenkeling te redden, bleven vruchteloos. Het levenloze lichaam van de ongelukkige werd enkele uren later aangetroffen bij een van de pijlers van de Baanhoekse Spoorbrug. De heer Teunissen, van beroep boekhouder maar sinds jaren werkeloos, was in leven diaken van het kerkgenootschap der Streng-

Gereformeerde Gemeente. Wij betuigen vanaf deze plaats ons medeleven met de zo zwaar getroffen familie.' Martin vroeg zich af wat dat berichtje in Oom Willems dagboek deed. Waarschijnlijk had hij de man goed gekend. Het was de kerk van dominee Van Beusekom, daar was hij vroeger zelf ook lid van geweest. Het kon ook zijn dat hij het ongeluk had zien gebeuren, als de man toevallig op deze strekdam, achter zijn huis, had gestaan. Hij stond op, keek door het raam. De hengelaar stond er nog, hij was net bezig iets op te halen en draaide snel aan zijn wiel. Het spartelende visje glinsterde even in de zon, toen pakte hij het, trok het van de haak en stopte het in zijn leefnetje.

Martin begon zelf ook zin te krijgen weer eens te hengelen, hij had het al in maanden niet meer gedaan. Sinds de vervuiling verminderd was, zat er weer eetbare vis in de rivier, had iemand hem verzekerd.

De hengelaar gooide met een grote zwaai opnieuw uit. Hij kon zich heel goed voorstellen dat je bij zo'n zwaai je evenwicht kon verliezen en in de rivier vallen. En de stroom was op sommige plaatsen en uren buitengewoon sterk, je kon er weinig tegen doen, volkomen willoos werd je meegetrokken. En dat toen, stom toevallig, uiterekend op dat moment, de raderboot langs moest komen en die twee banen, die van de boot en die van de in het water gevallen man, elkaar kruisten, dat was nou wat je noemt driedubbele pech hebben.

In gedachten zag hij de raderboot voor zich, de grote zwarte schoepen, het witte schuim van de golven, de brede boeg en de rook uit de hoge zwarte schoorsteen, hij herinnerde zich nog heel goed hoe hij er uitzag. Hij herinnerde zich een warme middag, de verweerde planken van het dek met de brede peknaden, zijn moeder, zijn zusje, de vrouw aan de reling die haar hoed verloor, de consternatie ineens, het geroep, de hollende mensen, de boot die een hele tijd stillag, het paard dat zijn water liet lopen. Natuurlijk, dat was het wat er gebeurd was, die middag, een van de allereerste herinneringen van zijn kinderjaren. Wat een toevallige samenloop van omstandigheden, dacht hij, niet alleen die man en dat schip, maar ik op dat schip, uiterekend op dat moment, en dat ik nu hier, meer dan 55 jaar later, aan diezelfde rivier, dat krantenberichtje moet vinden...

Hij liep terug naar de kist, pakte het schrift en begon erin te bladeren, in de hoop iets over het ongeluk te vinden.

Het was een van de oudste schriften, het handschrift was hier en daar verbleekt of bruin geworden en moeilijk te lezen. Veel gezeur, veel bijbelteksten, geklaag over dominee van Beusekom, en ineens zag hij de naam Theunissen, maar het ging er alleen maar over dat hij de krachtigste en gevaarlijkste tegenstander was in zijn strijd tegen de dwaal leringen en de nieuwlichterij van de dominee.

Hij bladerde verder en weer viel zijn oog op de naam. Hij ging terug naar het begin van het opvallend korte stukje:

'De Heere zij geloofd en geprezen. Gisteren broeder Theunissen begraven. De dominee heeft hiermee een van zijn belangrijkste medestanders verloren en de strijd zal voor mij nu des te gemakkelijker worden. Ik dank U, Heere, dat Gij mijn hand op zo vaste wijze hebt geleid, als eens de hand Davids tegenover Goliath.'

Dat was alles, maar het was genoeg. Martin was verbijsterd. De ongelukkige hengelaar was niet vanzelf in de rivier gevallen, maar vermoord. Daar was geen twijfel aan. De slinger die hij onderin de kist had gevonden, de verwijzing naar David en Goliath. Oom Willem een moordenaar. Ter ere Gods, en de moord was om zo te zeggen op bijbelse wijze gepleegd, maar toch: een moordenaar. En door stom toeval had hij nog kans gezien een volmaakte misdaad te plegen ook. Als niet op dat moment de raderboot was langsgekomen, door God gestuurd, zal hij wel gedacht hebben, dan zou het lijk zijn aangetroffen met een door een hard rond voorwerp veroorzaakt gat in de schedel, en had de verdenking op hem kunnen vallen. Nu was het hoofd door de schoepen verbrijzeld, waardoor ieder spoor van de misdaad was uitgewist. Het was zelfs denkbaar dat hij zo goed van de stromingen in de rivier op de hoogte was, dat hij bewust het moment waarop de raderboot langsvoer had uitgekozen.

Nu begreep Martin ook waarom neef Hendrik zo graag de kist terug wilde hebben. Hij moest er iets van geweten hebben en wilde voorkomen dat de nagedachtenis van zijn vader, de heilige Voorganger, zou worden bezoedeld. Hij stond op, liep naar het raam en schatte de afstand tot de hengelaar. Het was ver, een meter of dertig misschien. Niet 20 ver dat het onmogelijk was, maar hij moest wel met een ongelooflijke precisie te werk zijn gegaan. Waarschijnlijk had hij er als kind al een grote handigheid in gekregen, anders was het niet te verklaren.

Hij keek omhoog. Nee, het was onmogelijk, het plafond van de dakkapel was te laag en de ruimte te klein om er een aantal behoorlijke slingerzwaai en in te kunnen maken. Waarschijnlijk was hij in de brede dakgoot geklommen en had vandaar zijn dodelijke steen geslingerd.

De hengelaar haalde op, pakte zijn spulletjes bij elkaar en verdween achter de hoge muur. Op de rivier was het ook rustiger geworden. Een enkele verlate surfer nog hier en daar, een enkel zeilbootje, in de verte naderde met zacht gedreun een zware duwboot met Rijnaken. Etenstijd naderde, en kerktijd, de avonddienst. Straks zouden de klokken weer gaan luiden. Martin besloot, voor die tijd weg te gaan en ergens in de stad wat te gaan eten en na te denken over wat hij zojuist had ontdekt.

Hij legde alle schriften, de stenen en de slinger weer terug in de kist en nam zich voor de volgende dag alles op volgorde te leggen en de dagboeken wat grondiger te bestuderen. Niet dat hij van plan was, iets met zijn wetenschap te doen, dat had geen enkele zin. Maar de man begon hem nu pas goed te intrigeren.

Plotseling keek hij op, luisterde scherp. Er was een geluid in de tuin, heel zacht, het knerpen van voetstappen op het grindpad. Hij liep naar het raam, hing zo ver mogelijk naar buiten, maar de dakgoot was te breed om eroverheen te kijken en het grindpad te zien, dat vlak onder het huis liep. Hij maakte zich niet al te ongerust. Als het Hendrik Millenaar was kon hij toch niet binnenkomen, want de deuren waren afgesloten. Hij wachtte even, aarzelde of hij naar beneden zou gaan. Hij kon niet doen alsof hij niet thuis was, zijn auto stond voor de deur. Ineens was er een scherp, hard geluid van brekend glas. Jezus! dacht hij. Hij heeft de ruit van de keukendeur ingeslagen, nu kan hij er toch in. Hij verstijfde, tot zoiets had hij hem niet in staat geacht. Dit was huisvredebreuk, inbraak. Het speet hem nu dat hij geen tweede toestel boven had laten aanleggen zodat hij direct de politie kon bellen zonder eerst naar beneden te hoeven gaan. Het beste was waarschijnlijk toch maar even de trap af te gaan en hem te ontmoeten. Het enige wat hem tegenhield, was een vage angst. Hij had geen idee wat die kerel van plan was.

Plotseling drong een sterke lucht van benzine in zijn neusgaten. Martin opende de deur van de kamer, hoorde een

loeiend geluid, zag bijna tegelijkertijd de rook, de vlammen. Op hetzelfde ogenblik drong het tot hem door dat hij al niet meer naar buiten kon, het hele trappenhuis was één vuurzee.

Het huis is nog niet verzekerd, flitste het door hem heen, en beneden liggen al mijn papieren, mijn geld, mijn credit cards, alles. Hij keek nog eens naar de trap. Het was onmogelijk, de vlammen reikten al tot de bovenste tree. Toen kwam de paniek, de verlammeende angst, het nachtmerrieachtige gevoel zich niet meer te kunnen bewegen. Met geweld rukte hij zich los, rende het kamertje weer in, gooide hoestend van de rook de deur achter zich dicht, schoof een stoel bij het raam en klom eruit, de dakgoot in. Hij had een beetje last van hoogtevrees en kroop, zo dicht mogelijk tegen het schuine dak aan, over de dakgoot naar de hoek, waar een regenpijp was. Hij wilde om hulp roepen, maar vanaf de rivierkant kon niemand hem zien en hij durfde niet te gaan staan. Achter zich hoorde hij de vlammen loeien, het hout knetteren, de rook woei in zijn richting, hij moest snel zijn. Niet in paniek raken, dacht hij. Als het via de regenpijp niet lukt, proberen naar de voorzijde van het huis te komen, waar het minder hoog is en ik misschien kan springen. En daar zullen in elk geval mensen zijn die me helpen. Rustig, vooral rustig, er kan niets ergs gebeuren.

Hij kroop verder tot bij de hoek, keek omlaag. Het was diep daar, hij gruwde. Bevend van angst ging hij zitten, sloeg zijn benen om de gegalvaniseerd ijzeren pijp, liet zich heel langzaam zakken, klemde toen zijn handen om de buis. Er kraakte iets, een kort, scheurend geluid. Hij voelde dat de pijp losraakte, langzaam eerst, toen sneller, zag het betegelde gangetje op zich toekomen, dacht: dit kan niet. Toen was er niets meer.

Hawthornden Castle, Schotland, Cana Serreta,
Mallorca, 1991

Een uitgave van Digiboeken.org / Paraplu Producties ter ere
van Jean zijn 85ste verjaardag,
www.jeanschalekamp.com

Juni, 2011 Son Serra-Mallorca / Oegstgeest.

